

Türkiye’de Sivil Toplum: BİR DÖNÜM NOKTASI

*Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi
Türkiye Ülke Raporu II*

TÜSEV

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı
Third Sector Foundation of Turkey

CIVICUS
World Alliance for Citizen Participation

Türkiye’de Sivil Toplum: BİR DÖNÜM NOKTASI

*Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi
Türkiye Ülke Raporu II*

TÜSEV

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı
Third Sector Foundation of Turkey

CIVICUS
World Alliance for Citizen Participation

• Proje Destekçileri •

• Sivil Toplum Forumu Ev Sahibi •

Türkiye’de Sivil Toplum: Bir Dönüm Noktası
CIVICUS Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi (STEP)
Türkiye Ülke Raporu II

Ahmet İçduygu
Zeynep Meydanoglu
Deniz Ş. Sert

TÜSEV Yayınları, Mart 2011
No: 51

ISBN 978-975-01025-8-5

Grafik Tasarım:
Gülru Höyük

Baskı:
Uzerler Matbaacılık ve Tanıtım Sanayi Tic. Ltd.

© Tüm hakları saklıdır. Bu yayının hiçbir bölümü, *Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı'nın* (TÜSEV) izni olmadan hiçbir elektronik veya mekanik formatta ve araçla (fotokopi, kayıt, bilgi depolama vb.) çoğaltılamaz.

TÜSEV
Bankalar Cad. No. 2
Minerva Han
Karaköy 34420
İstanbul / Türkiye
Tel. +90 212 243 83 07 PBX
Faks. +90 212 243 83 05
info@tusev.org.tr
www.tusev.org.tr

Bu kitapta yer alan görüşler yazarlara aittir ve bir kurum olarak TÜSEV'in görüşleriyle birebir örtüşmeyebilir.

Proje Ekibi

Selim Erdem Aytaç
Mehpare Özlem Başdoğan
Ahmet İçduygu
Derya Kaya
Zeynep Meydanoglu
Deniz Ş. Sert

Danışma Kurulu

Aycan Akdeniz
Filiz Bikmen Bugay
Ayhan Bilgen
Ömer Çaha
Umut Güner
Levent Korkut
Dilek Kurban
Yörük Kurtaran
Uygar Özemesi
Hande Paker
Aysun Sayın
Nurdan Şahin
Zehra Taşkesenlioğlu
Derya Uysal
Şentürk Uzun

Katkıda Bulunanlar

Esin Aksay
Zeynep Alemdar
Namık Ceylanoğlu
Rana Birden Çorbacıoğlu
Tuğçe Demir
Tevfik Başak Ersen
Derya Kaya
Peren Özturan
Hande Paker
Müge Yamanyılmaz
Bilal Zivali

Önsöz

Türkiye’de sivil toplum son yıllarda hızlı bir değişim ve gelişim sürecine girmiştir.

Sivil toplumun en önemli ögesi olan sivil toplum kuruluşları (STK’lar) ülkenin demokratikleşme ve kalkınmasında önemli aktörler olarak ortaya çıkmakta, her geçen gün hem nitelikleri gelişmekte hem de sayıları artmaktadır.

TÜSEV (Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı) 1993’de kuruluşundan günümüze bu süreçte aktif rol oynamış; sivil toplumu ilgilendiren mevzuatın iyileştirilmesinde; sektörün geleceği konusunda araştırma yapılması ve politika üretilmesinde, özel, kamu ve üçüncü sektörler arasında diyalog ve işbirliğinin artırılmasında öncülük etmiştir. Bugün, ülkenin önde gelen vakıf ve derneklerinden oluşan 100’ü aşkın mütevellisiyle Türkiye’de sivil toplumun yasal, mali ve işlevsel altyapısını geliştirmek için çalışmaya devam etmektedir.

Bu bağlamda bilgi üretimi, sektörün görünürlüğünün artırılması, güçlü ve zayıf yönlerinin belirlenmesi ve sivil toplumun gelişmesine elverişli bir ortam yaratılması için büyük önem taşımaktadır. Vakfın Araştırma ve Yayınlar Programı, sektöre ilişkin önemli konularda araştırmalar yapılmasını ve ilgili paydaşlar arasında diyalog kurulmasını teşvik etmiş, bu kapsamda 50’yi aşkın değerli yayın üretmiştir.

CIVICUS Sivil Toplum Endeksi Projesi (STEP) bu girişimler arasında önemli bir yere sahiptir. İlki 2005’de yürütülen STEP, Türkiye’nin ilk uluslararası karşılaştırmalı ve en kapsamlı sivil toplum araştırma projesi olmuştur. 2008-2010 yılları arasında yürütülen ikinci STEP çalışması ise, kapsamı ve uluslararası boyutuyla ilk projeyi aratmamakta, ayrıca sektörün son yıllarda geçirdiği değişimi bilimsel bir çerçeveden gözlemeleme imkânı vermektedir.

Elinizdeki yayın, Türkiye’de sivil topluma ilişkin bazı kilit konuları irdelemekte ve verdiği güncel cevaplarla bu genç sektöre yeni bir bakış getirmektedir. Örneğin, Türkiye’de vatandaşların sivil topluma katılımı nasıl gerçekleşmektedir? Sivil toplumun Türkiye’nin önde gelen sosyal ve siyasal sorunlarına etkisi nasıldır? Devlet ve özel sektörün sivil toplumla ilişkileri ne düzeydedir? Avrupa Birliği (AB) üyelik süreci beraberinde ne gibi değişiklikler getirmiştir? Türkiye’de sivil toplum ne gibi bölgesel farklılıklar göstermektedir? 2005’den bugüne nasıl bir değişim süreci içindedir?

Ümidimiz, elinizdeki raporun Türkiye’de sivil topluma yeni bir bakış getirmesi ve üçüncü sektörü güçlendirmeye yönelik girişimlere öncü olmasıdır. Bu değerli yayını sizlerle paylaşırken bize sağladıkları destek için Mütevellilerimize, programlarımıza değer katan ortak ve bağışçılarımıza, bizi başarıyla yöneten Yönetim Kurulumuza, hedeflerimizi hayata geçiren çalışanlarımıza ve projeye katkıda bulunan herkese teşekkür ediyor, vakfımızın başarılarının devamını diliyorum.

Üstün ERGÜDER

Yönetim Kurulu ve Mütevelliler Heyeti Başkanı

TÜSEV

Teşekkürler

STEP, TÜSEV'in bir araştırma girişimi olup, nihai halini CIVICUS, proje sponsorları, danışma kurulu, proje ekibi ve proje katılımcıları gibi projeye sonsuz destek veren çeşitli birey ve kurumlara borçludur.

Öncelikle metodolojisini geliştirdiği, bu projenin Türkiye'de TÜSEV tarafından uygulanmasına şans tanıdığı ve uygulama süresince yol gösterdiği için CIVICUS'a teşekkür ederiz. Özellikle CIVICUS'dan Amy Bartlett, Mark Nowotny, Mariano De Donatis, David Kode ve Andrew Firmin'e projeye verdikleri destek için müteşekkirimiz.

Tüm proje destekçilerine bu önemli girişime vermiş oldukları destek için tek tek teşekkür ederiz. Ülkemizin önde gelen vakıflarından Aydın Doğan Vakfı, Kadir Has Vakfı, Sabancı Vakfı, Vehbi Koç Vakfı ve Chrest Vakfı projeyi maddi manevi desteklemiş; Kadir Has Üniversitesi ise projenin en önemli etkinliği olan Sivil Toplum Forumu'na ev sahipliği yapmıştır.

STEP Danışma Kurulu, projenin oluşum aşamasından itibaren STEP sürecinin içinde bulunmuş ve çeşitli çalışmalarla proje yönünün çizilmesini sağlamıştır. Her biri kendi alanında uzman ve sivil toplum deneyimine sahip Danışma Kurulu üyelerine projeye verdikleri destek ve ayırdıkları zaman için ayrı ayrı teşekkür ederiz:

Aycan Akdeniz	Levent Korkut	Aysun Sayın
Filiz Bikmen Bugay	Dilek Kurban	Nurdan Şahin
Ayhan Bilgen	Yörük Kurtaran	Zehra Taşkesenlioğlu
Ömer Çaha	Uygar Özesmi	Derya Uysal
Umut Güner	Hande Paker	Şentürk Uzun

Proje ekibinden Selim Erdem Aytaç ve Mehpere Özlem Başdoğan'a özellikle anket ve odak grup çalışmalarında gösterdikleri özveri için müteşekkirimiz. Yine aynı çalışmalarda bizlere iletişim listelerini ve bölgesel destek merkezlerini açan Sivil Toplum Geliştirme Merkezi'ne de (STGM) değerli destekleri için teşekkür ederiz.

Ayrıca, anket, bölgesel odak grup ve Sivil Toplum Forumu katılımcılarına en büyük teşekkürü borçluyuz. Onların ilgi ve katımları bu projeyi gerçekleştirebilmemizdeki en önemli etken olmuştur.

Elinizdeki araştırmanın Türkiye’de sivil toplumu daha iyi anlamak ve güçlendirmek için bir rehber olmasını umar, proje süresince sivil toplum paydaşları arasında kurulan diyalogun bu yöndeki yeni faaliyetlere vesile olmasını dileriz.

Ahmet İÇDUYGU

*Araştırma Koordinatörü
Koç Üniversitesi*

Zeynep MEYDANOĞLU

*Proje Koordinatörü
TÜSEV*

Deniz ř. SERT

*Araştırma Koordinatörü
Koç Üniversitesi*

İçindekiler

Tablo ve Şekiller 11

Kısaltmalar 13

Yönetici Özeti 15

Giriş 25

I. Sivil Toplum Endeksi Projesi (STEP) Hakkında 27

1. Proje Zemini 29
2. Proje Yaklaşımı ve Metodolojisi 33
3. Projenin Sınırları 39

II. Türkiye’de Sivil Toplum 43

1. Sivil Toplum Kavramı 47
2. Sivil Toplumun Tarihçesi 53
3. Sivil Toplum Haritası 59

III. Türkiye’de Sivil Toplum Analizi 67

1. Vatandaş Katılımı (*Sosyal/Siyasi*) 71
 - 1.1 ve 1.4 Katılımın Yaygınlığı (*Sosyal ve Siyasi*) 74
 - 1.2 ve 1.5 Katılımın Derinliği (*Sosyal ve Siyasi*) 76
 - 1.3 ve 1.6 Katılımın Çeşitliliği (*Sosyal ve Siyasi*) 78Sonuç 86
2. Organizasyon Düzeyi 87
 - 2.1 İç Yönetişim 89
 - 2.2 Destekleyici Altyapı 90
 - 2.3 Sektörel İletişim ve İşbirliği 91
 - 2.4 İnsan Kaynakları 92
 - 2.5 Mali ve Teknolojik Kaynaklar 94
 - 2.6 Uluslararası İlişkiler 99Sonuç 102

3.	Değerlerin Uygulanışı	105
3.1	Demokratik Karar Alma Mekanizmaları	107
3.2	Çalışan-İşveren Politikaları	110
3.3	Davranış Kuralları ve Şeffaflık	110
3.4	Çevre Standartları	111
3.5	Sivil Toplum Geneline Değer Algısı	112
	Sonuç	115
4.	Etki Algısı	117
4.1 ve 4.4	Duyarlılık (İç ve Dış Algı)	120
4.2 ve 4.5	Sosyal Etki (İç ve Dış Algı)	121
4.3 ve 4.6	Siyasa Etki (İç ve Dış Algı)	123
4.7	Toplumsal Tutum ve Davranışlara Etki	124
	Sonuç	125
5.	Ortam	127
5.1	Sosyo-Ekonomik Bağlam	129
5.2	Sosyo-Politik Bağlam	130
5.3	Sosyo-Kültürel Bağlam	134
	Devlet-Sivil Toplum İlişkisi	135
	Özel Sektör-Sivil Toplum İlişkisi	138
	Avrupa Birliği Üyelik Süreci	140
	Sonuç	142
IV.	Türkiye’de Sivil Toplumun Güçlü ve Zayıf Yönleri	143
V.	Tavsiyeler ve Çözüm Önerileri	149
VI.	Sonuçlar	155
Ekler		161
Ek 1	STEP Gösterge Tablosu	163
Ek 2	STEP Metodolojisi ve Türkiye Uygulama Süreci	175
Ek 3	Vaka Analizleri Rapor Özetleri	179
Ek 4	Dernek ve Vakıflara İlişkin Tablolar	185
	Bibliyografya	189

Tablo ve Şekiller

Tablolar

Tablo I.1.1	STEP 2008-2010 Uygulama Sürecine Katılan Ülkeler
Tablo II.3.1	Türkiye’de Dernek, Vakıf, Sendika, Oda ve Kooperatif Sayıları
Tablo II.3.2	STEP Sivil Toplum Aktörleri Listesi
Tablo III.1.1	Katılımın Yaygınlığı
Tablo III.1.2	Dernek Üyeliğinin Bölgesel Dağılımı
Tablo III.1.3	Katılımın Derinliği
Tablo III.1.4	Dernek Üyelerinin Bölge Nüfuslarına Oranı
Tablo III.1.5	Katılımın Çeşitliliği: Sosyal Gruplara Göre Özet Tablo
Tablo III.1.6	Katılımın Çeşitliliği: Bölgelere Göre Özet Tablo
Tablo III.2.1	STK’larda Ofis Donanımı
Tablo III.2.2	Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği’nde Resmi Statü Sahibi Dernekler
Tablo III.5.1	Sosyo-Ekonomik Bağlam Göstergeleri
Tablo III.5.2	Sosyo-Politik Bağlam Göstergeleri

Şekiller

Şekil I.1.1	Temsili Sivil Toplum Karosu
Şekil III.1.1	Genç (<25) Katılımı
Şekil III.1.2	Yaşlı (>65) Katılımı
Şekil III.1.3	Kadın Katılımı
Şekil III.1.4	Derneklerde Kadın Üye Oranları
Şekil III.1.5	Etnik Azınlık Katılımı
Şekil III.1.6	Alt Sınıf Katılımı
Şekil III.1.7	Sosyal Katılım – Bölgesel Dağılım
Şekil III.1.8	Siyasi Katılım – Bölgesel Dağılım
Şekil III.1.9	Siyasi Aktivizm – Bölgesel Dağılım
Şekil III.2.1	Sektörel İletişim
Şekil III.2.2	STK’larda Ortalama Gönüllü ve Ücretli Çalışan Sayıları
Şekil III.2.3	STK’larda Mali Kaynakların Dağılımı (ortalama)
Şekil III.2.4	STK’ların Yıllık Gelirleri
Şekil III.2.5	Yurtdışından Fon /Bağış Alımlarının Bölgesel Dağılımı
Şekil III.2.6	Mali Kaynak Çeşitlerinin Bölgesel Dağılımı

Şekil III.2.7	Teknolojiye Erişim
Şekil III.2.8	Bilgisayar Sahibi Derneklerin Bölgesel Dağılımı
Şekil III.2.9	Uluslararası İletişim ve İşbirliği Oranları
Şekil III.2.10	Bölgelere göre STK'ların Uluslararası İlişkileri
Şekil III.3.1	STK'larda Karar Vericiler
Şekil III.3.2	STK'larda Karar Alma Süreçleri
Şekil III.3.3	Kamuoyuna Açık Yazılı Belgesi olan STK Oranları
Şekil III.3.4	Kamuoyuna Açık Yazılı Belge Hazırlamayı Düşünen STK Oranları
Şekil III.3.5	STK'ların Mali Bilgilerini Paylaşma Yöntemleri
Şekil III.3.6	Sivil Toplumda Şiddete Başvuran Güçler
Şekil III.3.7	Sivil Toplumda Yolsuzluk Örnekleri
Şekil III.3.8	Sivil Toplumun Hoşgörü ve Barışı Geliştirmedeki Rolü
Şekil III.3.9	Sivil Toplumun Demokratik Karar Almayı Teşvik Etmedeki Rolü
Şekil III.4.1	Sivil Toplumun Sorunların Çözümüne Etkisi (İç Algı)
Şekil III.4.2	Sivil Toplumun Sorunların Çözümüne Etkisi (Dış Algı)
Şekil III.4.3	Kuruluşunuzun En Etkin Olduğu Alan (İç Algı)
Şekil III.4.4	Sivil Toplumun En Etkin Olduğu Alanlar (Dış Algı)
Şekil III.4.5	Sivil Toplumun Politika Oluşum Süreçlerine Etkisi (İç Algı)
Şekil III.4.6	Sivil Toplumun Politika Oluşum Süreçlerine Etkisi (Dış Algı)
Şekil III.4.7	STK Politika Önerilerinin Sonucu
Şekil III.4.8	Sivil Toplumla İlişkin Yasal Mevzuat
Şekil III.5.1	Sivil Toplumun Devletten Bağımsızlık Derecesi
Şekil III.5.2	Devlet – Sivil Toplum Diyalogu
Şekil III.5.3	Devletten Maddi Yardım Alan STK Yelpazesi
Şekil III.5.4	STK Faaliyetlerine Meşru Olmayan Sınırlamaların Bölgesel Dağılımı
Şekil III.5.5	Özel Sektörün Tavrı
Şekil III.5.6	Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetleri
Şekil III.5.7	Özel Sektör Desteği
Şekil III.5.8	AB Sürecinin Sivil Toplumla Etkisi Algısı
Şekil IV.1.1	2005-2010 STEP Uygulamalarında Sivil Toplumun Güçlü ve Zayıf Yönleri
Şekil VI.1.1	Türkiye Sivil Toplum Karosu

Kısaltmalar

AB	Avrupa Birliği
BM	Birleşmiş Milletler
CAF	Charities Aid Foundation
DDB	Dernekler Dairesi Başkanlığı
DDA	Dünya Değerler Araştırması
DPA	STEP Dış Paydaş Anketi
KHÖ	Kadın Hakları Örgütleri
KSS	Kurumsal Sosyal Sorumluluk
STEP	Sivil Toplum Endeksi Projesi
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
STKA	STEP Sivil Toplum Kuruluşları Anketi
VGM	Vakıflar Genel Müdürlüğü
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSEV	Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı
YADA	Yaşama Dair Vakıf

Yönetici Özeti

Proje Hakkında

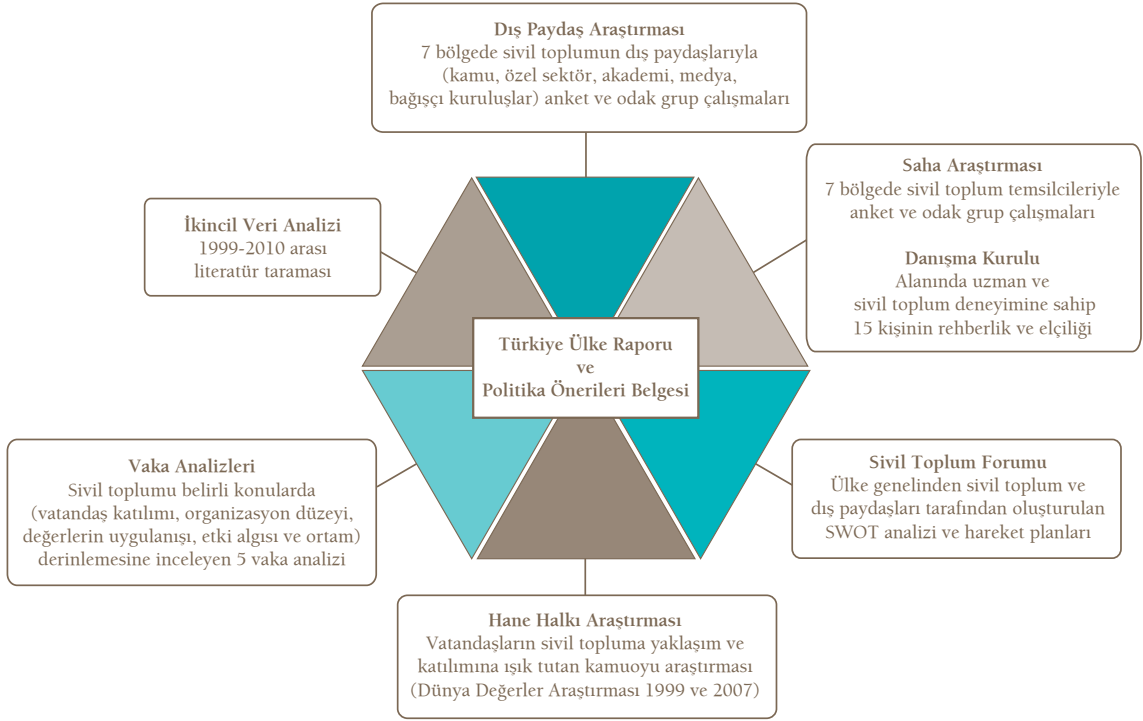
Eş zamanlı olarak elli üç ülkede gerçekleştirilen Sivil Toplum Endeksi Projesi (STEP) eylem odaklı ve katılımcı bir araştırma projesidir. Dünyada sivil toplumun durumunu değerlendirmeyi amaçlamakta ve bulgularını sektörün zayıf ve güçlü yönlerini de göz önüne alarak sivil toplum paydaşlarının analizleri ve faaliyet planları ile birleştirmektedir. Bu yöntem sayesinde proje hem gerçekçi bir değerlendirmeyi hem de ortak hareket planlarını mümkün olduğunca geniş bir tabana yaymakta ve bulguların gelecekteki politika oluşumları ve girişimlerde yol gösterici olmasını amaçlamaktadır.

Eylem odaklı ve katılımcı yaklaşımının yanında STEP; geniş kapsamı, Türkiye'deki sivil toplumu diğer ülkelerdeki özdeşleri ile karşılaştırma imkânı vermesi, bu kapsamda yapılan ikinci araştırma⁰¹ olarak Türkiye'de sivil toplumun zaman içindeki gelişimini izlemeyi mümkün kılması gibi özellikleri ile pek çok açıdan Türkiye için bir ilk ve tek olmuştur.

Her ülkede STEP'in uygulanmasını bir Koordinasyon Kuruluşu üstlenmekte, proje Danışma Kurulu ile Proje Ekibi'nin rehberliğinde yürütülmektedir. Projenin Türkiye'deki Koordinasyon Kuruluşu olan TÜSEV bünyesindeki araştırma ekibi, çeşitli birincil ve ikincil kaynaklardan faydalanarak veri toplama işlemini yürütmüştür. Bu veri toplama ve değerlendirme sürecini sivil toplumu geliştirmeye yönelik hareket planları oluşturulması izlemektedir. Aşağıdaki şema, proje kapsamında yürütülen faaliyetleri görsel olarak özetlemektedir.⁰²

⁰¹ Bkz. *Türkiye'de Sivil Toplum: Bir Değişim Süreci Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi Türkiye Raporu*, İstanbul: TÜSEV 2006.

⁰² Detaylı bilgi için Ek 2 STEP Metodolojisi ve Türkiye Uygulama Süreci.

Elde edilen veriler projenin öngördüğü kavramsal çerçeveye göre ayrıştırılmış ve analiz edilmiştir. STEP'in kavramsal ve analitik yapısının temelini benimsediği sivil toplum tanımı ve kavramsal çerçevesi oluşturmaktadır.

STEP, Türkiye'de sivil toplumu **“aile, devlet ve piyasanın dışında kalan; birey, grup ve kuruluşların ortak amaçlarını geliştirmek için oluşturdukları alan”** olarak tanımlamaktadır. Bu kapsayıcı tanımda sivil toplum, sadece STK'ları değil, bir dizi farklı aktör ve kuruluşu kapsamaktadır. Ayrıca bu tanıma göre sivil toplum STK'ların toplamından daha geniştir; sivil olmayan unsurları da kapsamaktadır; kimin içeride, kimin dışarıda olduğu durulduğu yere göre değişebilmekte; kamu, özel sektör ve sivil toplum arasındaki sınırlar her zaman net olmayabilmektedir.

STEP kavramsal çerçevesi ise sivil toplumu **beş temel boyut** altında incelemektedir. Bireylerin ve kamuoyunun sivil topluma katılım düzeyini ele alan **Vatandaş Katılımı (1)** boyutu; sivil toplum kuruluşları ve alanının kurumsallaşma düzeyini inceleyen **Organizasyon Düzeyi (2)**; sivil toplum alanında benimsenip teşvik edilen **Değerlerin Uygulanışı (3)**; sivil toplumun sosyal ve siyasal alandaki **Etki Algısı (4)**; ve işlevini sürdürdüğü sosyo-ekonomik/politik/kültürel **Ortam (5)**. Her boyut, birçok alt boyuttan ve bu alt boyutlardan her biri de çok sayıda bireysel göstergeden oluşur.⁰³ STEP uygulama süreci, tüm araştırma ve analizin, bu göstergelerin her birinin göz önüne alınarak yapılmasına odaklanmıştır.

⁰³ Detaylı bilgi için Ek 1 STEP Gösterge Tablosu.

Araştırmanın Temel Bulguları

Giriş

Araştırma bulguları yakından incelendiğinde sektörün tüm zayıflıklarına rağmen artan gücünü, genişleyen faaliyet alanlarını ve Türkiye'nin sosyal ve ekonomik sorunlarını çözmeye yönelik başarılı ve etkileyici girişimlerini göz ardı etmek imkânsızdır. Bundan 20 yıl öncesiyle kıyaslandığında Türkiye'de sivil toplumun ve STK'ların gelişimi etkileyici düzeydedir.

Bu bağlamda önceki STEP çalışması (2005) sivil toplumu gerek kavramsal açıdan gerekse faaliyet alanlarında olumlu yönde bir değişim süreci içindeyken resmetmiştir. Araştırma bulguları güçlü yönlerden çok zayıf yönler ortaya koysa da aynı zamanda sivil toplumun ülkenin kalkınması ve demokratikleşmesi için yapabileceklerine dair fırsatlara işaret etmiştir.

Elinizdeki ikinci STEP çalışması (2010) da Türkiye'de sivil toplumu olumlu yönde bir değişim süreci içindeyken tasvir ederken güçlü yönlerden çok zayıf yönler ortaya koymaya devam etmektedir. Ancak 2005'de söz konusu olan fırsatların bir kısmının değerlendirilmesine rağmen Türkiye'de sivil toplumun gelişiminin eski ivmesini koruyamadığı görülmektedir. Bazı temel sorunların süreklilik arz ederek kemikleşmeye başlaması sivil toplumun önünde önemli engellere işaret etmektedir. Sivil toplumun mevcut güçlü yönlerinin doğru kullanılarak toplumsal hayatın vazgeçilmez bir parçası haline gelebileceği gibi, zayıf yönlerinin yarattığı engellere takıldığı bir duraklama dönemine girmesi de mümkündür. Bu açıdan Türkiye'de sivil toplumun bir dönüm noktasıyla karşı karşıya olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Tarihsel Gelişim

Tarihsel açıdan Türkiye'de sivil toplumun gelişimini dört dönemde incelemek mümkündür: 1) özellikle Osmanlı vakıf geleneğine dayanan Cumhuriyet öncesi dönem, 2) 1923-1950 yılları arasındaki tek parti dönemi, 3) 1950-1980 yıllarındaki çok partili seçim sistemine geçiş çabaları ve ihtilaller dönemi, 4) 1980'den günümüze kadar devam eden, demokratikleşme hareketleri, hızlanan Avrupa Birliği süreci, Kürt sorunu ve laiklik-İslam tartışmalarının alevlendiği ve sivil toplumun bazı dönüm noktalarının yaşandığı (örneğin, 1996 Habitat Konferansı, 1999 Marmara depremleri, 2001 Kopenhag Kriterleri'nin kabulü) dönem. 2000'li yıllar özelinde ise genel olarak Türkiye'de de liberal demokrasilerde olduğu gibi bir sivil toplumun alanının belirginleşmeye başladığı yıllar olmuştur. Bu süreç sivil toplum örgütlenmelerinin önemini ortaya çıkarırken, bu önemin bundan sonra da artacağına işaret etmiştir.⁰⁴

⁰⁴ Detaylı bilgi için Bakınız Bölüm II "Türkiye'de Sivil Toplum".

Sivil Toplum Haritası

Bugün Türkiye’de 4.547’si vakıf, 86.031’i dernek olmak üzere, 90.578 sivil toplum kuruluşu faaliyet göstermekte, bu rakamlara sendikalar, meslek odaları ve kooperatiflerin de eklenmesi durumunda bu sayı 150.000’i aşmaktadır. Türkiye nüfusuna oranla STK sayısı oldukça düşüktür: ülke genelinde ortalama her 780 kişiye 1 STK düşmektedir (TÜİK ve Dernekler Dairesi Başkanlığı (DDB) 2008 ve Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM) 2009).

Coğrafi dağılım açısından incelendiklerinde STK’ların kentsel alanlarda ve ülkenin batısında yoğunluk gösterdiği görülmektedir. Vakıf ve derneklerin %42’si ülkenin beş büyük kenti olan İstanbul, Ankara, İzmir, Adana ve Bursa’da bulunmaktadır. Bunun yanında ülkedeki en az STK yoğun il olan Şırnak’ta her 3.204 kişiye 1 STK düştüğü ve bu ilde STK’ların sadece %0,15’inin faaliyet gösterdiği görülmektedir (DDB 2008 ve VGM 2009 Verileri).

Çalışma alanları açısından STK’ların büyük çoğunluğunun sosyal dayanışma ve hizmet odaklı çalıştığı, politikaları etkilemeye yönelik etkinliklere ve savunuculuk faaliyetlerine daha az rastlandığı görülmektedir. Türkiye’de derneklerin %18,1’ini “dini hizmetlerin geliştirilmesine yönelik hizmet faaliyetleri” veren cami dernekleri, %14,3’ünü spor kulüpleri, %13,7’sini yardımlaşma dernekleri, %9,5’ini kalkınma ve konut dernekleri, %10’unu ise mesleki dayanışma örgütleri oluşturmaktadır. Bu durumda derneklerin %65’inin herhangi bir politikaları etkileme gündemi olmadığı; sosyal hizmetler ile dayanışma faaliyetlerine odaklandığı görülmektedir (DDB, 2008). Vakıflar da faaliyet alanları açısından derneklere benzer bir portre çizmektedir. Vakıfların çalışma alanları arasında sosyal yardım (%56,1), eğitim (%47,5) ve sağlık (%21,84) başı çekmektedir. Resmi kayıtlara göre vakıfların sadece %1,28’i demokrasi-hukuk-insan hakları alanında çalışmaktadır (VGM, 2009). Bakınız Ek 4 - Dernek ve Vakıflara İlişkin Tablolar.

Ancak yine de savunuculuk yapan STK’ların (örneğin kadın hakları ve sorunları, çevre sorunları, insan hakları, tüketici hakları, öğrenci ve gençlik konuları) etkinlik ve görünürlüklerindeki artış dikkat çekicidir. Ayrıca Türkiye’de son on yıldır yükselen kimlik siyaseti alanı içinde, özellikle Kürt Sorunu ve Laiklik/İslamcılık ikilemi içinde, birçok sivil toplum aktörünün belirginleştiği görülmektedir. Daha çok inanç ile siyasal ve ideolojik farklılıkların etkili olduğu bu mücadele alanında tüzel kişilikler olarak kurumsallaşan aktörler olduğu gibi, esnek ve gayri resmî toplumsal ağlar şeklindeki oluşumların da bulunduğu bilinmektedir.

Aşağıdaki bölümde Türkiye’de sivil topluma STEP merceğinden bakılmakta ve araştırmanın temel bulgularına değinilmektedir.

Türkiye’de sivil toplum hareketi, son yıllardaki gelişimine rağmen vatandaşların büyük bölümünden kopuk kalmakta ve sadece küçük bir kesimine hitap etmektedir. Vatandaş katılımı dar, derin ve çeşitli sosyal grupların göreceli olarak temsil edilebildiği bir şekilde gerçekleşmektedir.

Halkın %4,5'i sosyal %5,3'ü ise siyasi nitelikte bir sivil toplum kuruluşuna üyedir ve %2,5'i sosyal, %4,2'si siyasi nitelikte bir sivil toplum kuruluşunda gönüllülük yapmaktadır (DDA, 2007). Türkiye'de bağış oranları da oldukça düşüktür: uluslararası bir araştırmaya göre nüfusun sadece %14'ü son bir ay içinde bir STK'ya nakdi bağış yapmıştır. Aynı araştırmada Türkiye bağış, gönüllülük ve tanımadığı birine yardım etme eğilimleri açısından 153 ülke içinde 134.sırada yer almıştır (CAF, 2010).

Türkiye'de sivil topluma halkın sadece küçük bir kesiminin katılmasına rağmen, katılım gösteren vatandaşlar sık ve derin bir katılım sergilemektedir. Örneğin, sosyal nitelikteki bir STK'ya üye olan vatandaşların %11,5'i, gönüllülük yapanların ise % 30'u en az bir diğer STK'ya daha üyedir veya gönüllü destek vermektedir. STK etkinliklerinde sosyalleşenlerin ise %81,9'u bu faaliyetlere sık sık katılmaktadır. Benzer şekilde siyasi nitelikteki bir STK'ya üye olan vatandaşların %16,7'si, gönüllülük yapanların ise % 21,6'sı en az bir diğer STK'ya daha üyedir veya gönüllü destek vermektedir; partizan nitelik taşımayan siyasi hareketlere katılanların %32,1'i bu faaliyetlerde sıklıkla bulunmaktadır (DDA 1999 ve 2007).

Farklı sosyal grupların (25 yaş altı gençlik, 65 yaş üzeri yaşlılar, kadınlar, etnik azınlıklar ve alt sınıf) katılım eğilimleri incelendiğinde, bu gruplardan neredeyse hiçbirinin gereken düzeyde veya yüksek bir katılım göstermediği görülmektedir⁰⁵. Ayrıca, incelenen tüm sosyal grupların siyasi katılımı düşük oranlarda gerçekleşmektedir.

Sivil toplum kuruluşlarının büyük çoğunluğu (%87) sivil topluma vatandaş katılımını yetersiz görmekte (Toros, 2007); katılımın düşüklüğünü mali sorunlarından sonra en önemli ikinci sorunları olarak sıralamakta (YADA, 2010) ve bu alanda kendilerini geliştirmeye yönelik faaliyetlere ihtiyaç duyduklarını doğrulamaktadır.

Sivil toplumun organizasyon düzeyine güncel bir bakış, STK'ların kurumsallaşma düzeylerinin düşük kaldığını, işlevlerini sorunlu yönetim yapıları, yetersiz kaynaklar ve kopuk ilişkilerle sürdürdüklerini göstermektedir. Ancak son yıllarda ortaya çıkan güçlü ve etkin bir grup STK ile birlikte iyi uygulama ve örnekler ortaya çıkmış; bu uygulamaların yaygınlaştırılması ve modellenmesi olasılıklarını beraberinde getirmiştir.

Gönüllü veya profesyonel, insan kaynağının yetersizliği Türkiye'de sivil toplum için çok yönlü sonuçlar doğuran önemli bir sorundur. STK'ların %57'sinde ücretli çalışan bulunmamaktadır, yaklaşık %41'inin insan kaynakları 6 ila 20 gönüllü çalışandan ibarettir. Maaşlı çalışanı bulunan STK'ların %85'i maaşlı çalışan kapasitesini, gönüllü çalışanı bulunan STK'ların ise %71'i bu alandaki kapasitesini yetersiz bulmaktadır (STKA, 2009).

⁰⁵ Bu göstergede sosyal ve siyasi katılım STK üyeliği, siyasi aktivizm ise partizan nitelik taşımayan siyasi harekette bulunma göstergeleri temelinde ele alınmıştır. Detaylı bilgi için bkz. 1.3 ve 1.6 Katılımın Çeşitliliği.

Sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerini son derece kısıtlı mali imkânlarla gerçekleştirdikleri görülmektedir. STK'ların neredeyse yarısının (%44,6) yıllık gelirleri 10.000 TL'nin altındadır. Ayrıca %15,7 gibi önemli bir kesiminin yıllık gelirlerinin 2.000 TL'nin altında olduğu, 200.000 TL'nin üzerinde geliri olan kuruluşların ise %8,8'i geçmediği görülmektedir (YADA, 2010). STK'lara göre en önemli sorunlarının başında mali sıkıntılar gelmektedir ve bu durum kaynakların yetersizliği kadar sürdürülebilir olmamasıyla da yakından ilişkilidir.

Sivil toplumun gelişmişlik düzeyinin önemli bir göstergesi sivil toplum aktörlerinin birbirleri ile ne derece iletişim ve işbirliği içinde olduklarıdır. Bu bağlamda ülkedeki STK'ların büyük çoğunluğu son üç ay içinde en fazla 5 sivil toplum kuruluşu ile toplantı, bilgi-belge paylaşımı veya işbirliğinde bulunmuştur (sırasıyla %42, %45 ve %48). Bunun yanında önemli bir kısmının ise hiçbir kuruluşla teması olmamıştır (sırasıyla %17, %25 ve %29). Uluslararası düzeyde ise STK'ların yarıdan fazlasının yurtdışında yerleşik ya da faaliyet gösteren bir sivil toplum kuruluşu ile hiçbir iletişim veya işbirliği olmamıştır (%58 ve %63) (STKA, 2009). Bu veriler sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerini birbirlerinden oldukça kopuk ve bağımsız yürüttüklerine işaret etmekte, sektör olma farkındalıkları ve birlikte hareket edebilme becerileriyle ilgili soru işaretleri yaratmaktadır.

Diğer taraftan organizasyon düzeyinin en zayıf yönleri olan insan kaynakları, mali kaynaklar ve iletişim düzeyleri birbirleriyle yakından ilişkili konular olup, gelişmeleri durumunda diğer yapısal sorunların da çözümü için zemin hazırlayabilecek alanlardır. Teknoloji ve destekleyici altyapıya erişimde görülen yüksek oranlar da bu alandaki mevcut sorunların üstesinden gelinmesi için yeni fırsatlara işaret etmektedir. STK'ların %80'den fazlası telefon, bilgisayar ve internete, %40'dan fazlası ise destekleyici altyapılara erişimi olduğunu bildirmektedir (STKA, 2009)

Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının büyük çoğunluğunda demokratik karar alma mekanizmaları oluşmuşsa da işlevselliği tartışmalıdır. Davranış kuralları, çalışma standartları veya çevre politikaları gibi alanlarda benimsenen olumlu değerler yazılı belgelere dökülüp kamuoyu ile paylaşılmamakta, bu durum kurumsal uygulamaları keyfiliğe açık bırakmaktadır. Bunun yanında şiddet, yolsuzluk, ırkçılık/ayrımçılık gibi olumsuz değerlere sivil toplumda nadiren rastlandığı ve sadece marjinal/dışlanmış gruplarca hayata geçirildiği algısı hakimdir.

Sivil toplumun toplum genelinde hoşgörü ve barışı geliştirme ile demokratik karar almayı teşvik etmedeki rolü kısıtlı görülmektedir. STK'lar bu konuda öz eleştiri yapabilmekte; kendileri demokratik ve şeffaf olmadıkça ülke çapında iyi yönetim ilkelerinin uygulanması ve devlet ile özel sektörde şeffaflığın sağlanması konularında yeterince etkili olamayacaklarını belirtmektedirler.

Sivil toplumun sosyal ve siyasal alanlarda görülen kısıtlı etkisi, toplumsal tutum ve davranışlarda ise yok denecek kadar azdır. Yine de sivil toplum ülkenin önde gelen sosyal sorunlarından eğitim ve insan hakları alanlarında farkedilir derecede etkili bulunmuştur.

Sivil toplumun etki düzeyi gerek sosyal gerekse siyasa alanda kısıtlı görülse de, sosyal etki algısı, siyasa etki algısından görece daha yüksektir. Çoğu STK'nın daha çok sosyal hizmetlere yöneldiği, savunuculuk aktivitelerine giderek daha fazla önem verdiği, ancak bu alanda nasıl aktif olunacağına dair fikri bulunmadığı görülmektedir. Yine de sivil toplum temsilcilerinin % 50'sinin kuruluşlarının son iki yıl içinde bir politika oluşum sürecine dahil olduğunu bildirmesi bu alanda artan bir etkinlik düzeyine işaret etmektedir (STKA, 2009)

Araştırma kapsamında güven, hoşgörü ve kamu ruhu olmak üzere sosyal sermayenin üç göstergesi temelinde yapılan incelemeler, sivil topluma STK üyesi olarak katılan vatandaşlar ile katılmayanların sosyal sermaye düzeyleri arasında kayda değer bir fark göstermemektedir. Bu iki grup arası güven ve kamu ruhu düzeyi farkı sıfır; hoşgörü düzeyi farkı ise % 14'dür (DDA, 2007). Ülkedeki düşük sosyal sermaye düzeyi gözönüne alındığında, STK üyelerinin de bu olumsuz olgudan pay aldıkları görülmektedir. Ancak gönüllülük yapan ve yapmayan bireyler arasındaki benzer bir karşılaştırma gönüllülüğün bireylerin kendilerine daha olumlu bakması, anomi duygusu azalırken güven ve empati duygularının artması gibi olumlu tutumları beraberinde getirdiğini göstermektedir (TEGV – İnfakto, 2008).

Sivil toplumun içinde bulunduğu siyasi, ekonomik ve kültürel ortam sivil toplumun gelişimi ile doğrudan bağlantılıdır. Uluslararası rapor ve endekslerde değerlendirilen sosyo-ekonomik ve sosyo-politik ortamların sivil toplumun gelişimine herhangi büyük engel teşkil etmediği görülmüştür. Ancak sosyo-kültürel açıdan ülkedeki genel sosyal sermaye düşüklüğünün sivil toplum için ciddi bir sorun olduğu görülmektedir.

Kamu ile olan ilişkiler, ister özerklik, ister diyalog veya işbirliği temellerinde incelensin, geçmiş yıllara göre daha kötümser algılanmaktadır. Bu algı, 2000'li yılların başında büyük beklentiler doğuran yasal reform ve katılıma yönelik oluşturulan kurumsal yapıların içinin boş bırakılması ve etkin işletilmemesinden kaynaklanmaktadır. Sivil toplumu ilgilendiren yasal mevzuat STK'ların %69'u tarafından oldukça veya son derece kısıtlayıcı bulunurken, STK'ların sadece %13'ü devletten bağımsız olduğunu ve sadece meşru denetimlere tabi olduklarını düşünmektedir.

Bunun yanında özel sektör ile ilişkiler kurumsal sosyal sorumluluk temelli ve gerek bakış açısı gerekse kurum sayıları açısından kısıtlı bulunmakla birlikte gelecek yıllarda gelişmeye açık

bir alan olarak öne çıkmaktadır. Bu alanda iyi örneklerin varlığı teşvik edici ve cesaretlendirici olup, yakın gelecekte gelişmelere işaret etmektedir.

Süreçteki iniş çıkışlara rağmen AB üyelik süreci sivil toplumun içinde bulunduğu ortama olumlu şekilde etkili olarak algılanmaya etmeye devam etmektedir. AB süreci STK'ları ilgilendiren yasal çerçeve, devletle diyalog, mali kapasite ve toplumsal hareketleri teşvik etme alanlarında oldukça olumlu bulunmuştur. Sadece mali kapasite alanında, fonlara erişimin elitist yapısı ve bağımlılık yaratması temellerinde bazı eleştirilerde bulunulmuştur.

Türkiye’de sivil toplum vatandaş katılımı eğilimleri ve kurumsal kapasiteler açısından çarpıcı bölgesel farklılıklar göstermektedir.

Vatandaş katılımı bağlamında Karadeniz Bölgesi tüm katılım çeşitleri⁰⁶ açısından geride kalmaktadır. İstanbul ise tüm katılım türlerinin normal veya yüksek düzeyde gerçekleştiği, bu açıdan en gelişmiş merkezdir. Bölgeler ve dernek üyeliği bazında bakıldığında, dernek üyelerinin dörtte üçü (%76) ülke nüfusunun büyük bölümünü (%58) barındıran büyük şehirlerin bulunduğu Marmara, İç Anadolu ve Ege Bölgeleri’ndedir. Bunun yanında Akdeniz, Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgeleri nüfusun sırasıyla %13, %8 ve %10’unu barındırmalarına rağmen dernek üyelerinin sadece %7, %3 ve %2’sine sahiptir (DDB 2008 ve VGM 2009 Verileri). Kadın katılımı açısından ülke genelinde dernek üyelerinin % 16’sını kadınlar oluşturmakta; ancak bu oranlar bazı bölgelerde %10'lara kadar düşmektedir (DDB, 2008).

STK'lar kurumsal kapasiteleri açısından incelendiğinde, bölgesel farklılıklar mali kaynakların yeterliliği ve çeşitliliği konularında önemli ölçüde hissedilmektedir. Örneğin, yurtdışından fon alan kuruluş sayısı Marmara Bölgesi’nde Türkiye ortalamasından % 33 daha fazlayken, Güneydoğu Anadolu’da bu oran % 5 daha düşüktür (STKA, 2009). Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki STK'ların mali kaynaklarının büyük bir bölümü üye aidatlarından oluşurken, Marmara’da mali kaynakların büyük bölümünü yabancı kuruluşlar ve yerli şirketler yaratmaktadır. Yerli şirketlerin Marmara ve Ege Bölgelerinde STK'lara mali kaynak yaratmadaki rolü oldukça yüksek iken, bu oran Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde sıfır, İç Anadolu, Akdeniz, Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgelerinde ise Türkiye genelinin altındadır (STKA, 2009).

Sivil toplum kuruluşlarının uluslararası ilişkilerinin gelişmişlik düzeyi de bölgesel farklılıklar göstermektedir. “Büyük” ve gelişmiş STK'ların bulunduğu Ankara ve İstanbul, tahmin edileceği gibi uluslararası ilişkilerin gelişmişliğinde ülke ortalamasının üstündedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndeki STK'lar da uluslararası ilişkilerinin gelişmişliği açısından ülkenin iki metropolünü yakalamıştır.

⁰⁶ Sosyal ve siyasi katılım ile siyasi aktivizm.

Teknolojik altyapı açısından bilgisayar sahibi derneklerin bölgesel dağılımı büyük farklara işaret etmektedir: bilgisayar sahibi derneklerin neredeyse yarısı (%43) Marmara Bölgesi'nde bulunurken diğer bölgelerde bu oran %3'e kadar düşmektedir.

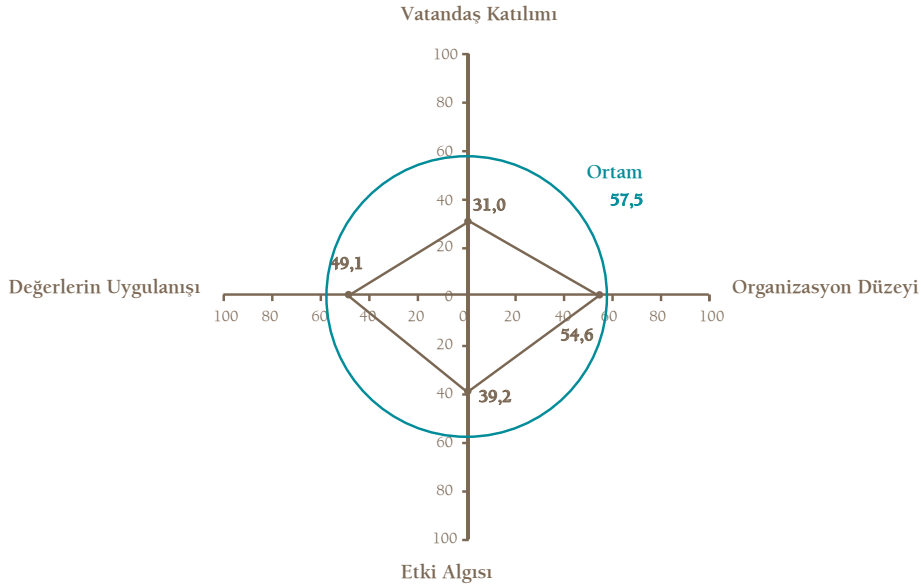
Sivil toplumun güçlü ve zayıf yönlerine zaman içinde karşılaştırmalı bir bakış bazı özelliklerin sürekliliğini korurken diğerlerinin değiştiğini göstermektedir.

Örneğin, Türkiye'de sivil toplumun faaliyet gösterdiği sosyo-ekonomik ve sosyo-politik ortam ile özel sektör ilişkileri güçlü yönler olmaya devam etmiştir. Bunun yanında teknolojik kaynaklar ve destekleyici altyapılara erişim ve sivil toplumun olumsuz bazı değerlerle özdeşleştirilmemesi algısı son yıllarda gözlenen olumlu gelişmeler olmuştur.

Süreklilik gösteren zayıf yönler ele alındığında, vatandaş katılımının düşüklüğü ve kurumsal kapasitelerin (kaynaklar, ilişkiler, yönetim yapıları...) zayıflığının süreklilik göstermesi endişe vericidir. Bu temel zayıflıklara ek olarak STK'ların etkisinin daha zayıf algılandığı ve algıda kamu ile olan ilişkilerde yapılan reformların uygulamaya yansımamasından kaynaklanan bir gerileme algısı olduğu gözlemlenmektedir.

Araştırma faaliyetlerinden elde edilen veriler daha sonra sentez edilmiş ve böylece Sivil Toplum Karosu'nda görsel olarak betimlenen sayısal özelliğine kavuşturulmuştur. Aşağıdaki şekil, güçlü yönlerinden çok zayıflıkları olan; eski ivmesini koruyamasa da gelişimi sürdüren sivil toplumun bir fotoğrafı niteliğindedir.

Türkiye Sivil Toplum Karosu

Giriş

Elinizdeki rapor 2008-2010 yıllarında dünya üzerinde elliyi aşkın ülkede uygulanan CIVICUS Sivil Toplum Endeksi Projesi'nin Türkiye ayağının bulgularına dayanmaktadır.

STEP, eylem odaklı ve katılımcı bir araştırma projesi olup, dünyada sivil toplumun durumunu değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu değerlendirmeyi sektörün zayıflıkları ve önündeki zorlukları da göz önüne alarak sivil toplum paydaşlarının analizleri ve faaliyet planları ile birleştirmektedir. Böylece hem gerçekçi bir değerlendirme yapmakta hem de ortak hareket planlarını geniş bir tabana yaymaktadır. Bu yaklaşımı, proje bulgularının gelecekteki politika oluşumları ve girişimlerde yol gösterici olmasını sağlamaktadır.

STEP'in önemli bir özelliği Türkiye'de sivil toplum üzerine bu kapsamda ve uluslararası nitelikte yapılan ilk araştırma olmasıdır. Bu sebeple gerek araştırma süreci gerekse bulguları önemli sonuçlar doğurmuştur. Projenin enteraktif ve katılımcı yapısı çok çeşitli bakış açılarını kapsamış, bulguları ise sektördeki bilgi eksikliğinin giderilmesi ve boşlukların doldurulması için önemli olmuştur.

Raporun Yapısı

I. Bölüm olan “Sivil Toplum Endeksi Projesi Hakkında” Proje'nin geçmişi, yaklaşımı ve metodolojisi hakkında detaylı bilgi vermektedir.

II. Bölüm, “Türkiye’de Sivil Toplum” başlığı altında Türkiye’de sivil toplum kavramı, tarihçesi, algılanış biçimi ve proje kapsamında benimsenen tanımı incelemektedir.

III. Bölümü oluşturan “Türkiye’de Sivil Toplum Analizi”, STEP metodolojisinin beş boyutuna uyumlu olarak *vatandaş katılımı*, *organizasyon düzeyi*, *değerlerin uygulandığı*, *etki algısı* ve *ortam* olmak üzere beş ana bölüme ayrılmıştır. STEP bulguları bu başlıklar altındaki alt başlıklar altında toplanmış; bu bölümün bir veri bankası görevi görmesi amaçlanmıştır. Bu sebeple, Rapor’un genel bir yorumunu arayanların Sonuç bölümüne başvurmaları daha yararlı olacaktır. III. Bölüm ayrıca raporun eklerinde daha detaylı açıklanmış olan bir grup vaka analizi ve araştırma çalışmasına da değinmektedir.

IV. Bölüm olan “Türkiye’de Sivil Toplumun Güçlü ve Zayıf Yönleri”nde STEP kapsamında gerçekleştirilen bölgesel danışma toplantılarında ve Sivil Toplum Forumu’nda ortaya çıkan Türkiye’deki sivil topluma dair zayıf ve güçlü yanların genel bir değerlendirmesi yapılmaktadır.

V. Bölüm’deki “Tavsiyeler ve Çözüm Önerileri”nde sunulan tavsiyeler ağırlıklı olarak Sivil Toplum Forumu’nun atölye çalışmalarında yapılan Türkiye’de sivil toplumun sorunlarını önceliklendirme ve sivil toplumu güçlendirmeye yönelik somut hareket planları oluşturma çalışmasının sonuçlarıdır.

Son olarak, VI. “Sonuç” Bölümü’nde STEP çalışmasının Türkiye’de sivil toplumun geneli için ortaya koyduklarına dikkat çekilmektedir.

I

Sivil Toplum Endeksi Projesi (STEP) Hakkında

1. Proje Zemini
2. Proje Yaklaşımı ve Metodolojisi
3. Projenin Sınırları

1

Proje Zemini

Dünyada sivil toplumun yönetim ve kalkınmadaki rolü gün geçtikçe artmaktadır. Buna rağmen çoğu ülkede sivil toplumun durumu hakkında bilinenler oldukça kısıtlı kalmaktadır. Sivil toplum aktörlerinin biraraya gelip alanın güçlü ve zayıf yönleri, karşı karşıya bulunduğu fırsat ve tehditler gibi konularda fikir alışverişinde bulunabileceği etkinlikler ise oldukça azdır.

STEP, sivil toplumun küresel bazda değerlendirilmesini amaçlayan eylem odaklı ve katılımcı bir araştırma projesidir. Projenin amacı, sivil toplumu değerlendirmenin yanında, kalkınma ve demokratikleşmedeki potansiyel rolünü gerçekleştirebilecek düzeyde güçlendirmektir. STEP her ülkede sivil toplum aktörleri tarafından sivil toplum paydaşları için uygulanmakta ve her aşamasında sivil toplum paydaşlarının (sivil toplum kuruluşları, devlet, medya, akademi ve kamuoyu gibi) aktif katılımını sağlamaktadır.

STEP yaklaşımı üç temel bileşenden oluşmaktadır:

- 1. Değerlendirme:** Çeşitli katılımcı araştırma metodları yoluyla sivil toplumun durumuna ilişkin zengin bir veri kaynağı oluşturulması
- 2. Ortak Akıl:** Sivil toplumun güçlü ve zayıf yönlerinin yapılandırılmış ve çok-sesli bir diyalog yoluyla belirlenmesi
- 3. Birlikte Hareket:** Projeye katılan aktörlerin birlikte oluşturdukları somut hareket planlarını uygulayarak sivil toplumu güçlendirmesi

STEP'in temelleri küresel sivil toplum hareketinin izlenmesi ve gelişiminin kayda geçirilmesi düşüncesinden hareketle yaklaşık on yıl önce atılmıştır. CIVICUS'un bu yöndeki ilk denemesi olan 1997 tarihli ve Helmut Anheier işbirliği ile hazırlanan *New Civic Atlas* (Yeni Sivil Atlas) 60 ülkede sivil toplumun kapsamlı bir profilini sunmaktaydı.⁰⁷ Ardından 1999 yılında CIVICUS STEP⁰⁸ metodolojisini lanse etti ve proje 2001-2002 yılları arasında 13 pilot ülkede uygulandı.⁰⁹

Pilot uygulamanın ardından revize edilen metodoloji birinci aşamada 2003-2006 yılları arasında 50'yi aşkın ülkede uygulanmış ve yaklaşık 7000 sivil toplum paydaşına ulaşmıştır.¹⁰

⁰⁷ CIVICUS (1997) "The New Civic Atlas: Profiles of Civil Society in 60 Countries" Washington, DC: CIVICUS.

⁰⁸ Anheier, Helmut K. (2004) *Civil Society: Measurement, Evaluation, Policy*. London: Earthscan.

⁰⁹ Pilot ülkeler: Belarus, Endonezya, Estonya, Galler, Güney Afrika, Hırvatistan, Kanada, Meksika, Pakistan, Romanya, Ukrayna, Uruguay ve Yeni Zelanda.

¹⁰ STEP'in birinci aşamasına dahil olan ülkeler için: V. Finn Heinrich 2008, CIVICUS Global Survey of the State of Civil Society, Vol. 1 Country Profile, Bloomfield, Kumarian Press, Inc. Tüm ülke raporları için: www.civicus.org ilk STEP aşamasından elde edilen verilerin toplandığı online veritabanı için <http://www.civicus.org/csi-phase1/index.php>

Proje metodolojisi birinci aşamanın ardından bir kez daha revize edilerek, Heidelberg Üniversitesi Sosyal Yatırım Merkezi tarafından tekrar geliştirilmiş ve küresel STEP uygulamasında ikinci aşamaya geçilmiştir. 2008 yılında uygulanmaya başlayan ve 2011 yılına dek devam eden bu ikinci aşamaya 53 ülke katılmaktadır.

Tablo I.1.1 STEP 2008-2010 Uygulama Sürecine Katılan Ülkeler

1. Arjantin	18. Gürcistan	36. Nepal
2. Arnavutluk	19. Hırvatistan	37. Nijerya
3. Azerbaycan	20. İspanya/Katalanya	38. Nikaragua
4. Bahreyn	21. İtalya	39. Rusya
5. Belarus	22. Japonya	40. Samoa
6. Benin	23. Kamerun	41. Sırbistan
7. Bulgaristan	24. Kanada (Quebec)	42. Slovenya
8. Burkina Faso	25. Kazakistan	43. Sudan
9. Cibuti	26. Kıbrıs ¹¹	44. Şili
10. Dominik Cumhuriyeti	27. Kongo	45. Togo
11. Ermenistan	28. Kosova	46. Türkiye
12. Etiyopya	29. Liberya	47. Uganda
13. Fiji	30. Lübnan	48. Ukrayna
14. Filipinler	31. Madagaskar	49. Uruguay
15. Gana	32. Makedonya	50. Ürdün
16. Guatemala	33. Mali	51. Venezuela
17. Güney Kore	34. Malta	52. Vietnam
	35. Meksika	53. Zambiya

¹¹ Sivil Toplum Endeksi Projesi Kuzey ve Güney Kıbrıs'ta ayrı olarak yürütülmüştür.

2

Proje Yaklaşımı ve Metodolojisi

STEP Yaklaşımı

STEP'i özel kılan, teori ve uygulamayı, değerlendirme ve veriyi aynı proje bünyesinde bir araya getirerek ülkede sivil toplumun bütüncül ve çok yönlü bir portresini çizmesidir. STEP'in amacı proje aracılığıyla ulaşılan bilgilerin sivil toplumu güçlendirmeye yönelik girişim ve faaliyetler doğurmasıdır. Buna bağlı olarak projenin benimsediği temel prensipler şöyledir:

Kapsayıcılık: STEP kavramsal çerçevesi çeşitli teorik bakış açılarına, uygulama süreci ise farklı aktör ve paydaşların katılımına açıktır.

Evransellik: Küresel düzeyde ve pek çok farklı ülkede uygulanan bir proje olarak STEP kavramsal çerçevesi ülkeler ve bölgeler arasında ilişkilendirilebilecek farklı bağlam ve kavramlar dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Karşılaştırılabilirlik: STEP sivil toplumun farklı özelliklerini ülkeler arası karşılaştırmaya uygun bir şekilde ölçmeyi amaçlar. STEP kapsamında farklı ülke ve bölgelerin yanı sıra farklı STEP aşamaları arasında karşılaştırma yaparak yıllar arası değişimi de gözlemek mümkündür.

Çok yönlülük: STEP uygulama süreci, bünyesinde ülkelerin kendine has özelliklerini yakalayabilmek için belli bir esneklik derecesi, uluslararası karşılaştırma yapabilmek için ise belli bir standart düzeyi barındırmaktadır.

Diyalog: STEP'in katılımcı yaklaşımının kilit noktalarından biri projeyi sahiplenen ve ülkelerinde uygulayan çok sayıda paydaşı bir araya getirerek aralarında diyalog yaratmasıdır.

Kapasite Geliştirme: STEP'i ülkelerinde uygulayacak STK'lar metodoloji üzerine üç günlük bir eğitim alır ve uygulama boyunca CIVICUS tarafından yönlendirme ve koçluk faaliyetleriyle desteklenir. Sürecin sonunda ülkelerdeki proje ekipleri araştırma, eğitim, toplantı yönetimi gibi alanlarda geniş bir bilgi ve beceri birikimine sahip olurlar.

Ağ kurma: Çeşitli STEP araçlarının katılımcı ve kapsayıcı doğası (örn. Bölgesel Danışma Toplantıları, Danışma Kurulu, Sivil Toplum Forumu gibi) farklı alanlardan paydaşları bir araya getirerek aralarında iletişim, iş birliği ve bilgi alışverişini sağlayacak ortak platformlar oluşturur.

Değişim: Diğer çoğu araştırma projesinden farklı olarak STEP'in öncelikli amacı pratiğe yönelik bilgi geliştirerek sivil toplumun değişime açık yönlerinin tespit edilmesi ve hareket için yol haritaları oluşturulmasıdır.

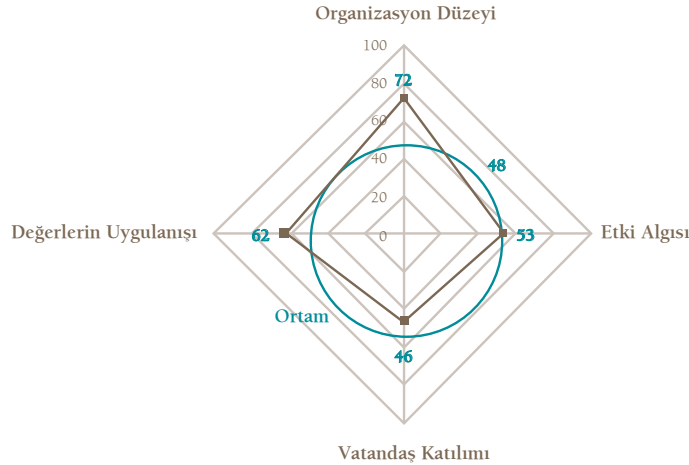
STEP Metodolojisi

STEP metodolojisi, ülke düzeyinde sivil toplumun bir değerlendirmesini oluşturmak amacıyla bir dizi katılımcı araştırma metodu kullanır. STEP sivil toplumun beş temel boyutunu değerlendirmek için tasarlanmıştır. Bunlar:

- (1) sivil topluma **vatandaş katılımı**,
- (2) sivil toplumun **organizasyon düzeyi**,
- (3) sivil toplumda benimsenen **değerlerin uygulanışı**,
- (4) sivil toplum aktörlerinin gerçekleştirdiği faaliyetlerin **etki algısı** ile
- (5) sivil toplumun varlığını ve işlevlerini sürdürdüğü **ortam**'dır.

Yukarıda söz edilen göstergelerin tümünün 0-100 yelpazesinde sayısal bir değerlendirmesi yapılmış; bu sayısal puanlama ve değerlendirme sonucunda **Sivil Toplum Karosu** elde edilmiş ve böylece STEP'in beş temel boyutu görsel olarak betimlenmiştir. Her boyut, birçok alt boyuttan ve bu alt boyutlardan her biri de çok sayıda göstergeden oluşur. Türkiye'de STEP 5 boyut, 30 alt-boyut ve 86 gösterge temelinde uygulanmıştır.¹² Detaylı bilgi Ek 1 STEP Gösterge Tablosu'nda mevcuttur. Karo, ana boyutlarıyla ülkedeki sivil toplumun mevcut durumunun bir yansıması niteliğinde olup, tartışmalar için iyi bir başlangıç noktasıdır. Sivil toplumun içinde bulunduğu ortam ise karodan ayrı, ancak onu çevreleyen bir çember ile betimlenmektedir.

Şekil I.1.1 Temsili Sivil Toplum Karosu

¹² Detaylı bilgi Ek 1 STEP Gösterge Tablosu'nda mevcuttur.

STEP uygulamasının temelinde aşağıdaki faaliyetler yer almaktadır:

- Çeşitli Anket Çalışmaları (i) **Hane Halkı Araştırması**, halkın sivil topluma katılım eğilimlerine ışık tutar (ii) **STK Anketi (STKA)**, sivil toplumu kurumsal düzeyde değerlendirir (iii) **Dış Paydaş Anketi (DPA)**, sivil toplumun dışarıdan nasıl algılandığı konusunda veri sağlar ve kamu temsilcileri, özel sektör temsilcileri, medya, akademi ve bağışçı kuruluşlar gibi sivil toplumla yakından ilişkili paydaşların projeye katılmalarını sağlar.
- 5 farklı alanda gerçekleştirilen **vaka analizleri** sivil topluma ilişkin kapsamlı bir bilgi birikimi oluşturulmasına yardımcı olurken, Türkiye özelinde dikkat gerektiren konulara daha derinlemesine eğilme imkanı verir.
- Her biri kendi alanında uzman ve sivil toplum deneyimine sahip 10 ila 20 kişiden oluşan **Danışma Kurulu**, projenin benimseyeceği kavramsal çerçeveyi belirler ve araştırma bulgularını değerlendirerek kendi uzman görüşlerini paylaşır. Danışma Kurulu'nun projede oynadığı bir diğer önemli rol ise STEP'in çeşitli platformlarda elçiliğini yapmalarıdır.
- Türkiye'nin 7 bölgesinde faaliyet gösteren sivil toplum aktörleri ile odak grup şeklindeki **Bölgesel Danışma Toplantıları** düzenlenerek kendilerini değerlendirmeleri ve aralarında iletişim ve işbirliğinin artması amaçlanır.

Bu araştırma faaliyetlerinin sonunda tüm veriler sentezlenerek sivil toplum forumunda tartışmaya açılır. **Forum**, çok sayıda sivil toplum paydaşı arasında ortak akıl ve yol haritası oluşturulmasını sağlar ve sivil toplum paydaşları arasındaki iletişim ve işbirliğinin artmasına katkıda bulunur.

STEP Ülke Raporu, projenin önemli çıktılarından biri olup, araştırma bulgularının bir özeti yanında sivil toplumun güçlü ve zayıf yönleri ve sivil toplumu geliştirmeye yönelik bir dizi çözüm önerisi sunar.

Proje metodolojisine ilişkin bu genel bilgilere ek olarak Türkiye özelinde gerçekleştirilen STEP uygulama süreci hakkında detaylı bilgi Ek 2'de mevcuttur.

3

Projenin Sınırları

STEP çerçevesinin kapsamlı ve karmaşık yapısının yanında projenin Türkiye’de uygulanmasında bazı sınırlamalarla karşılaşmıştır. Aşağıdaki bölümde bu sınırlamalara değinilmektedir.

Bazı STK'lara Erişimde Yaşanan Sorunlar

Projede karşılaşılan başlıca sınırlama, sivil toplum ve aktörlerini tanımlarken hedeflediğimiz geniş yelpazenin, bu aktörlere erişimde geçerli olamamasıdır.

STEP anketleri ve danışma toplantılarının mümkün olduğunca Türkiye bağlamına uygun hale getirmeye çalışılmasına rağmen, gayri resmi oluşumlar, cemaatler, cami yaptırma ve hemşeri dernekleri gibi yapılar görünürlüklerinin azlığı ve STEP’in kurumsal yaklaşımı sebebiyle araştırmaya gerektiği ölçüde dâhil edilememiştir. Bu oluşumlar hakkında fazla bilgiye rastlanmadığı gibi, ilgili bireylere ulaşmanın da kolay olmadığı görülmüştür. Sonuç olarak, bu alt-sektörler hakkında amaçlandığı kadar derin bir analiz yapılamamış ve bu durum Türkiye’de sivil toplumu anlamamıza sınırlayıcı bir etken olarak yansımıştır.

Bu sebeple okurların, raporda ağırlıklı olarak dernek veya vakıf olarak kurulup, daha çok kalkınma ve haklara temelli yaklaşımlarla kamu yararına faaliyetler yürüten STK’lardan söz edildiğini unutmaması gerekmektedir.

STEP uygulamasına kısmen küçük bir grubun katılması (yaklaşık 400 kişi) ise sonuçların sivil toplumun geneline mal edilmesini zorlaştıran bir diğer etken olmuştur.

Mevcut Literatür ve Çalışmaların Azlığı

Türkiye’de sivil topluma dair genel bir veri ve bilgi eksikliği hakimdir. 2008 yılında yıllık beyannamelerin elektronik olarak toplanmaya başlanmasıyla dernek ve vakıflara dair istatistik veriler ilgili kamu kuruluşlarında toplanmaya başlanmıştır. Bu verilere dernekler için erişilebilmiş, ancak raporun basım zamanında vakıflara dair verilerin analizinin halen devam etmesi sebebiyle aynı durum vakıflar için geçerli olmamıştır. Son yıllarda Türkiye’de sivil toplum hakkında “gri literatür” alanında artış gözlenirse de, halen sektöre dair az sayıda ulusal ve uluslararası kaynak bulunması araştırma çalışmasında çeşitli boşluklara ve ağırlıklı olarak STEP birincil araştırma bulgularına başvurulmasına sebep olmuştur.

Projenin Uluslararası Yaklaşımının Türkiye Özelini Tam Olarak Yansıtamaması

Projenin Danışma Kurulu üyelerine göre CIVICUS'un geliştirdiği STEP metodolojisi STK'ları ve sivil toplum alanını ölçümlemeye yönelik bazı küresel standartlar geliştirme ihtiyacından dolayı zaman zaman fazla yüzeysel kalmaktadır. Dolayısıyla yer yer Türkiye'deki STK'ların gerçekçi bir portresi çizilememiş, STEP'in uygun gördüğü sayısal veriler proje katılımcılarının görüşleriyle örtüşmemiş ve bazı çelişkili durumlar ortaya çıkmıştır. Danışma Kurulu'nun sorunlu bulduğu alt boyutlar ilgili bölümlerde detaylı olarak tartışılmaktadır.

II

Türkiye'de Sivil Toplum

1. Sivil Toplum Kavramı
2. Sivil Toplumun Tarihçesi
3. Sivil Toplum Haritası

Tarihsel olarak Batı-merkezli modernleşme süreçlerinde sivil toplumun ekonomik, toplumsal ve siyasal düzeylerde önemli bir aktör olarak ortaya çıktığı görülür. Yirminci yüzyılın başında böyle bir modernleşme sürecine belirgin bir siyasal irade ile giren Türkiye’de sivil toplumun konumu genelde “süregelen bir güçlü devlet geleneği ve uzun süre zayıf kalan sivil toplum” karşıtlığı ile anlatılır (Heper, 1985, 1994; Göle, 1994; Toprak, 1996; Keyman ve İçduygu, 2005).

Öte yandan, belirli bir modernleşme kuramından hareketle ortaya çıkan bu algının Türkiye’deki sivil toplum gerçeğini ne ölçüde yansıttığı da irdelenmiştir. Bu tartışmalarda, hızla küresellenen dünyanın farklı coğrafyalarında farklı modernleşme süreçlerinin yaşandığı; dolayısıyla tarihsel ve toplumsal düzeylerde farklı sivil toplum tecrübelerinin mümkün olduğu savları yer almıştır (Kalaycıoğlu, 2002; Keyman ve İçduygu, 2003; Şimşek 2004).

Türkiye’de sivil toplum özellikle 1980 sonrasında çeşitli iç ve dış etkenlerin sonucunda canlanmış; akademik, toplumsal ve siyasal söylemler içinde gittikçe daha fazla yer almaya başlamıştır. Sivil toplum faaliyetleri ülke genelinde artarken; sivil toplum kuruluşları toplumsal değişimin önemli aktörleri konumuna yükselmiştir.

Bu bölüm Türkiye’de sivil toplumu tartışmaya kapsamlı bir kavramsal çerçeve çizerek başlamaktadır. Ardından Türkiye’de sivil toplumun tarihsel serüvenine değinilmekte ve günümüz sivil toplum alanının genel hatlarıyla bir haritası çizilmektedir.

1

Sivil Toplum Kavramı

Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu'nun geç dönemlerinden başlayarak kendini Batı-tipi bir modernleşme projesi içinde bulmuştur. Sivil toplum kavramının, alanının ve etkinliklerinin gelişimini değerlendirmek için sivil toplum kavramının Batı modernleşmesi içindeki gelişimine kısaca bakmakta fayda vardır. Bu, batının liberal demokratik sistemleri içindeki sivil toplum algısının Türkiye'deki sivil toplum oluşumuna yansımaları görmek açısından önemlidir.

Modernite öncesinde sivil toplum kavramı “iyi toplum”u anlatmak için kullanılmaktadır. Siyasal ve etik bir ilgiyle bireylerin (yurttaşların) birbirlerine verebilecekleri zararların en aza indirilmesi ve “kamusal genel iyinin, erdemin, müzakerenin ve hukuk düzeninin” sağlanması bu “iyi” veya “sivil” toplumun varlığı ile olası görülmüştür (Edwards, 2004:6). Bu yaklaşım bir anlamda sivil toplumun iyi işleyen bir kamu düzeninin temeli olduğu görüşüdür.

Modern devletin ortaya çıkışı ile birlikte “toplumsal sözleşme” tartışmaları içinde sivil toplumun işlevi *dikey* ve *yatay* düzeylerde kurgulanmıştır. *Dikey* düzeyde sivil toplum, yönetenler ve yönetilenler arasında çıkacak çatışma hatlarının yumuşatılması için önemlidir. *Yatay* düzeyde ise yurttaşlar arasındaki birliktelikte yaşama alanının genişletilmesi ve geliştirilmesi açısından anlamlıdır. Böylece siyasal düzeyde sivil toplum kavramı özellikle “devlet ve toplum” ile “devlet ve yurttaş” farklılıklarının ve birlikteliklerinin ortaya çıktığı alan olmuştur (Keane, 1988: 35). Batı modernitesi kurumsallaşırken, Hobbes, Locke, Rousseau ve Kant gibi düşünürlerin devlet ve toplum ilişkileri üzerine bakış açıları içinde sivil toplum bu düzenleyici ve işlevsel boyutu ile ele alınmıştır.

Modern dönem içinde ise, Hegel'den Gramsci'ye uzanan çizgide, sivil toplum alanının toplumsal sınıf ve ekonomik pazar ilişkileri bağlamında devlet ve toplum arasındaki çizgiyi kalınlaştırdığı, böylece bir çatışma alanının yoğunlaşması anlamına geldiği savunulmuştur (Seligman, 1992: 3). Diğer yandan ise Alexis de Tocqueville gibi düşünürler sivil toplum alanının bireysel çıkarlar ile merkezi devlet arasında bir denge unsuru olarak var olduğunu söylemişlerdir (Keane, 1988: 55; Seligman, 1992: 3). Geç modern zamanlarda özellikle liberal demokratik sistemler içinde sivil toplum alanı, devletin vesayeti olmadan vatandaşların sivil hak ve özgürlükler içinde ortak çıkarları için örgütsel birliktelikler oluşturmaları anlamında gündeme gelmiştir. Günümüz liberal demokrasilerinin iyi işleyişi ve temsili demokrasi içindeki demokratik açıkların kapatılması açısından sivil toplumun önemli bir aktör olduğu görüşü de bu çerçevede yaygınlaşmıştır (Keyman, 2006: 17).

Son 20 yıl içindeki modernite-sonrası dönemde, küreselleşme yoğunlaşmış ve Soğuk Savaş sonrası dünya düzeni yeniden kurulma aşamasına gelmiştir. Bu bağlamda sivil toplum kavramı üzerine tartışmaların üç çizgide yürüdüğü görülmektedir. Bu tartışmalar Türkiye'deki sivil toplum algısının da oluşumunda belirleyici olmuştur.

Bunlardan *birincisi*, Batı'nın modernite süreci içinde sivil toplumun, devletin vesayeti dışında kendiliğinden gelişmesi modeli üzerinedir. Bu süreç özellikle kentli sınıfların kendilerini devletin karşısında konumlandırarak bireysel hak ve özgürlüklerini kullanmalarını içeren tarihsel bir gelişmeyi kapsar. Burada soru, Batı tipi modernitenin geç geliştiği Türkiye gibi toplumlarda sivil toplumun benzer şekilde kendiliğinden gerçekleşip gerçekleşmeyeceğidir.

Sivil toplum alanının göreceli kendiliğinden oluşumu olgusu, liberal pazar ilişkileri ve bireyselliğe gönderme yapılan bu tartışmalarda sivil toplumun gelişimi aşağıdan yukarıya giden bir eksende görülmekte; bireysel hak ve özgürlüklerin gelişmesi, bu örgütlenmelerin kurumsal varlığı ve bu varlığın nicel gelişimi temelindeki dar bir bakış açısından incelenmektedir. Bu bakış açısı içinde, Türkiye'de zayıf kalan sivil toplum alanının bu zayıflığı "geç ve yavaş gelişen modernleşme süreci" ile bağdaştırılmaktadır (Kalaycıoğlu, 2002).

İkinci çizgideki tartışma daha çok sivil toplumun demokratikleşme ve demokratikleşmenin niteliği ile ilişkilendirilmesi üzerinden yürümektedir. Bu tartışma yukarıda sözü edilen "iyi toplum" idealinin sivil toplum ile mümkün olacağı noktasından çıkmakta; sivil toplum demokratikleşmeyi getiren ve onu kurumsallaştıran bir etken olarak görülmektedir. Özellikle otoriter ve totaliter rejimleri temsil eden güçlü devlet karşısında ondan bağımsız olan ve hatta onunla mücadele gücünü kendinde bulan sivil toplum örgütlenmelerinin liberal demokrasilerin en önemli aktörü olduğu ileri sürülmektedir. Bu kapsamda sivil toplumun gelişmişliği aynı zamanda demokratikleşmenin bir sonucu ve göstergesi olarak da değerlendirilmekte; sivil toplum siyasal ve etik bir işlevsellikle algılanmaktadır.

Özellikle 1980'li yıllarla başlayarak önce Güney Amerika ve sonrasında ise Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'nde liberal demokratik rejimlere dönüşüm süreci yaşanmıştır. Bu süreçte sivil toplumun yüklendiği veya ona atfedilen rol, demokratikleşme çerçevesinde, ilgili somut vakalar yoluyla ele alınmıştır. Söz konusu tarihsel somut ülke vakalarında sivil toplum örgütlenmelerinin aşağıdan yukarıya veya yukarıdan aşağıya uzanan bir şekilde gelişerek demokratikleşme süreçlerine doğrudan katkıda buldukları ve bu süreçlerin hem öznesi hem de nesnesi haline geldiği görülmektedir. Türkiye'de de sivil toplum 1980 sonrası demokratikleşme süreciyle ilişkisi yoluyla sıklıkla bu bağlamda tartışılmaktadır (Yaresimos, Seufert ve Vorhoff, 2000; İçduygu, 2007).

Üçüncü bir tartışma çizgisinde ise sivil topluma birinci ve ikinci çizgilerdeki yaklaşımların ötesinde, daha kapsayıcı ve çok yönlü bir anlayışla yaklaşmaktadır. Burada sivil toplum liberal ekonomik ve siyasal sistemlerde kendiliğinden oluşan örgütsel bir yapılanma veya demokratikleşme süreçlerine siyasal ve etik açılardan katkıda bulunan bir aktör olması yaklaşımlarından farklı olarak ele alınır. Türkiye'de sivil toplum kavramı tartışmalarına 1990'lı yılların sonlarından başlayarak 2000'li yıllar boyunca da egemen olan bu çizgi sivil toplumu,

çeşitli ekonomik, toplumsal ve siyasal işlevleri olan geniş bir alan içindeki örgütsel yaşam olarak nitelemektedir. (Keyman ve İçduygu, 2003; Keyman, 2006).

İşlevleri açısından bakıldığında sivil toplum;

- (a) Toplumsal sorunları çözmeye etkin bir araç olarak görülür.
- (b) Bu çözümlerin oluşturulması sürecinde başta devlet olmak üzere farklı siyasal, toplumsal ve ekonomik aktörlerle işbirliği yapar.
- (c) Böylece “etkin ve aktif yurttaşlık” kurumunun varoluşunu sağlar.
- (d) Yurttaş katılımının gününbirlik ve dolaysız sağlanması ile iyi işleyen liberal bir demokrasiye katkıda bulunur,
- (e) Bu katkı özellikle devletin etkinliklerine gereklilik, verimlilik, meşruluk ve şeffaflık getirmede önemlidir,
- (f) Ayrıca var olan farklı ekonomik, toplumsal ve siyasal aktörler arasında demokratik, adil ve katılımcı bir müzakere ortamı yaratılmasına yardımcı olur.

Uluslararası STEP çalışması kapsamında kullanılan, “*sivil toplum aile, devlet ve piyasanın dışında kalan; birey, grup ve kuruluşların ortak çıkarlarını geliştirmek için oluşturdukları alandır*” tanımı Danışma Kurulu, saha çalışması ve Sivil Toplum Forumu katılımcıları tarafından genel anlamıyla kabul görse de, üç noktada yoğun olarak tartışılmıştır. İlk olarak, sivil toplumun “*aile, devlet ve piyasanın dışında kalan*” bir alan olarak tanımlanmasının sivil toplumu bu alanların “karşısı” veya “muhalifi” olarak konumlandırarak yanlış anlaşılmalara yol açabileceği belirtilmiştir. İkinci tartışma noktası ise “*çıkarcılık*” kelimesinin Türkçe’deki kullanımı dolayısıyla bencillik içeren olumsuz bir ifade taşıdığı ve daha nötr bir ifade ile değiştirilmesi gerektiği ekseninde olmuştur. Sonuç olarak tanımda “*çıkarcılık*” yerine “*ortak amaç*” veya “*ortak fayda*” ifadelerinin kullanılması önerilmiştir. Son olarak Türkiye’de sivil toplum kavramının bir uçta daha *bireyci (liberal)*, diğer uçta ise daha *toplulukçu (komüniteryan)* yaklaşımların bulunduğu bir yelpazede tartışıldığı söylenebilir. Ancak genel ve başat eğilim sivil toplumun daha toplulukçu bir yorumu olmaktadır.

Bu çerçevede STEP çalışmasında öne çıkan ve araştırma faaliyetlerine rehberlik eden sivil toplum tanımı içinde sivil toplumun şu özellikleri vurgulanmaktadır:

- (a) Sivil toplum bireylerin (yurttaşların) ortak çıkarlarını ortaya koymak, savunmak ve geliştirmek için bir araya gelip örgütlenmeleridir.
- (b) Bu örgütlenmeler farklı aktör ve süreçlerin bulunduğu geniş bir toplumsal alanı oluşturur.
- (c) Bu alanla ortak sınırları olan, devlet, piyasa ve aile olmak üzere üç temel toplumsal alan vardır.

- (d) Bu diğer üç alan ile sivil toplum alanı arasındaki sınırlar belirginlikler içerse de, yeryer içiçe geçen ortak alanların varlığı da açıktır.
- (e) Bu kapsamda sivil toplum alanı sivil olmayan unsurları da içine alabilir.
- (f) Dolayısıyla, sivil toplum tanımı bakış açısına göre değişiklik gösteren bir çok boyutluluğu içerir.

2

Sivil Toplumun Tarihçesi

Sivil toplumun son yüzyıl içinde şekillenen ve dönüşen modern Türkiye'nin toplumsal ve siyasal tarihine paralel olarak farklı dönemler içinde farklı konumlar alarak geliştiği görülmektedir. Bu gelişmeyi beş farklı tarihsel dönem içinde ele almak mümkündür: 1923-1945, 1945-1960, 1960-1980, 1980-2000 ve 2000 sonrası.

Batı tipi modernite projesinin Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren ülkeyi dönüştürmeye başlaması ile Batı modelinde bir sivil toplum örgütlenme modelinin gelişimi ilk defa yirminci yüzyılın başında belirgin bir biçimde görülmektedir. Ancak sivil toplum alanını "siyasal alanın dışında bir örgütsel yaşam" olarak daha dar anlamda tanımlarsak ülkede sivil toplumun tarihinin çok daha gerilere gittiğini söylemek mümkündür.

Örneğin kendine özgü tarihsel arka planı ile vakıflar Osmanlı'dan başlayarak ve Cumhuriyet döneminde de önemlerini sürdürmüşlerdir. Bu kuruluşlar devlet dışı bir örgütsel yaşam alanı oluşturmaları; yaptıkları hayırseverlik faaliyetleri içinde siyasi ve ekonomik yaşam alanlarının dışında bir toplumsal dayanışma ilişkisi yaratmaları; hayırseverlik alanı içinde bugünün sosyal vatandaşlığına benzer bir toplumsal ilişki biçimini yaşama geçirmeleri bağlamlarında sivil toplum kuruluşlarına örnek olarak düşünülebilirler (Çizakça, 2006). Ayrıca tarih boyunca loncalar ve ahi teşkilatı gibi oluşumlar esnaf ve zanaatkarlar için erken meslek örgütleri görevi görmüştür. Son olarak Osmanlı'nın geç dönemleri içinde, özellikle Meşrutiyet döneminde dernek şeklindeki sivil toplum örgütlenmelerinin de ortaya çıktığı görülmektedir (Hatemi, 1983).

1923-1945 Dönemi: Türkiye'de sivil toplum örgütlenmeleri anayasal bir hak olarak ilk kez 1908 Anayasası ile ortaya çıkmıştır (Toprak, 1983). Bu örgütlenmelerin ayrıntılarını düzenleyen 1909 tarihli Cemiyetler Kanunu, 1938 yılında yeni Cemiyetler Kanunu'nun çıkışına kadar yürürlükte kalmış ve böylece Cumhuriyet'in ilk 15 yılı içinde de ülkede sivil toplum hayatını düzenleyen temel belge olmuştur.

1923'de Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsız bir modern ulus-devlet olarak ortaya çıkışı ile başlayan dönemde sivil toplumun modern bir ulus kurma çabası içindeki devletle organik bir bağ içinde yaşadığı görülmektedir. Bu bağlamda devlet sivil toplumu kendi ideolojik aygıtı içinde modernleşmeyi pekiştiren bir araç olarak değerlendirmiştir. Bu sebeple bu dönemde sivil toplum örgütlenmelerinin tabandan geliştiğini söylemek zordur: bir yandan tek parti rejimi üzerine kurulan merkezi otoriter bir devlet anlayışı, diğer yandan ise neredeyse her on kişiden dokuzunun kırdan yaşadığı tarımsal ve geleneksel bir toplum yapısı hakimdir.

Bu bağlamda devlet bir taraftan modernleşmeyle uyumlu bir örgütsel yaşamı hayata geçirip desteklemiş, diğer taraftan da kendi gündemine aykırı bir örgütsel yaşamın gelişmesinin önüne set çekmiştir (Toprak, 1996). Bu tutum, Cumhuriyetin sonraki dönemlerinde de büyük ölçüde devam etmiştir.

1945-1960 Dönemi: 1945’de çok partili demokratik sisteme geçilmesi örgütlenme özgürlüğü açısından önemli bir kırılma noktası olarak görülebilir (TÜSEV, 2006: 37). Örneğin, 1946 Dernekler Yasası göreceli olarak sivil toplum alanındaki özgürlükleri genişletmiş, böylece hem dernek hem sendika etkinliklerinde bir canlanma gözlenmiştir. 1950’de Demokrat Parti’nin iktidara gelmesi ülkenin çepherlerindeki toplumsal sınıflara merkezde temsil gücü vermiş; “göreceli daha sivil ve tabandan bir sivil katılım sağlayarak” bireysel hak ve özgürlüklerin gelişimine katkıda bulunmuştur. Ayrıca, bu dönemde yaşanan toplumsal ve ekonomik dönüşümler sonucunda Türkiye daha kentli ve endüstriyel açıdan daha gelişmiş bir ülke haline gelmiş ve böylece yurttaşların sivil toplum alanında örgütlenme eğilimleri artmıştır.

Ancak bu yıllarda da devlet-merkezli ve yukarıdan-aşağıya modernleşme düşüncesi egemenliğini korumuş; siyasal ve toplumsal kültür içinde sivil toplum alanının tabandan gelişmesini sağlayacak bir anlayış gelişmemiştir. 1950-1960 yılları arasında devlet aygıtını elinde tutan Demokrat Parti iktidarı kendi görüşlerine aykırı sivil toplum örgütlenmelerine karşı baskıcı bir tavır izlemiştir. Örneğin, ülkenin sanayileşmesiyle paralel olarak 1952 yılında kurulan Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu’nun (Türk-İş) uluslararası bir işçi örgütüne üyeliği hükümet tarafından defalarca onaylanmamıştır. Bu örnek, 1945-1960 döneminde ülkenin ekonomik ve toplumsal dinamiklerinin sivil toplumun gelişmesi açısından belirli bir düzeye geldiğine; ancak siyasal düzeyde bu gelişmeyle uyumlu adımlar atılmadığına işaret etmektedir.

Kısacası toplumsal yaşamda devletin ağırlığı ve denetimi, 1945-sonrası dönemdeki çok-partili parlamenter demokrasiye geçiş sürecinde de devam etmiş; bu durum sivil toplum örgütlenmelerinin kısır kalmasına neden olmuştur (Toksöz, 1983: 373).

1960-1980 Dönemi: Bu dönem içinde güçlü-devlet yapısını temsil eden silahlı kuvvetler parlamenter yaşama üç kere (1960-1971-1980) müdahale etmiştir. Askeri darbeler demokrasinin gelişmesini ciddi bir sekteye uğratarken, hem örgütsel yaşam üzerinde, hem de katılımcı siyasi kültür üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Güvenlik ideolojisinin demokrasinin önüne geçtiği, çok partili parlamenter demokrasinin kesintiye uğradığı, bireysel hak ve özgürlüklerin kısıtlandığı ve örgütlü yaşama katılımının engellendiği askeri darbeler, Türkiye’de devleti topluma karşı güçlü kılma işlevini görmüşlerdir (TÜSEV, 2006: 37).

1960 darbesi Türkiye’nin henüz gelişmemiş çok partili demokratik rejimine ve dolayısıyla demokratikleşme sürecine ciddi zarar vermiş olsa da 1961 Anayasası ülkedeki örgütlenme özgürlüklerinin önünü açarak sivil toplum alanının genişlemesini sağlamıştır. 1961 anayasası bunu çoğulculuğa dayanan liberal bir demokratik sistemin oluşması için bireysel hak ve özgürlükleri öngören anlayışıyla sağlamıştır (Özbudun, 1993). Bu dönemde başta sendikal hareketin kurumsallaşması olmak üzere, dernekleşme oranlarının arttığı, köylü ve kentli sınıfların toplumsal hareketler içinde yer aldığı görülmektedir. Ayrıca yaşanan hızlı kentleşme ve sanayileşme beraberinde yeni kentli kitlelerin artan örgütlenme taleplerini getirmiş ve sivil

toplum alanının bir ölçüde de olsa tabandan gelişmesini sağlamıştır. Bu dönemde örgütsel yapı meslek odalarını, sendikaları ve hemşeri örgütlerini de kapsar hale gelmiştir.

1960'lardaki bu dönüşüm önce 1971, sonra da 1980 askeri müdahaleleri ile duraklamış; 1961 Anayasası'ndaki temel hak ve özgürlüklerin kullanım biçimleri kısıtlanarak örgütlenme hakkı başta olmak üzere demokratik hakların kullanımı sınırlandırılmıştır (Hazama, 1999). Sonuçta, 1960'lardan 1980'lere uzanan yıllarda sivil toplumun gelişimine yönelik bazı özgürlükçü adımlar atılsa da, devlet-temelli ve devlet-merkezli modernleşme süreci ülkede sivil toplumun tabandan gelişimine izin vermemiştir (TÜSEV, 2006: 37). Dahası, mevcut örgütsel yapılar sivil toplumun gelişiminden ziyade devlet denetimini sağlayan bir yapı halini almıştır. Siyasi partiler de benzer şekilde devlet denetimine karşı mücadele etmek yerine, örgütsel yaşama kendi çıkarlarını gerçekleştirme yönelik araçlar olarak yaklaşmıştır.

1980-2000 Dönemi: 1980 darbesi ve askeri rejiminin sivil topluma yaklaşımı son derece baskıcı olmuştur: neredeyse tüm sivil toplum örgütlerinin faaliyetleri bir süreliğine durdurulmuş; pek çok sivil toplum kuruluşu ise tamamen kapatılmıştır. 1982 Anayasası demokrasiye yeniden dönüşün simgesi olduysa da, bu anayasanın ülkedeki örgütlenme özgürlüğünün önünü açtığını söylemek mümkün değildir (Aslandaş, 1995). 1982 Anayasası'nda 1961 Anayasası'nın yurttaşlara sağladığı hak ve özgürlükler konusunda sayısız sınırlamaya gidilmiş; devletin yurttaş karşısındaki sınırlayıcı gücü artırılmış; dernek çalışmaları, sendikal etkinlikler ve hatta siyasi parti örgütlenmeleri sıkı denetim ve kontrol mekanizmalarına tabi olmuştur. 1983 yılında yürürlüğe giren yeni Dernekler Yasası da bu rejimin yasakçı ve vesayetçi ideolojisinin devamını yansıtmıştır. Bu kapsamda pek çok devlet memurunun derneklere üyelik hakları kısıtlanmış; devlete derneklerin çalışmalarını kontrol etme ve durdurma yetkileri verilmiştir. 1983 seçimleri ile biçimsel olarak demokrasiye geçilse de, 1982 Anayasası'nın yarattığı kısıtlayıcı ortamda sivil toplum örgütlenmelerinin yeniden canlanması oldukça uzun zaman almıştır.

Örgütsel yaşamın nitelik ve nicelik olarak canlanıp önem kazanması 1990'lı yıllarla birlikte olmuştur. 1995'de 1982 Anayasası'nın dernek kurma özgürlüğünü düzenleyen 33. maddesinde yapılan değişiklik 1990'ların ortasında başlayan demokratikleşme yolundaki dönüşümün bir parçasıdır. Ayrıca, 1980'den sonra bazı iç ve dış etkenler askeri rejimle sekteye uğrayan demokratik sistemin yeniden kurulmasına katkıda bulunmuş ve devletin toplumsal yaşam üzerindeki etkisinin azalmasına yol açmıştır. Bu bağlamda Türkiye'de sivil toplumun devlet denetimi dışında gelişimini sağlayan üç temel etken sayılabilir: ekonomide serbest pazar-temelli ihracata yönelik sanayileşmeye geçiş, siyasal ve kültürel yaşamda ortaya çıkan dinsel ve etnik temelli kimlik talepleri ile küreselleşme sürecinin getirdiği dinamikler. Son olarak, küreselleşme sürecinin de etkisiyle bu dönemin sonunda sivil toplum alanında ulusal nitelikten daha bölgesel ve küresel bir yaklaşım ve faaliyet düzeyine geçildiği de görülmektedir.

2000 Sonrası Dönem: 2000’li yıllarda Türkiye’de sivil toplum alanının dinamiklerini 1990’lı yılların sonundan devralınan ve ülke genelinde sivil toplum etkinliğinin artmasına yol açan bir dizi olgu belirlemiştir.

Bu bağlamdaki önemli değişim ve dönüşümlerin başında, yirmi bine yakın insanın ölümüne yol açan 1999 Marmara ve Kaynaşlı depremleri gelir. Bu doğal afetler hem arama ve kurtarma çalışmaları, hem de insani yardımlar temelinde toplumda sivil topluma karşı ilgi ve güveni artırmıştır. Bir yandan da, sadece devlete dayalı bir modernleşme ve kalkınma anlayışının, toplumsal sorunlara etkili çözüm üretmede yeterli olamayacağı gerçeğini ortaya çıkarmıştır (TÜSEV, 2006: 38).

Ayrıca, 2000’li yıllarda sivil toplumun devinimine katkıda bulunan süreçler ve toplumsal olaylar arasında kimlik siyaseti temelli iki olgu öne çıkmaktadır: 28 Şubat 1997 tarihli post-modern darbeden Adalet ve Kalkınma Partisi’nin 2002 seçim zaferine uzanan çizgide laik-İslamcı bölünmesi ve Kürt sorununun süregelen gerginliği.

Son olarak 1999’da Avrupa Birliği üyeliğine adaylığı onaylanan Türkiye’nin 2004 yılı sonunda “Kopenhag siyasi kriterlerini karşıladığına karar verilmesiyle” 2005 yılında üyelik müzakerelerine başlaması süreci hiç şüphesiz sivil toplum alanında belirgin bir canlanmayı da beraberinde getirmiştir (Keyman ve İçduygu, 2005: 1; İçduygu, 2007). “*Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı gösterilmesini ve korunmasını garanti eden kurumların varlığı*” anlamına gelen Kopenhag siyasi kriterlerini sağlamak için, 2001 yılından başlayarak 2005 yılına kadar olan dönem içinde yapılan Anayasa değişiklikleri ve çeşitli yeni yasal düzenlemeler hak ve özgürlük alanlarını genişletmiştir. Ayrıca sivil toplum kuruluşlarını doğrudan ilgilendiren kanunlarda köklü reformlara gidilmiş; yeni ve büyük miktarda fon kaynakları ortaya çıkmıştır.

2000’li yıllar Türkiye’de genel anlamıyla liberal demokrasilerde olduğu gibi bir sivil toplum alanının belirginleşmeye başladığı yıllar olmuştur. Bu süreç sivil toplum örgütlenmelerinin önemini ortaya çıkarırken, bundan sonra da artacağına işaret etmektedir.

3

Sivil Toplum Haritası

Türkiye’de sivil toplum alanının genel ve kapsayıcı bir haritasını çizmek için bu alandaki belli başlı örgütlenmeleri tanımlamak ve tasnif etmek gerekmektedir. Bu tasniflemeleri (1) yasal statülerine ve (2) çalışma alanlarına göre olmak üzere iki şekilde yapmak mümkündür.

Yasal Statülerine Göre Sivil Toplum Örgütlenmeleri

Farklı yasal statüler açısından bakıldığında Türkiye’de beş tür sivil toplum örgütlenmesi ortaya çıkmaktadır: (a) dernekler, (b) vakıflar, (c) sendikalar, (d) meslek örgütleri, (e) kooperatifler ve (f) birlikler.

Tablo II.3.1 Türkiye’de Dernek, Vakıf, Sendika, Oda ve Kooperatif Sayıları

Yasal Statü	Sayı	Yüzde %
Dernekler ¹³	86.031	56,01
Vakıflar ¹⁴	4.547	2,96
İşçi Sendikaları ¹⁵	94	0,06
Kamu İşçileri Sendikaları ¹⁶	93	0,06
Meslek Odaları ¹⁷	4.749	3,09
Kooperatifler ¹⁸	58.090	37,82
Toplam	153.604	100,00

Türkiye Cumhuriyeti mevzuatında sivil toplum kuruluşu (STK) şeklinde hukuki bir tanım bulunmamakta ve kar amacı gütmeyen/gönüllü kuruluş tanımı kullanıldığında akıllara ilk olarak **dernek** ve **vakıflar** gelmektedir. Vakıf ve dernekler ayrı kamu kuruluşları tarafından denetlenen ve ayrı mevzuatlara tabi olan tüzel yapılanmalar olmalarına rağmen uygulamada

¹³ Dernekler Dairesi Başkanlığı, 2010.

¹⁴ Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2009.

¹⁵ 17 Temmuz 2009 tarihli ve 27.291 sayılı Resmi Gazete, 2821 Sayılı Sendikalar Kanunu Gereğince; İşkollarındaki İşçi Sayıları ve Sendikaların Üye Sayılarına İlişkin 2009 Temmuz Ayı İstatistikleri Hakkında Tebliğ.

¹⁶ 7 Temmuz 2010 tarihli ve 27.634 sayılı Resmi Gazete, 4688 Sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları Kanunu Gereğince Kamu Görevlileri Sendikalarının Sayıları ve Konfederasyonların Üye Sayılarına İlişkin 2010 Temmuz İstatistikleri Hakkında Tebliğ.

¹⁷ *Türkiye’de Sivil Toplum: Bir Değişim Süreci* CIVICUS Sivil Toplum Endeksi Projesi (STEP) Türkiye Ülke Raporu, 2006.

¹⁸ Türkiye Milli Kooperatifler Birliği İstatistikleri, 2007 verileri, www.turkiyemillikoop.org.tr

oldukça büyük benzerlikler gösteren kuruluşlardır. Ayrıca son yıllarda vakıf ve dernek yapıları arasındaki çizgiler gitgide silikleşmiş; dernek tipi vakıflar, vakıf tipi dernekler kurulmuştur. Bu sebeple aşağıdaki tanımlamaların birer genelleme olduğu ve uygulamada çok sayıda istisnanın bulunduğu unutulmamalıdır.

Dernekler yasal olarak “belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, en az yedi gerçek veya tüzel kişinin, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları tüzel bir kişiliğe sahip topluluklar” olarak tanımlanmakta ve bu amacın “kazanç paylaşma dışında ve kanunlarla yasaklanmamış” olması bu tanım içinde vurgulanmaktadır. Bir diğer deyişle dernekler gerçek ve/veya tüzel kişilerin oluşturduğu üyelik temelli topluluklardır.

Öte yandan **Vakıflar** “belirli kişiler veya kurumlarca ve belli şartlarla ve resmî bir yolla tahsis edilen mülk veya paraya bir hizmetin gelecekte de yapılması için kurulmuş, tüzel kişilikleri olan kuruluşlardır”. Diğer deyişle vakıflar sosyal amaçlara yönlendirilmiş mal/varlık temelli topluluklardır.

Sendikalar “işçilerin veya işverenlerin çalışma ilişkilerinde, ortak ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için meydana getirdikleri tüzel kişiliğe sahip kuruluşlardır”.

Meslek örgütleri “belli bir mesleğe mensup olanların müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, meslekî faaliyetlerini kolaylaştırmak, mesleğin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak ve meslek disiplini ve ahlâkını korumak maksadı ile kanunla kurulan ve organları kendi üyeleri tarafından kanunda gösterilen usullere göre yargı gözetimi altında, gizli oyla seçilen kamu tüzel kişilikleridir”.

Kooperatifler Kanunu kooperatifleri, “Tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek ve geçimlerine ait ihtiyaçlarını karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve kamu tüzel kişileri ile özel idareler, belediyeler, köyler, cemiyetler ve dernekler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli teşekküllere kooperatif denir” şeklinde tanımlamaktadır. Kooperatifler üyelik temelli kuruluşlar olup esas amaçları üyelerine ekonomik fayda sağlamaktır. Ancak ülkemizde birçok sosyal amaca yönelik çalışan kooperatif bulunmaktadır. (TÜSEV, 2010)

Birlikler (veya *federasyonlar* ve *konfederasyonlar*) derneklerin, vakıfların, kooperatiflerin, sendikaların ya da meslek kuruluşlarının bir araya gelerek oluşturdukları üst kuruluşlardır. Dernek statüsünde yer alırlar.

Yukarıda listelenen tüm sivil toplum örgütlenmeleri, uygulamada sivil toplumun “gönüllük” ve “kar amacı gütmeme” esaslarıyla birebir örtüşmemektedir. Örneğin, Türkiye’de bazı

sendikalar ve meslek örgütleri özel kanunla kurulmaktadır ve bu kuruluşlara üyelik gönüllü değil, yasal zorunluluktur. Kooperatifler ise özünde kar amacı güden yapılar olduğundan sivil toplumun “kar amacı gütmeme/kar dağıtmama” esasını birebir karşılamamaktadır. Benzer şekilde siyasi partiler, Türkiye’de ağırlığı bulunan güçlü-devlet geleneği temelinde oluşmuş devlet ile olan yakın ilişkileri sebebiyle halktan çok kamuya yakın konumlanmaktadır.

Bu sebeplerle Siyasi Partiler, Sendikalar, Meslek Odaları ve Birlikler STEP çalışmasının sadece Vatandaş Katılımı boyutuna dahil edilmiş olup, çalışmanın gerisinde araştırma kapsamına alınmamıştır. Kooperatifler sözkonusu olduğunda ise araştırmanın kapsamı sosyal girişim modelinde işleyen, dezavantajlı gruplara gelir ve istihdam sağlamak amacıyla kurulmuş kooperatiflerle sınırlandırılmıştır.

Çalışma Alanlarına Göre Sivil Toplum Örgütlenmeleri ¹⁹

Türkiye’de sivil toplum alanındaki kurum ve kuruluşlarının çalışma alanları açısından zengin bir çeşitlilik içerdiği görülse de, bazı alanlarda diğerlerinden daha aktif ve yoğun olarak faaliyet gösterildiği görülmektedir.

Vakıf ve derneklerin çalışma alanlarına ilişkin veriler bu kuruluşların büyük çoğunluğunun sosyal dayanışma ve sosyal hizmet odaklı çalıştığını, politikaları etkilemeye yönelik etkinliklere ve savunuculuk faaliyetlerine daha az rastlandığını göstermektedir. Sivil toplum kuruluşlarının çalışma alanları, faaliyet türleri, hedef kitleleri ve çalışma düzeyleri bu duruma daha detaylı bir bakış sunmaktadır.

Türkiye’de derneklerin %18,1’ini “dini hizmetlerin geliştirilmesine yönelik hizmet faaliyetleri” veren cami dernekleri, %14,3’ünü spor kulüpleri, %13,7’sini yardımlaşma dernekleri, %9,5’ini kalkınma ve konut dernekleri, %10’unu ise mesleki dayanışma örgütleri oluşturmaktadır. Bu durumda derneklerin %65’inin herhangi bir politikaları etkileme gündemi olmadığı ve sosyal hizmetler ile dayanışmaya odaklandığı görülmektedir (DDB, 2008).

Vakıflar da faaliyet alanları açısından derneklere benzer bir portre çizmektedir. Vakıfların çalışma alanları arasında sosyal yardım (%56,1), eğitim (%47,5) ve sağlık (%21,84) hizmetleri başı çekmektedir. Resmi kayıtlara göre vakıfların sadece %1,28’i demokrasi-hukuk-insan hakları alanlarında çalışmaktadır (VGM, 2009). Engelliler, kadınlar ve çocuklar gibi dezavantajlı gruplarla çalışan ve onların haklarına yönelik savunuculuk faaliyetleri yürütülebilecek kuruluşların da sayısı son derece düşüktür.

¹⁹ Dernek ve vakıfların çalışma alanlarına ve faaliyet türlerine ilişkin detaylı bilgi için bakınız Ek 4 Dernek ve Vakıflara İlişkin Tablolar.

Çalışma alanlarına ek olarak, faaliyet türleri de dernek ve vakıfların sosyal alanda daha aktif olduğunu göstermektedir. STK faaliyetlerinin başında sosyal etkinlikler düzenlemek (%66,1), üyelere yönelik yemek davetleri vermek (%63,1) ve tanınmış kişilerle görüşmeler (%50,1) gelmektedir (YADA, 2010).

Ancak yine de savunuculuk yapan STK'ların (örneğin, kadın hakları ve sorunları, çevre sorunları, insan hakları, tüketici hakları, öğrenci ve gençlik konuları) etkinlik ve görünürlüklerindeki artış dikkat çekicidir. Öte yandan Türkiye'de son on yıldır yükselen kimlik siyaseti alanı içinde, özellikle Kürt sorunu ve laiklik/İslamcılık ikilemi içinde, birçok sivil toplum aktörünün belirginleştiği açıktır. Daha çok inanç ile siyasal ve ideolojik farklılıkların etkin olduğu bu alanda özellikle tüzel kişilikler olarak kurumsallaşan aktörler olduğu kadar, esnek toplumsal ağlar şeklinde yapıların da bulunduğu bilinmektedir. Son yıllarda daha önceleri daha belirgin şekilde engelliler gibi toplumda dezavantajlı kümelerin oluşturduğu alanlarda çalışan STK'ların alanlarının sokak çocukları, evsizler, göçmenler, mülteciler gibi konular üzerinden genişlediğine tanık olunmaktadır.

Sivil toplum alanının önemli aktörleri arasında yer alan işçi sendikalarının özellikle 1980 öncesi ile karşılaştırıldığında sınırlı bir etkinlik içinde oldukları, ancak farklı siyasal görüşlerde federasyonlarda ve konfederasyonlarda birleşen sendikaların hızla artan bir işbirliği ağı içinde ortak hareket etme eğilimleri ile etkinliklerini artırdıkları da görülmektedir.

Sosyal fayda sağlayan kooperatiflerin ise genellikle tek başına ekonomik değeri olmayan küçük malların biraraya getirilerek piyasaya sunulduğu veya tek başına piyasa koşullarında üretim yeteneği bulunmayan küçük üreticilerin birleşerek oluşturduğu yapılar olduğu görülmektedir. Kooperatiflerin, özellikle kalkınmakta olan bölgelerde etkili bir istihdam aracı ve verimli bir gelir kaynağı olarak önemli bir fonksiyonu bulunmaktadır. Öte yandan meslek ve iş örgütlerinin sivil toplum alanına aktif katılımları sürmektedir.

Son olarak, kimi uzmanlarca sivil toplum alanının önemli ve vazgeçilmez bir aktörü diğerlerinden ise bu alanın dışında görülen siyasal partilerin, Türkiye'deki sivil toplum alanı içindeki rolüne değinmek uygun olacaktır. Türkiye'de özellikle liberal demokrasilerin daha kurumsallaştığı Batı toplumları ile karşılaştırıldığında siyasi parti düzeyinde siyasal katılımın oldukça yoğun olduğunu ve bu düzeyde toplumun da daha siyasallaştığını söylemek mümkündür.

Türkiye'de sivil toplum alanının bu bölümde özetlediğimiz haritalanması göz önüne alındığında STEP çalışması içinde kullanılan "Sivil Toplum Aktörleri Listesi" ülkedeki sivil toplum alanının farklılıklarını ve özelliklerini yansıtmaktadır.

Tablo II.3.2 STEP Sivil Toplum Aktörleri Listesi

Örgütlenme Türleri	
1	İnanç temelli kuruluşlar
2	İşçi ve işveren sendikaları
3	Savunuculuk yapan STK'lar (örn: halk hareketi, sosyal adalet, barış, insan hakları, tüketici grupları)
4	Hizmet veren STK'lar (örn: okur-yazarlık, sağlık, sosyal hizmetler ve toplumun gelişmesine destek veren STK'lar)
5	Eğitim, geliştirme, araştırma gibi alanlarda aktif olan STK'lar (örn: düşünce üretme merkezleri, araştırma merkezleri, kar amacı gütmeyen okullar, kamu eğitimi veren kuruluşlar)
6	Kar amacı gütmeyen medya
7	Kadın örgütleri
8	Öğrenci ve gençlik dernek/ birlikleri
9	Sosyo-ekonomik olarak toplum dışında kalan (dezavantajlı) grupların oluşturduğu dernek/birlikler (örn: yoksullar, evsizler, toprağı olmayanlar, göçmenler, mülteciler)
10	Meslek ve iş örgütleri (örn: ticaret odası, meslek birlikleri)
11	Topluluk düzeyinde gruplar/birlikler (örn: başkasına muhtaç olmadan kendi ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan gruplar, ebeveyn birlikleri)
12	Ekonomik çıkara dayalı STK'lar (örn: kooperatifler, kredi birlikleri, karşılıklı tasarruf birlikleri)
13	Etnik / geleneksel / yerel birlikler / kuruluşlar
14	Çevre örgütleri
15	Kültür ve sanat örgütleri
16	Sosyal konular ve eğlence ile ilgilenen STK'lar & spor kulüpleri
17	Hibe dağıtan vakıflar & fon geliştirme organları
18	STK ağları / federasyonları / destek merkezleri
19	Toplumsal hareketler (örn: barış hareketi)

III

Türkiye'de Sivil Toplum Analizi

1. Vatandaş Katılımı
2. Organizasyon Düzeyi
3. Değerlerin Uygulanışı
4. Etki Algısı
5. Ortam

Bu bölüm, Vatandaş Katılımı, Organizasyon Düzeyi, Değerlerin Uygulanışı, Etki Algısı ve Ortam olmak üzere beş ana bölüme ayrılmıştır. STEP bulguları bu boyutlar altındaki alt-boyutlarda toplanarak bu bölümün bir veri bankası görevi görmesi amaçlanmıştır. Bu sebeple, Rapor'un genel bir yorumunu arayan okurların Yönetici Özeti ve Sonuç bölümlerine başvurmaları daha yararlı olacaktır.

1

Vatandaş Katılımı (Sosyal/Siyasi)

1.1 ve 1.4 Katılımın Yaygınlığı
1.2 ve 1.5 Katılımın Derinliği
1.3 ve 1.6 Katılımın Çeşitliliği

Bu bölüm Türkiye’de sivil toplumu vatandaş katılımı temelinde çözümlemektedir. Vatandaş katılımının **yaygınlığı** (STK’larda üye veya gönüllü olarak faaliyet gösteren vatandaşların oranı), **derinliği** (bu katılımın ne derece aktif olarak gerçekleştiği) ve **çeşitliliği** (halkın farklı kesimlerinden vatandaşların genel nüfusa göre katılım oranları) irdelenmektedir. Aşağıdaki tablo bölüm puanlarını özetlemektedir.

		%
1	Vatandaş Katılımı	31,0
1.1	Sosyal Katılımın Yaygınlığı	6,2
1.2	Sosyal Katılımın Derinliği	41,1
1.3	Sosyal Katılımın Çeşitliliği	63,9
1.4	Siyasi Katılımın Yaygınlığı	7,0
1.5	Siyasi Katılımın Derinliği	23,5
1.6	Siyasi Katılımın Çeşitliliği	44,4

Ağırlıklı olarak 2007 Dünya Değerler Araştırması (DDA) verilerinden faydalanılan bu boyuta sosyal ve siyasi olmak üzere iki ayrı pencereden bakılmaktadır. Sosyal katılım alanında spor ve hobi kuruluşları, sanat, müzik, kişisel gelişime yönelik eğitim STK’ları, hayır kurumları gibi kuruluşlara katılım incelenirken, siyasi katılım alanında siyasi partiler, sendikalar, meslek oda ve birlikleri,²⁰ tüketici grupları, insan hakları kuruluşları gibi STK’lara katılım incelenmiştir.

Ancak projenin Danışma Kurulu sosyal ve siyasi vatandaş katılımı ayrımının katılımın gerçekleştiği STK türünden çok daha karmaşık ve derin bir mesele olduğunu belirtmiştir. Örneğin hayır kurumlarının faaliyetleri yardımın kime ve nasıl yapıldığına göre siyasi bir boyut kazanabilmekte, dil eğitimi veren bir STK’nın ve bu faaliyete katılan bireylerin kişisel gelişimin ötesinde bir siyasi duruşu da olabilmektedir.

Bu sebeple rapor, yapısında sosyal ve siyasi katılım alanlarında herhangi bir ayırım yapılmadan yazılmış, bu ayırım sadece Ek 1’deki gösterge tablosuna yansıtılmıştır.

²⁰ Siyasi Partiler, Sendikalar ile Meslek Odaları ve Birlikleri sadece Vatandaş Katılımı boyutuna dahil edilmiş olup, çalışmanın gerisinde araştırma kapsamına alınmamıştır.

1.1 ve 1.4 Katılımın Yaygınlığı (Sosyal ve Siyasi)

Katılımın yaygınlığı başlığı altında son bir yıl içinde halkın yüzde kaçının STK'larda üyelik, gönüllülük ve bağış yaptı; son beş yıl içinde halkın yüzde kaçının partizan nitelik taşımayan bir siyasi eylemde (gazeteye mektup yazmak, dilekçe imzalamak, gösteri ve yürüyüşe katılmak gibi) bulunduğu ve bir yıl içinde sosyal/sportif/kültürel bir STK'da sosyalleştiği sorularına cevap aranmaktadır. Ayrıca vatandaş katılımı eğilimlerinin yıllar ve bölgeler arasında nasıl farklılıklar gösterdiği de incelenmektedir.

Tablo III.1.1 Katılımın Yaygınlığı

Yaygınlık	STEP 2010 %
Sosyal Üyelik	4,5
Sosyal Gönüllülük	2,5
Siyasal Üyelik	5,3
Siyasal Gönüllülük	4,2
STK'lara Bağış	-
Partizan nitelik taşımayan siyasi hareket (siyasi aktivizm)	11,6
STK ekinliklerinde sosyalleşme	11,5

(DDA 1999 ve 2007, TÜSEV 2006)

Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarına **üyelik**, **gönüllülük** ve **bağış** düzeyleri oldukça düşüktür. Halkın %4,5'i sosyal %5,3'ü ise siyasi nitelikte bir sivil toplum kuruluşuna üyedir ve %2,5'i sosyal, %4,2'si siyasi nitelikte bir sivil toplum kuruluşunda gönüllülük yapmaktadır (DDA, 2007).

Türkiye'de bağış oranları da oldukça düşüktür: uluslararası bir araştırmaya göre nüfusun sadece %14'ü son bir ay içinde bir STK'ya nakdi bağış yapmıştır. Aynı araştırmada Türkiye bağış, gönüllülük ve tanımadığı birine yardım etme eğilimleri açısından 153 ülke içinde 134. sırada yer almıştır (CAF, 2010).

Bunun yanında Türkiye'de hayırseverlik, yoksullara ve toplumun kötü durumda olan kesimlerine sahip çıkmayı savunan İslami gelenekler nedeniyle köklü bir uygulama haline gelmiş olsa da (Dünya Bankası, 2002) sivil topluma düzenli olarak bağış yapan bireylerin oranı %8'i geçmemektedir (TEGV-İnfakto, 2008). Geçmiş TÜSEV araştırmalarının da gösterdiği gibi,

Türkiye’de vatandaşların %80’i geleneksel ve dini sebeplerle, akrabalarına veya yakınlarına bir şekilde bağış yapmasına rağmen, bunların büyük çoğunluğu (%86) ihtiyaç sahiplerine doğrudan yapılan, küçük miktarda ve düzensiz bağışlardır (TÜSEV, 2006).

Uluslararası araştırmalar da benzer sonuçlara işaret etmektedir. İngiltere merkezli Charities Aid Foundation (CAF) tarafından Gallup World View World Poll araştırmasının sonuçları kullanılarak hazırlanan ve tüm dünyada yardım eğilimlerini değerlendiren Dünya Bağış Endeksi 2010’da Türkiye 153 ülke içinde 134. sırada yer almıştır. Araştırmaya göre STK’lara ülkede nüfusun %14’ü nakdi bağış, %7’si gönüllülük yapmakta ve %35’i tanımadığı birine yardım etmektedir (CAF, 2010).

Son bir yıl içinde sosyal/sportif/kültürel bir sivil toplum kuruluşunun faaliyetlerine katılarak **STK etkinliklerinde sosyalleşen nüfusun oranı** %11,5 olmuştur (DDA, 1999). Araştırmalar, vatandaşların boş vakit etkinliklerinin başında evde misafir ağırlamak (%80,4), başkalarına misafirlığe gitmek (%73,6), arkadaşlarla buluşmak (%68,9), siyaset tartışmak (%35,4), herhangi bir hobiyle ilgilenmek (%32,4) gibi faaliyetlerin geldiğininve bu faaliyetler arasında sivil toplum kuruluşlarının etkinliklerinin bulunmadığını göstermektedir (Arı-İnfakto, 2006).

Partizan nitelik taşımayan siyasi hareketlere katılım oranı ise %11,6’dır (DDA, 1999). Vatandaşların sadece %14’ü kişisel sorunlarıyla, %13’ü mahallelerindeki sorunlarla ilgili dilekçe yazmakta, %9’u toplu yürüyüşe, %7’si boykot eylemine ve %3’ü internet eylemine katılmaktadır (Arı-İnfakto, 2006).

Görüldüğü gibi sivil topluma katılım biçimleri arasında katılımın en dar olduğu alan gönüllülük olmuştur. STK’lara gönüllü katılımının düşük olmasının sebepleri arasında genel refah seviyesinin düşük, gelir seviyesi iyi, sağlığı yerinde emekli sayısının ise az olması verilmektedir (İnsel, 2004). En yüksek düzeyde gerçekleşen vatandaş katılımı biçimi ise gazeteye mektup yazmak, dilekçe imzalamak, gösteri ve yürüyüşe katılmak gibi eylemleri kapsayan siyasi aktivizm olmuştur.

Ülke genelinde vatandaş katılımının yaygınlığının zaman içindeki gelişimine bakıldığında, sekiz yıllık bir zaman aralığı dernek üyelerinin sayıları 2005 yılında 4.326.248’den 2008’de 6.811.147’ye çıkarak %63,5’lik bir artış göstermiştir.

Vatandaş katılımının yaygınlığı coğrafi bölgeler temelinde incelendiğinde büyük bölgesel farklılıklar görülmektedir. Bölgeler ve dernek üyeliği bazında bakıldığında, dernek üyelerinin dağılımının nüfus dağılımı ve kentleşme oranları ile doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. Dernek üyelerinin dörtte üçü (%76) ülke nüfusunun büyük bölümünü (%58) barındıran

büyük şehirlerin bulunduğu Marmara, İç Anadolu ve Ege Bölgeleri'ndedir. Bunun yanında Akdeniz, Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgeleri nüfusun sırasıyla %13, %8 ve %10'unu barındırmalarına rağmen dernek üyelerinin sadece %7, %3 ve %2'sine sahiptir.

Tablo III.1.2 Dernek Üyeliğinin Bölgesel Dağılımı

Bölge	Nüfus	Nüfus %	Dernek Üyesi	Ülke genelindeki dernek üye sayısına oranı %
Marmara	21.044.783	30	2.597.364	38
İç Anadolu	11.459.292	16	1.922.937	28
Ege	8.585.932	12	815.222	12
Karadeniz	7.372.798	10	648.378	10
Akdeniz	9.050.691	13	502.825	7
Doğu Anadolu	5.744.243	8	167.191	3
Güneydoğu Anadolu	7.350.752	10	156.963	2
Toplam	70.608.491	100	6.811.147	100

(TÜİK ve DDB, 2008)

Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinde sivil toplum paydaşları ile yapılan danışma toplantılarında²¹ ülke genelindeki katılım düşüklüğünün nedenleri olarak 1980 darbesi sonrasında örgütlenmeye dair oluşan olumsuz algı, geçim kaygısı ve hayırseverlik ile sivil toplum olgularının karıştırılması sayılmıştır.

1.2 ve 1.5 Katılımın Derinliği (Sosyal ve Siyasi)

Vatandaş katılımının derinliği başlığı, bireylerin sivil toplum kuruluşları ve etkinliklerine hangi sıklıkta katıldıklarını inceleyerek vatandaş katılımının doğasını daha iyi anlamayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda birden fazla STK'ya üye olan veya gönüllü desteği veren vatandaşlar ile sık sık partizan nitelik taşımayan bir siyasi eylemde bulunan veya STK etkinliklerinde sosyalleşen vatandaşların oranları incelenmiş, katılımlarının ne derece anlamlı olduğu irdelenmiştir. Ayrıca vatandaş katılımı eğilimlerinin yıllar ve bölgeler arasında nasıl farklılıklar gösterdiği de incelenmektedir.

²¹ STEP kapsamında 2009 yılında ülkenin yedi bölgesinden 146 sivil toplum temsilcinin katılımıyla yedi odak grup toplantısı (İstanbul, Ankara, Denizli, Adana, Trabzon, Van ve Diyarbakır) gerçekleştirilmiştir. Detaylı bilgi için: Ek 2 STEP Metodolojisi ve Türkiye Uygulama Süreci.

Türkiye’de sivil topluma halkın sadece küçük bir kesiminin katılmasına rağmen, katılım gösteren vatandaşlar sık ve yoğun bir katılım sergilemektedir. Örneğin, sosyal nitelikteki bir STK’ya üye olan vatandaşların %11,5’i, gönüllülük yapanların ise %30’u en az bir diğer STK’ya daha üyedir veya gönüllü destek vermektedir. Benzer şekilde siyasi nitelikteki bir STK’ya üye olan vatandaşların %16,7’si, gönüllülük yapanların ise %21,6’sı en az bir diğer STK’ya daha üyedir veya gönüllü destek vermektedir. Son olarak partizan nitelik taşımayan siyasi hareketlere katılanların %32,1’i, STK etkinliklerinde sosyalleşenlerin ise %81,9’u bu faaliyetlere sık katılmaktadır (DDA 1999 ve 2007).

Tablo III.1.3 Katılımın Derinliği

Derinlik	STEP 2010 %
Sosyal Üyelik	11,5
Sosyal Gönüllülük	30,0
Siyasal Üyelik	16,7
Siyasal Gönüllülük	21,6
STK’lara Bağış	-
Partizan nitelik taşımayan siyasi hareket (siyasi aktivizm)	32,1
STK etkinliklerinde sosyalleşme	81,9

(DDA 1999 ve 2007)

Görüldüğü gibi STK’larda gönüllülük, katılımın en dar fakat en derin şekilde gerçekleştiği alandır. Bu veriler Türkiye’de küçük ancak gönüllü çalışmalarına yoğun bir şekilde zaman ve emek veren bir grup vatandaşın varlığına işaret etmektedir. Gönüllü faaliyetlerine haftada bir saatten az ila 3-4 saat arasında zaman ayıranlar %50, haftada 5 ile 8 saat arası ayıranlar %21, haftada 9 saatten fazla ayıranlar ise %23 oranındadır (TEGV-İnfakto, 2008). Bu olumlu tabloya rağmen, uzun süre aynı kurumda faaliyet gösteren gönüllü sayısı azdır ve STK’larda gönüllülük uzun ömürlü olamamaktadır.

Katılımın yaygınlığı gibi, katılımın derinliğinin de bölgesel farklılıklar taşıdığı görülmektedir. Her bölgedeki dernek üyelerinin bölge nüfusuna oranları incelendiğinde İç Anadolu Bölgesinin %17 ile en örgütlü, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin ise %2 ile en az örgütlü bölge olduğu görülmektedir. Ayrıca dernek ve vakıflar temelinde incelendiğinde ülke genelinde ortalama her 780 kişiye 1 STK düşerken, en STK yoğun il olan Aydın’da her 130 kişiye 1 STK, en az STK yoğun il olan Siirt’te ise her 8032 kişiye 1 STK düştüğü görülmektedir (DDB 2008 ve VGM 2009 Verileri). Bu bağlamda katılımın derinliği iller ve bölgeler bazında da değişkenlik göstermektedir.

Tablo III.1.4 Dernek Üyelerinin Bölge Nüfuslarına Oranı

Bölge	Dernek üyesi nüfusun bölge nüfusuna oranı %
İç Anadolu	17
Marmara	12
Ege	9
Karadeniz	9
Akdeniz	6
Doğu Anadolu	3
Güneydoğu Anadolu	2

(DDB, 2008)

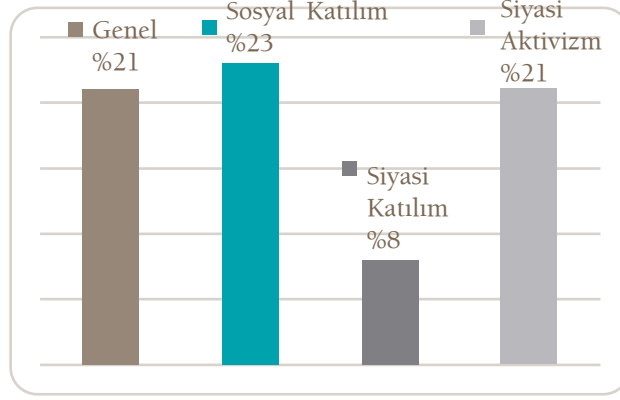
Ülkedeki bu dar fakat derin katılım, birbirini yakından tanıyan, küçük ve sınırlı bir sivil toplum çevresi oluşturmaktadır. Bu durum tüm bölgesel danışma toplantılarında da gözlenmiş ve dile getirilmiştir.

1.3 ve 1.6 Katılımın Çeşitliliği (Sosyal ve Siyasi)

Katılımın çeşitliliği başlığı altında, farklı sosyal grupların katılım oranları genel nüfus ile kıyaslanarak söz konusu grupların (25 yaş altı gençlik, 65 yaş üzeri, kadınlar, etnik azınlıklar ve alt sınıf) katılım eğilimleri incelenmektedir. Sosyal gruplara ek olarak Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesi de vatandaş katılımı açısından ülke geneli ile kıyaslanmaktadır.²²

²² Bu çalışmada 2007 Dünya Değerler Araştırması'nın (DDA) örneklemindeki sosyal gruplar ve coğrafi bölgeler ayrıştırılmış; ardından bu grupların katılım oranları ile örneklemindeki oranları karşılaştırılmıştır. Örneğin DDA'da örneklemin %50'sini oluşturan kadınların ideal bir ortamda katılım oranlarının da %50'ye denk gelmesi gerekmektedir. Oysa Türkiye özelinde kadınların sosyal ve siyasi katılımları sırasıyla %31 ve %15 oranlarında gerçekleşmektedir. Bu sonuçlara göre kadınlarda vatandaş katılımı olması gerekenin altında gerçekleşmektedir. Sosyal ve siyasi katılım STK üyeliği, siyasi aktivizm ise partizan nitelik taşımayan siyasi harekette bulunma (gazeteye mektup, dilekçe imzalamak, gösteriye katılmak gibi) göstergeleri temelinde ele alınmıştır.

Şekil III.1.1 Genç (<25) Katılımı

(DDA, 2007)

Gençlerin sivil topluma katılımı irdelendiğinde, örneklemdaki vatandaşların %21'inin 25 yaş ve altında olduğu görülmektedir (DDA, 2007). Araştırma verilerine göre gençler, hem sosyal katılım (%23), hem siyasi aktivizm (%21) alanlarında olağana yakın veya yüksek düzeyde katılım sağlarken, siyasi katılımları oldukça düşüktür (%8). Buna paralel olarak, Türkiye'de gençler boş zamanlarında toplumun geri kalanına nazaran çok daha az siyaset konuşmaktadır (Arı-İnfakto, 2006).

İstanbul özelinde gençlerin STK üyeliğini inceleyen "İstanbul Gençliği: STK üyeliği bir fark yaratıyor mu?" isimli araştırma kapsamında görüşülen gençlerin dördte biri (%25,5) bir STK'ya üyedir. Gençlerin katılım gösterdiği STK türleri arasında spor kulüpleri %11'lik bir oranla başta gelmektedir. Araştırmaya göre gençlerin STK üyeliği düşük olmakla birlikte, yarısı gelecekte bir STK'ya üye olmayı düşünmektedir (Kurtaran, Nemutlu, Yentürk, 2008).

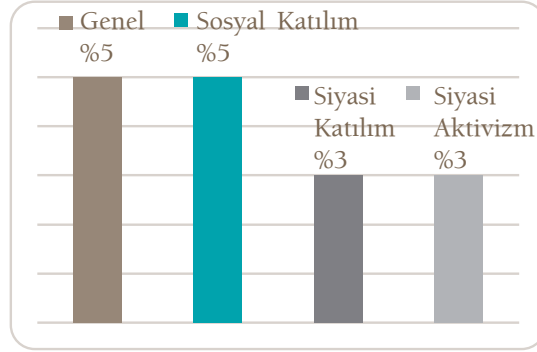
Uluslararası nitelikteki bir diğer araştırmaya göre ise Türkiye'de gençlerin sivil topluma katılımı 55 ülke arasında en düşük oranda (%8) gerçekleşmektedir. (TEGV-İnfakto, 2008).

Sivil toplum kuruluşlarında kayıtlı üyelik veya yönetim kurulu üyeliği temelinde incelendiğinde gençlerin (18-30 yaş arası) üyelerin %13,8'ini, yöneticilerin ise %9,8'ini oluşturduğu görülmektedir (YADA, 2010).

Genç katılımı ile ilgili olarak ve STK'ların insan kaynakları sorunlarının uzun vadede çözümünü için öğrencilere bu konuda eğitim verilmesi, verilen eğitimlerin uygulama ağırlıklı olması, sadece lisans düzeyiyle sınırlı kalmayıp ön lisans, orta ve hatta ilköğretime kadar yaygınlaş-

tırılması önerilmektedir (Akataay, 2009). Olumlu bir eğilim olarak bazı STK'ların faaliyetleri, gençleri algılayış tarzı, gençlerle nasıl işbirliği yaptıkları, eğitim ve sorunlarına eğilim yöntemleri ve en önemlisi şeffaf yönetim biçimleriyle iyi birer örnek olarak öne çıktıkları görülmektedir (Aksoy, Şentürk, 2005). Araştırmalar, gençlerin kendi kuşaklarından insanların oluşturdukları örgütlenmelerde kendilerini daha rahat hissettiklerini, karar mekanizmalarına daha doğrudan katılabildikleri için bu tür örgütlenmelere rağbet ettiklerini göstermektedir. Bu sebeple, gençlerin kendi aralarında yapacakları örgütlenmelerin teşvik edilmesi önerilmektedir. Ayrıca, STK'ların sosyal içermeye, farklı kimlik ve kültürdeki gençleri biraraya getirmeye yönelik faaliyetlere ağırlık vererek sosyal olarak dışlanmış gençlerin örgütlenebilmeleri için olanak sağlamaları gerekmektedir (Kurtaran, Nemutlu, Yentürk, 2008).

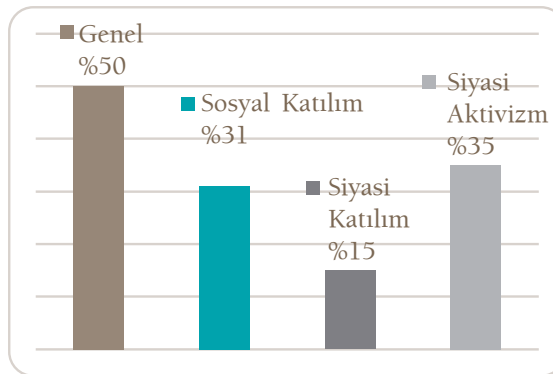
Şekil III.1.2 Yaşlı (>65) Katılımı

(DDA, 2007)

65 yaş üzeri katılımına bakıldığında, vatandaşların %5'inin 65 yaş ve üzerinde olduğu görülmekte ve yaşlıların sosyal katılımı normal düzeydeyken (%5), siyasi katılım (%3) ve siyasi aktivizmlerinin (%3) nispeten düşük olduğu gözlenmektedir.

Şekil III.1.3 Kadın Katılımı

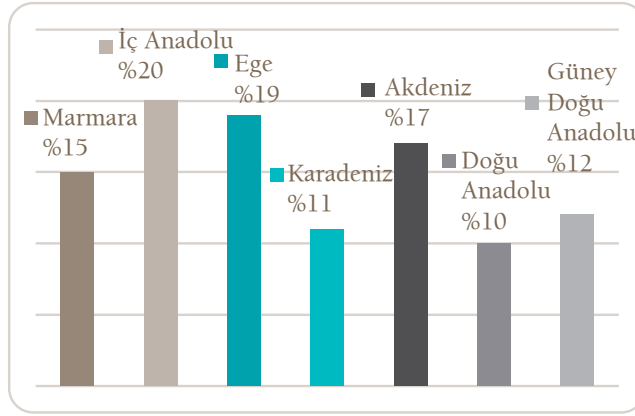
(DDA, 2007)

Örneklemdaki **kadın** oranının %50 olmasına karşılık sosyal katılım oranı %31, siyasi katılım oranı %15, siyasi aktivizm oranı ise %35'dir. Bu sonuçlara göre kadınların sivil topluma katılımı her üç kategoride de olması gerekenden düşükken özellikle siyasi katılımı düşük gerçekleşmektedir.

Sivil toplum kuruluşlarında kayıtlı üyelik veya yönetim kurulu üyeliği temelinde incelendiğinde kadınların üyelerin %10,4'ünü, yöneticilerin ise %14,4'ünü oluşturduğu görülmektedir (YADA, 2010).

Kadın katılımı dernek üyeliği bazında incelendiğinde katılımındaki cinsiyet eşitsizliği çarpıcı şekilde görülmektedir. Ülke genelinde dernek üyelerinin %84'ünü erkekler, %16'sını ise kadınlar oluşturmaktadır; bu oranlar bazı bölgelerde %10'lara kadar düşmektedir (DD, 2008). Ayrıca, derneklerde kadın katılımında son yıllarda düşüş gözlemlenmiştir: 2005'de %22 olan kadın dernek üyesi oranları, 2008'de %6'lık bir gerileme göstererek %16'ya düşmüştür (DDB, 2005 ve 2008).

Şekil III.1.4 Derneklerde Kadın Üye Oranları

(DDB,2008)

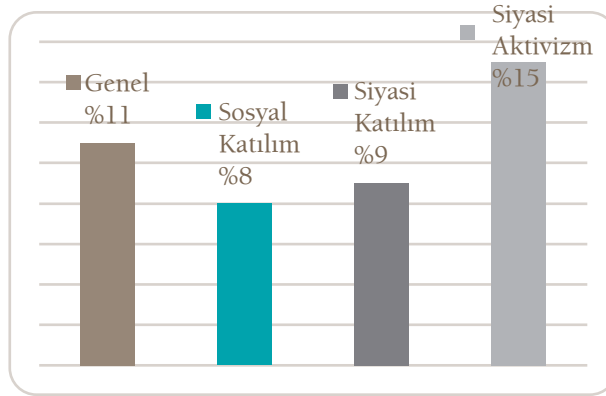
Kadın katılımını kimlik politikaları açısından inceleyen “Kimlik Siyaseti ve Türkiye’de Kadın Hakları Örgütleri’ne (KHÖ) Katılım”²³ başlıklı vaka analizi, kadın kimliği altında örgütlenmenin bir yandan politik alanda tek tipleştirici yaklaşımlara karşı çıkararak demokratikleşmeye ve çoğulculuğa katkıda bulunurken diğer yandan kadın kimliğinin Türkiye’deki diğer kimliklerle birleşmesinin keskin bölünmelere yol açtığını göstermektedir.

²³ “Kimlik Siyaseti ve Türkiye’de Kadın Hakları Örgütleri’ne (KHÖ) Katılım” Vaka Analizi Bahçeşehir Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi Hande Paker tarafından hazırlanmıştır. Vaka Analizi ile ilgili detaylı bilgi için: Ek3 Vaka Analizleri Rapor Özetleri.

Raporda; kimlik siyasetinin yeni olmadığı, 1980'lerden sonra demokratikleşme ve küreselleşme süreçleriyle paralel olarak küresel düzeyde hızla yükseldiği ve bunun, Türkiye'de de, 1990'lardan sonra modernleşme ve vatandaşlık gibi kavramlarla da etkileşime girerek çok boyutlu ve çok katmanlı bir özellik kazandığı vurgulanmaktadır. Yine bu dönemde Türkiye'de yükselmekte olan kadın hareketini incelerken bu hareketin tarihini göz ardı etmeden kadın kimliğinin diğer kimliklerle (Modernleşme/Batılılaşma, Laiklik, Eşitlik gibi Cumhuriyet'in ve kurucuların resmi söylemlerinden kaynaklanan ya da bunlara tepki olarak ortaya çıkan kimlikler) ilişkilerini farklı amaçlarla kurulmuş farklı siyasi duruşları olan KHÖ'ler incelenmektedir.

Bu inceleme sonucunda, kadınların kadın-erkek eşitliği için ulusal düzeyde politika oluşturma konusunda başarılı olduklarını saptarken öte yandan bu kimliğin ayrışan noktalarından dolayı KHÖ'lere bireysel düzeyde katılımlarını olumsuz etkilediği belirtilmektedir.

Şekil III.1.5 Etnik Azınlık Katılımı

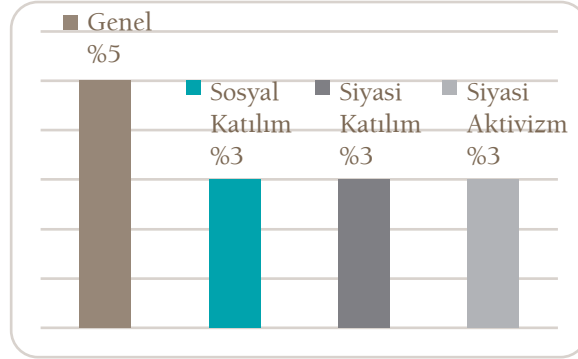

(DDA, 2007)

Etnik azınlıkların²⁴ katılım eğilimlerinde vatandaşların %11'inin bu gruba denk düşmesine rağmen sosyal katılımlarının %8, siyasi katılımlarının ise %9 oranında gerçekleştiği görülmektedir. Siyasi aktivizmde ise %15'lik yüksek bir katılım düzeyi bulunmaktadır.

²⁴ Çalışmada "etnik azınlıklar" 2007 Dünya Değerler Araştırmasına katılan vatandaşlara sorulan "Evde konuştuğunuz dil nedir?" sorusuna Türkçe dışında cevap veren % 11'lik grubu kapsamaktadır.

Şekil III.1.6 Alt Sınıf Katılımı

(DDA, 2007)

Sosyo-ekonomik statü ve sivil topluma katılım ilişkisini irdelemek amacıyla kendilerini “alt sınıf” olarak tanımlayan kişilerin²⁵ sivil topluma katılım durumu incelenmiştir. Buna göre, vatandaşların %5’i kendilerini “alt sınıf” olarak betimlemiş, ancak her üç alanda da (sosyal katılım, siyasi katılım ve siyasi aktivizm) “alt sınıfa” ait kişilerin katılımları sadece %3 oranında gerçekleşmiştir.

Tablo III.1.5 Katılımın Çeşitliliği: Sosyal Gruplara Göre Özet Tablo

	Sosyal Katılım	Siyasi Katılım	Siyasi Aktivizm
Gençler (<25)	Yüksek	Düşük	Normal
Yaşlılar (>65)	Normal	Düşük	Düşük
Kadınlar	Düşük	Düşük	Düşük
Etnik Azınlıklar	Düşük	Düşük	Yüksek
Alt Sınıf	Düşük	Düşük	Düşük

(DDA, 2007)

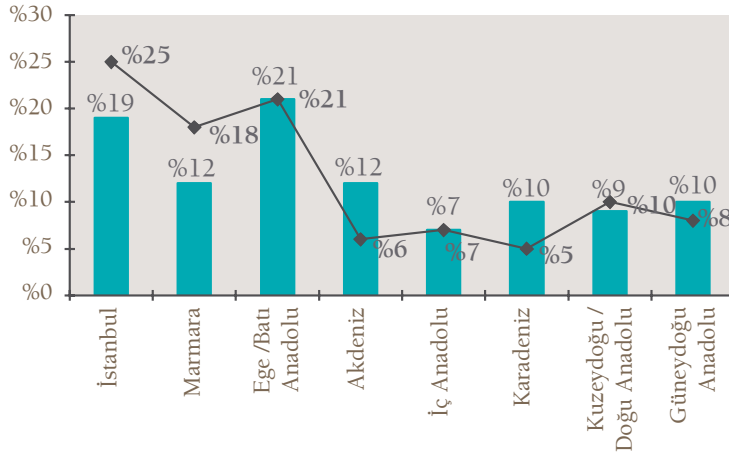
Bu bağlamda gençler sosyal katılımında, etnik azınlıklar ise siyasi aktivizmde gösterdikleri yüksek katılımı diğer gruplardan ayrılmaktadır. Benzer şekilde kadınlar ve gençler, oldukça dü-

²⁵ Çalışmada “alt sınıf” 2007 Dünya Değerler Araştırmasına katılan vatandaşlara sorulan “İnsanlar bazen kendilerini bir sınıfa mensup olarak görürler. Siz, kendinizi şu sınıflardan hangisine ait görürsünüz?” sorusuna “alt sınıf” cevabını veren %5’lik grubu kapsamaktadır.

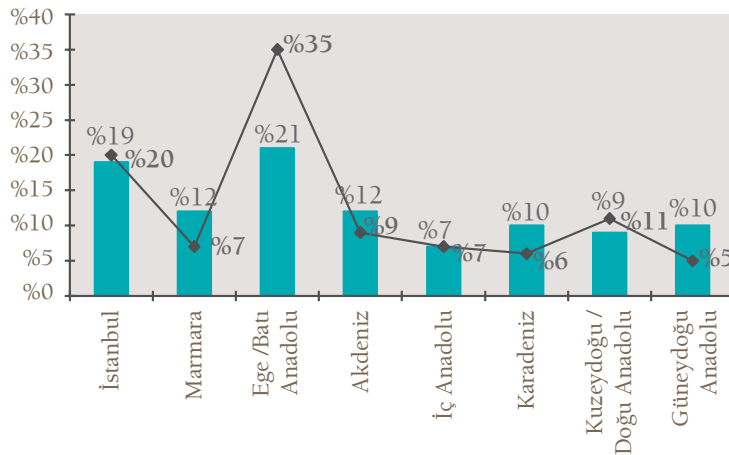
şük düzeyde gerçekleşen siyasi katılımları ile göze çarpmaktadır. Kadınlar ve alt sınıfa mensup vatandaşların katılımları her üç alanda da olması gerekenin altındayken, incelenen hiçbir sosyal grup tüm alanlarda olması gereken düzeyde veya yüksek bir katılım göstermemektedir. Son olarak, incelenen tüm sosyal grupların siyasi katılımı düşük oranlarda gerçekleşmektedir.

Türkiye’de sivil topluma katılım bölgesel olarak da çeşitlilik göstermektedir. Bu durum aşağıdaki grafiklerde görsel olarak betimlenmektedir. Grafiklerde sütunlar her bölgenin örnekleme-deki oranlarını, mavi çizgiler ise her bölge için sırasıyla sosyal katılım, siyasi katılım ve siyasi aktivizm oranlarını göstermektedir. İdeal koşullarda her bölgede sütun ile çizginin değeri aynı olmalıdır. Eğer çizgi sütundan daha yüksek ise, bu, bölgede katılımın yüksek olduğunu ve olması gerekenden fazla temsil edildiğini anlatılmaktadır. Eğer çizgi sütundan daha alçak ise, bu durum bölgede katılımın düşük olduğunu göstermektedir.

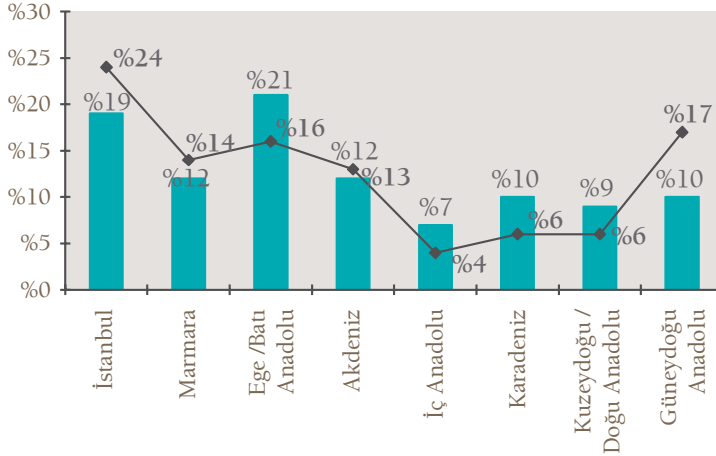
Şekil III.1.7 Sosyal Katılım – Bölgesel Dağılım

Şekil III.1.8 Siyasi Katılım – Bölgesel Dağılım

Şekil III.1.9 Siyasi Aktivizm – Bölgesel Dağılım

(DDA, 2007)

Grafiklerde görüldüğü gibi, sosyal katılım İstanbul ve Marmara Bölgesi'nde yüksek, Ege/Batı Anadolu ve Kuzeydoğu/Doğu İç Anadolu Bölgeleri'nde normal, Akdeniz, Karadeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde düşük gerçekleşmektedir.

Siyasi katılım Ege/Batı Anadolu Bölgesinde oldukça yüksek, Kuzeydoğu/Doğu Anadolu Bölgeleri'nde nispeten yüksek, İstanbul ve İç Anadolu'da normal, diğer tüm bölgelerde düşük gerçekleşmektedir.

Siyasi aktivizm ise İstanbul, Marmara, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde yüksek, diğer tüm bölgelerde ise düşüktür.

Tablo III.1.6 Katılımın Çeşitliliği: Bölgelere Göre Özet Tablo

	Sosyal Katılım	Siyasi Katılım	Siyasi Aktivizm
İstanbul	Yüksek	Normal	Yüksek
Marmara	Yüksek	Düşük	Yüksek
Ege/Batı Anadolu	Normal	Yüksek	Düşük
Akdeniz	Düşük	Düşük	Yüksek
İç Anadolu	Normal	Normal	Düşük
Karadeniz	Düşük	Düşük	Düşük
Kuzeydoğu/Doğu Anadolu	Normal	Yüksek	Düşük
Güneydoğu Anadolu	Düşük	Düşük	Yüksek

(DDA, 2007)

Bu bağlamda Karadeniz Bölgesi tüm katılım çeşitleri açısından düşük bir katılım sergilemektedir. İstanbul ise tüm katılım türlerinin normal veya yüksek düzeyde gerçekleştiği, bu açıdan en gelişmiş merkezdir.

Görüldüğü gibi Türkiye’de sivil topluma tüm sosyal gruplar eşit derecede veya benzer şekilde katılmamakta, katılım eğilimleri coğrafi çeşitlilik göstermektedir. Bir diğer deyişle, sivil topluma katılım farklı demografik değişkenlerden etkilenmektedir. Araştırmalara göre kentliler, erkekler, 26-34 yaş arasındakiler ve belirli bir sosyo-ekonomik statüye sahip kişiler sivil topluma daha yüksek katılım göstermektedirler (Arı-İnfakto, 2006).

Bu durum Türkiye’nin yedi coğrafi bölgesinde sivil toplum paydaşları ile yapılan danışma toplantılarında da dile getirilmiştir. Gençler özelinde öğrencilerin tabi olduğu sınav sisteminin yarattığı vakitsizlik ve sivil topluma katılmayı özendirici çalışmaların yokluğu; kadınlar için ise aile içindeki cinsiyet ayrımcılığına dayalı iş bölümü katılımın önündeki engeller olarak belirtilmiştir. Sivil toplum kuruluşlarının çoğu zaman “kentli” ve “elit” bir kesime hitap ederek halktan kopuk kaldıkları da eklenmiştir.

Sonuç

Türkiye genelinde vatandaş katılımı dar, derin ve çeşitli sosyal gruplar ile coğrafi bölgelerin göreceli olarak temsil edilebildiği bir şekilde gerçekleşmektedir. Böylece özellikle son yıllarda hızlı bir değişim ve gelişim sürecinde olan sivil toplum hareketi, bu gelişimine rağmen vatandaşların büyük bölümünden kopuk kalmakta ve halkın sadece küçük bir kesimine hitap etmektedir.

Önceki STEP çalışmasında olduğu gibi bu STEP çalışmasında da vatandaş katılımı Türkiye’de sivil toplumun en zayıf ve dolayısıyla gelişmeye ihtiyaç olan boyutu olma özelliğini korumaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının büyük çoğunluğu (%87) da sivil topluma vatandaş katılımını yetersiz görmekte (Toros, 2007); katılımın düşüklüğünü mali sorunlarından sonra en önemli ikinci sorunları olarak sıralamakta (YADA, 2010) ve bu alanda kendilerini geliştirmeye yönelik faaliyetlere ihtiyaç duyduklarını doğrulamaktadır.

2

Organizasyon Düzeyi

- 2.1 İç Yönetişim
- 2.2 Destekleyici Altyapı
- 2.3 Sektörel İletişim ve İşbirliği
- 2.4 İnsan Kaynakları
- 2.5 Mali ve Teknolojik Kaynaklar
- 2.6 Uluslararası İlişkiler

Bu bölümde Türkiye’deki sivil toplum altyapısı ve STK’ların kurumsallaşma düzeylerine değinilmektedir. Sektörün organizasyon düzeyi **iç yönetim, destekleyici altyapı, sektörel iletişim, insan kaynakları, mali ve teknolojik kaynaklar** ile **uluslararası bağlar** temellerinde incelenmektedir. Aşağıdaki tablo bölüm puanlarını özetlemektedir.

	(%)
2 Organizasyon Düzeyi	54,6
2.1 İç Yönetişim	95,1
2.2 Destekleyici Altyapı	41,1
2.3 Sektörel İletişim ve İşbirliği	79,2
2.4 İnsan Kaynakları	8,0
2.5 Mali ve Teknolojik Kaynaklar	85,3
2.6 Uluslararası İlişkiler	18,8

Organizasyon Düzeyi boyutunda ağırlıklı olarak STEP STK Anketi²⁶ verilerinden faydalanılmaktadır.

Projenin Danışma Kurulu üyelerine göre CIVICUS’un geliştirdiği STEP metodolojisi STK’ların kurumsal kapasitelerini ölçmeye yönelik bazı küresel standartlar geliştirme ihtiyacından dolayı zaman zaman fazla yüzeysel kalmaktadır. Dolayısıyla bu boyutta Türkiye’deki STK’ların gerçekçi bir portresi çizilememiştir. Danışma Kurulu’nun sorunlu bulduğu alt-boyutlar ilgili başlıklar altında detaylı olarak tartışılmaktadır.

Bu sebeple bu boyutta Türkiye’deki STK’ların daha detaylı bir portresi çizilmeye çalışılmış, STEP STK Anketi’ndeki referans soruların yanında mümkün olduğunca çeşitli kaynağa başvurulmuştur.

2.1 İç Yönetişim

STEP metodolojisinde STK’ların iç yönetim ve yönetim yapıları açısından ne derece gelişmiş oldukları **resmi yönetim organlarının varlığı** (resmi belgelerde tanımlanmış yönetim

²⁶ STEP STK Anketi (STKA) 2009 yılında ülkenin yedi bölgesinden 142 sivil toplum temsilcisinin katılımıyla gerçekleştirilmiş, böylece STK’ların kurumsal yapıları, benimsedikleri değerler, etki algıları ve içinde buldukları ortam hakkında istatistiki veri toplanmıştır. Detaylı bilgi için: Ek 2 STEP Metodolojisi ve Türkiye Uygulama Süreci.

kurulu, icra kurulu, mütevelliler heyeti gibi) temelinde irdelenmektedir. Bu bağlamda STEP STK Anketi'ne katılan STK'ların %95,1'i olumlu cevap vererek iç yönetiminde CIVICUS'un belirlemiş olduğu standardı yüksek düzeyde tutturdıklarını göstermişlerdir.

Ancak Danışma Kurulu üyeleri tarafından iç yönetim düzeyinin resmi yönetim organlarının varlığı temelinde incelenmesinin yeterli ve anlamlı bir veri sağlamadığı belirtilmiştir. Zira bu organların varlığı işleyişleri hakkında bilgi vermemekte, Türkiye gibi vakıf ve derneklerin resmi yönetim organlarının yasal zorunluluk olduğu ülkelerde sivil toplumda iç yönetimi gerçekte olduğundan çok daha gelişmiş göstermektedir. Dolayısıyla STEP kriterlerinde Türkiye'deki STK'ların bu derece gelişmiş gözükmesi, yasal ortamın ortaya koymuş olduğu zorunlulukların bir sonucu olup, STK'ların yönetim prensiplerini ne derece içselleştirip uyguladıklarını tam anlamıyla yansıtmamaktadır.

Nitekim STK'ların çoğunda resmi bir yönetim organı olmasına rağmen, gittikçe artan bir kurumsallaşma ihtiyacı ve talebi bulunmakta, fakat bu kurumsallaşmanın nasıl olacağına dair bilgi ve deneyim eksikliği nedeniyle ilerleme kaydedilememektedir. Bölgesel danışma toplantılarında da sivil toplum kuruluşlarının iç yönetim zaaflarının altı çizilmiş, prosedür gereği yapılan seçimler, demokratik olarak karar alınamayan başkan egemen yapılar, çıkar çatışmaları gibi kötü uygulamalardan söz edilmiştir.

Türkiye'de demokratik yapılanma, ileri derecede katılım, hukuk devletinin kurumsallaştırılması, şeffaflık, cevap ve hesap verebilirlik, yönetiminde paydaşlık, etkililik ve verimlilik, stratejik vizyon gibi iyi yönetim ilkelerinin uygulanmasının sivil toplumu geliştirici etkisi düşünüldüğünde (Gündoğan, 2004) yönetimdeki kurumsallaşma probleminin önemi daha da ortaya çıkmaktadır.

2.2 Destekleyici Altyapı

Destekleyici altyapı başlığı altında sivil toplum kuruluşlarının **federasyon, üst kuruluş, şemsiye örgüt ve destek ağlarına erişimleri** irdelenmektedir. Bu bağlamda STK'ların yarıya yakını (%41,1) bu tür bir yapının üyesi olduklarını belirterek olumlu bir portre çizmiştir (STKA, 2009).

Dernekler özelinde incelendiğinde Türkiye'de 7.348 derneğin üyesi olduğu 432 federasyon ile bu federasyonların oluşturduğu 19 konfederasyon bulunduğu görülmektedir. (DDB, 2008)

Yıllar içinde STK'ların federasyon sayılarında %61, konfederasyon sayılarında ise %100'ün üzerinde bir artış gerçekleşmiştir. Zira 2005 yılında STK'ların sadece küçük bir bölümü (%10-%30 arası) bir federasyon ya da şemsiye kuruluştaki yer aldığını bildirmiş, (TÜSEV 2006) ve

kayıtlara ülke genelinde 265 federasyon ve bu federasyonların oluşturduğu 8 konfederasyon geçmiştir (DDB, 2005).

Bu göstergeler konuda kayda değer bir ilerlemeye işaret etmektedir. Bu gelişmelerde Dernekler Kanunu'nda yapılan reformlar ile birlikte federasyon ve konfederasyon kurulmasının ve tüzel kişiliklerin derneklere üyelik ve katılımlarının önünün açılmasının olumlu etkileri görülmektedir.

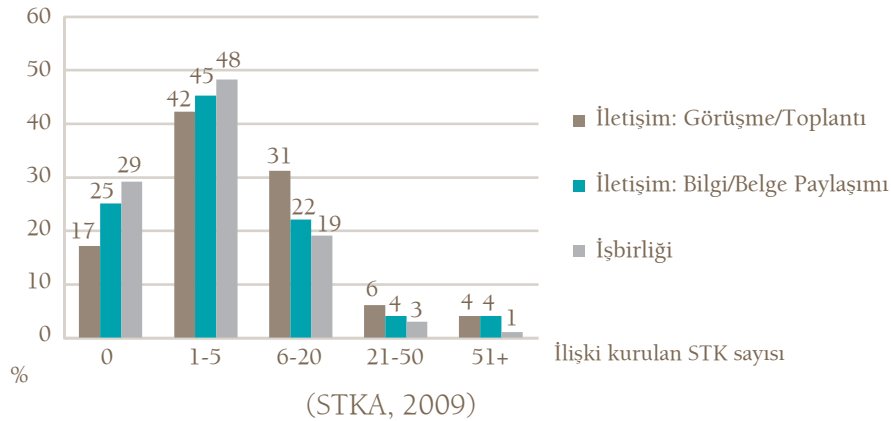
Bölgesel danışma toplantılarında da yasal reformların önemi vurgulanmış; çeşitli yerel STK ağlarının oluşması ve ülkenin beş noktasında faaliyet gösteren yerel destek merkezlerinin varlığı olumlu gelişmeler olarak kaydedilmiştir. Ayrıca şemsiye kuruluşların ortak amaçlar için çalışan STK'ları birleştirmede, sivil toplum, özel ve kamu sektörleri arasındaki işbirliklerini geliştirmede ve uluslararası ilişkilerin teşvik edilmesinde önemli olduğu eklenmiştir. Son olarak, şemsiye kuruluşların kendi kendini yönetmeye yönelik iç düzenlemeler ve standartlar oluşturulmasında da yararlı olacağı vurgulanmıştır.

2.3 Sektörel İletişim ve İşbirliği

Sivil toplumun gelişmişlik düzeyinin önemli bir göstergesi sivil toplum aktörlerinin birbirleri ile ne derece iletişim ve işbirliği içinde olduklarıdır. Bu kapsamda STK'lara **son üç ay içinde başka STK'lar ile görüşme, toplantı, bilgi-belge paylaşımı ve işbirliğinde** (örneğin, ortak bir bildiriye bulunmak, ortak bir toplantı düzenlemek veya proje yürütmek gibi) bulunup bulunmadıkları sorulmuştur.

Ancak projenin Danışma Kurulu, sivil toplum alanındaki iletişim düzeyinin son üç ay içinde bir diğer STK ile görüşme, toplantı veya bilgi-belge paylaşımı temelinde incelenmesini oldukça düşük bir standart olarak görmüştür.

Şekil III.2.1 Sektörel İletişim ve İşbirliği

Son üç ay içinde en az bir STK ile görüşen kuruluşların oranı %82,9, en az bir STK ile bilgi belge paylaşımında bulunan kuruluşların oranı ise %75,4 olmuştur. Danışma Kurulu'na göre bu yüksek oranların sevindirici olmasına rağmen çoğu STK'nın son üç ay içinde sadece 1-5 kuruluş ile iletişim veya işbirliğine girmiş olması STK'lar arasında geniş iletişim ağlarının veya çoklu ortaklıkların nadir olduğuna işaret etmektedir.

Bölgesel danışma toplantılarında benzer misyon sahibi ve/veya bölgelerde çalışan STK'ların nispeten daha fazla iletişim ve işbirliği içinde oldukları, iletişim ve işbirliği düzeylerinin bölgeler ve farklı sosyal alanlarda çalışan STK'lar arasında daha da düşük olduğu belirtilmektedir. Özellikle bazı uluslararası fon kaynaklarının diğer STK'larla işbirliğini şart koşmasının projeler çerçevesinde iletişim ve işbirlikleri kurulmasını sağladığı, ancak bu ilişkilerin proje bitiminden sonra devam etmediği bildirilmektedir.

Bu veriler sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerini birbirlerinden oldukça kopuk ve bağımsız yürüttüklerine işaret etmekte, ortak bir alanı paylaşma farkındalıkları ve birlikte hareket edebilme becerileriyle ilgili soru işaretleri yaratmaktadır.

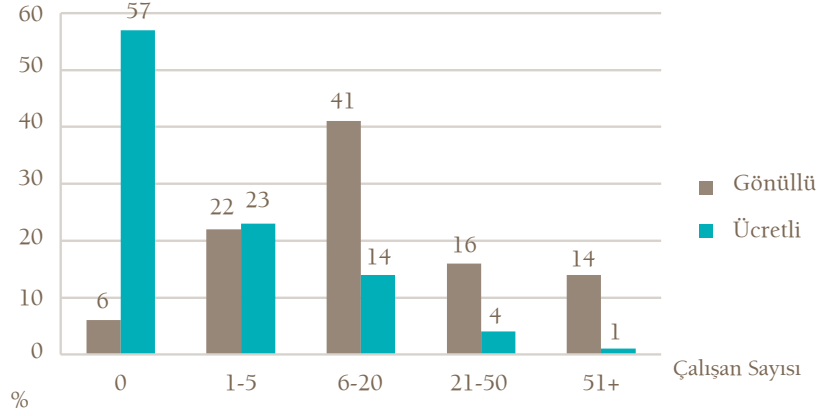
2.4 İnsan Kaynakları

STEP metodolojisinde STK'ların insan kaynaklarının gelişmişliği ve sürdürülebilirliği gönüllü çalışanların profesyonel çalışanlara oranı ile ölçümlenmekte, gönüllülerinin oranı toplam işgücünün %25'ini aşmayan kuruluşlar insan kaynakları açısından sürdürülebilir kabul edilmektedir. Bu bağlamda STEP STK Anketi'ne katılan STK'ların sadece %8'i CIVICUS'un belirlemiş olduğu sürdürülebilirlik standardına uymuş ve böylece insan kaynakları STK'larda organizasyon düzeyinin en zayıf alt boyutu olmuştur.

Projenin Danışma Kurulu üyelerine göre de gönüllü ya da profesyonel, Türkiye'de sivil toplumun en büyük kurumsal sorunu insan kaynaklarının yetersizliğidir. Ancak Danışma Kurulu üyeleri Türkiye'de STK'ların insan kaynaklarının sürdürülebilirliğinin önemli bir sorun olduğunu belirtse de CIVICUS metodolojisini sağlıklı bulmamış, gönüllü/profesyonel oranının bu anlamda yeterli bir gösterge olmadığını; bu yaklaşımın "STK'nın ne kadar maaşlı çalışanı varsa insan kaynakları o derece sürdürülebilirdir" gibi yanlış bir sonuca götürebileceğini belirtmişlerdir.

Türkiye'de STK'ların %57'sinde ücretli çalışan bulunmamaktadır. Büyük bir kısmının (%41) insan kaynakları 6 ila 20 gönüllü çalışandan ibarettir. Maaşlı çalışanı bulunan STK'ların %85'i maaşlı çalışan kapasitesini, gönüllü çalışanı bulunan STK'ların ise %71'i bu alandaki kapasitesini yetersiz bulmaktadır (STKA, 2009).

Şekil III.2.2 STK'larda Ortalama Gönüllü ve Ücretli Çalışan Sayıları

(STKA, 2009)

Profesyonel çalışanı bulunan STK'lara daha detaylı bir bakış, ücretli çalışanların %60'ının idari ve mali işlerde²⁷, %15'inin uzmanlık pozisyonlarında ve sadece %8,5'inin profesyonel yönetici konumunda olduğunu göstermektedir. Ayrıca profesyonel çalışanı bulunan vakıf oranı (%71,2) derneklere göre (%27,2) çok daha fazladır (YADA, 2010). Bu durum mali kaynaklar bölümünde belirtildiği üzere vakıfların ortalama yıllık gelirlerinin derneklerden kat kat daha fazla oluşuyla yakından ilgilidir.

STEP kapsamında yapılan bölgesel toplantılarda da insan kaynağı sıkıntısının sık sık altı çizilmiş, özellikle gönüllü yönetimi konusunda iyi örneklerden yararlanılması gerektiği belirtilmiştir. Zira bu alanda iyi örnekler de bulunmakta, bazı STK'lar yılda binlerce gönüllüyü mobilize edebilmektedir. Bunun yanında gönüllülüğe dayalı çalışmaların farklı bir dinamiği olduğunun altını çizen, "gönüllü yönetimi" kapasitelerini geliştirmek üzere yöneticilerine ve gönüllülerine yönelik eğitimler veren bazı STK'lar da vardır.

STK'larda profesyonel çalışmalar ise henüz tam anlamıyla yerleşmemiş olup, bazı STK temsilcilerine göre sivil toplumda arzu edilmeyen ve gönüllülük ruhunu tehlikeye sokan bir uygulamadır. Bölgesel danışma toplantılarında AB projeleriyle gelen yeni fon kaynakları sayesinde kalifiye maaşlı eleman çalıştırabilen STK'ların sayısının arttığı, ancak STK'ların profesyonel çalışanlardan sadece proje bazlı ve kısa süreli olarak istifade edebildikleri belirtilmiştir.

²⁷ "İdari ve mali işler" başlığı altında sekreterlik, muhasebecilik, hademelik, temizlikçilik, çaycılık, dernek-vakıf mutfağını toparlayan çalışanlar, bilişim hizmeti verenler gibi meslek kategorileri yer almaktadır.

2.5 Mali ve Teknolojik Kaynaklar

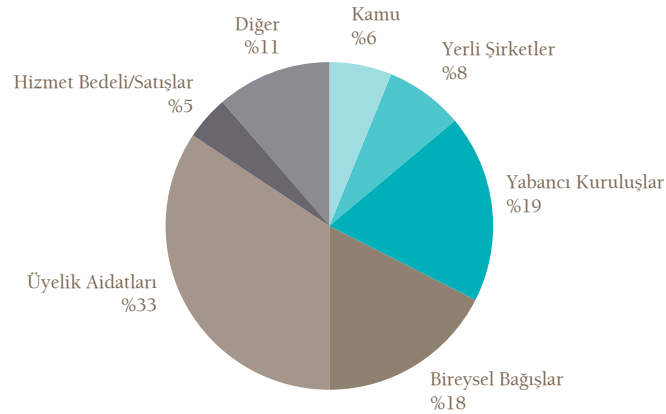
Bu başlık altında STK'ların **mali kaynaklarının sürdürülebilirliği** ile telefon, faks, internet ve bilgisayar gibi **teknik altyapıya düzenli erişimleri** olup olmadığı araştırılmaktadır. Araştırma sonuçları, birlikte ele alınan bu iki konu başlığı arasında gelişmişlik düzeyi açısından büyük farklar olduğunu göstermiştir. Teknolojik kaynaklar olumlu bir portre çizerken, STK'ların mali kaynakları açısından ciddi sıkıntılar içinde oldukları görülmektedir.

STEP metodolojisinde sivil toplum kuruluşlarının **mali sürdürülebilirlikleri** önceki yıla göre gelir ve giderlerindeki artış ve azalma oranlarına bakılarak hesaplanmaktadır. Ancak projenin Danışma Kurulu, mali sürdürülebilirliğin çok daha karmaşık ve derin bir mesele olduğunu belirtmiş; bu konuda bir yıldan çok daha geniş bir zaman diliminin, kaynakların çeşitliliğinin ve STK temsilcilerinin algısının da ele alınmasını önermiştir.

Bu bağlamda sivil toplum kuruluşlarının büyük çoğunluğu (%79) mali kapasitelerini sürdürülebilir veya hedeflerini gerçekleştirmede yeterli bulmamakta, bu olumsuz algı 2005'den bu yana (%81) süreklilik arz etmektedir. Yapılan bir diğer araştırmaya göre, STK'lara göre en önemli sorunlarının başında mali sıkıntılar gelmektedir (YADA, 2010). Aynı araştırmanın sonuçları, Türkiye'de STK'ların birinci ve öncelikli ihtiyacının ekonomik destek olarak ortaya çıktığını göstermektedir.

Bunun yanında STK'lar mali kaynakların çeşitliliği açısından, üyelik aidatları, yabancı kuruluşlar, bireysel bağışlar, yerli şirketler, kamu ve hizmet bedeli/satışlar arasında nispeten dengeli bir dağılım sergilemektedir. STK'ların mali kaynaklarının başında üyelik aidatları (%33) gelmekte, ancak gelişmiş ülkelerde STK kaynaklarının büyük kısmını oluşturan hizmet/bedelli satışla elde edilen gelirler (%5) ve kamu kaynakları (%6) Türkiye'deki STK'ların gelirleri arasında çok az yer tutmaktadır (STKA, 2009).

Şekil III.2.3 STK'larda Mali Kaynakların Dağılımı (ortalama)

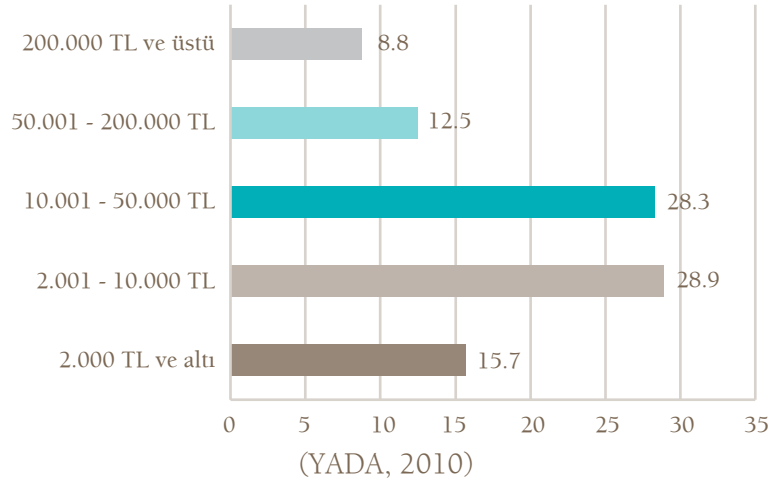

(STKA, 2009)

STK'ların yıllık gelir miktarlarına detaylı bir bakış, sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerini son derece kısıtlı miktarlarla gerçekleştirdiklerini göstermektedir. STK'ların neredeyse yarısının (%44,6) yıllık geliri 10.000 TL'nin altında olup, %15,7 gibi önemli bir kesiminin yıllık gelirlerinin 2000 TL'nin altında olduğu görülmektedir. Son olarak vakıfların ortalama yıllık gelirleri (386.312 TL) derneklere göre (45.961 TL) 8,4 kat daha fazladır (YADA, 2010).

Dernekler özelinde, Türkiye'deki derneklerin 2008 yılı toplam gelirleri 9.159.207.419,31 TL olmuş ve bunun 1.664.064.087 TL'sini (%18) yurtiçinden alınan bağışlar oluşturmuştur. 2008 ve 2009 yıllarında yurtdışından alınan bağışlar sözkonusu olduğunda ise, Türkiye'deki derneklerin toplam 31 milyon Avro, 7,1 milyon TL, 14,8 milyon Amerikan Doları, 4.300 Norveç Kronu, 40.500 Avustralya Doları, 376.000 İngiliz Sterlini, 142.000 İsviçre Frangı, 1,8 milyon İsveç Kronu, 4,9 milyon Danimarka Kronu ve 291.000 Kanada Doları geliri olmuştur.²⁸

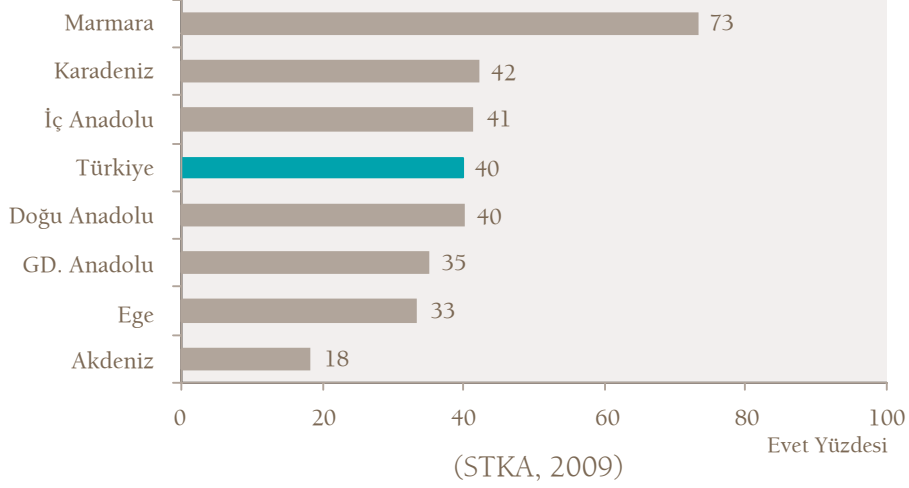
Şekil III.2.4 STK'ların Yıllık Gelirleri

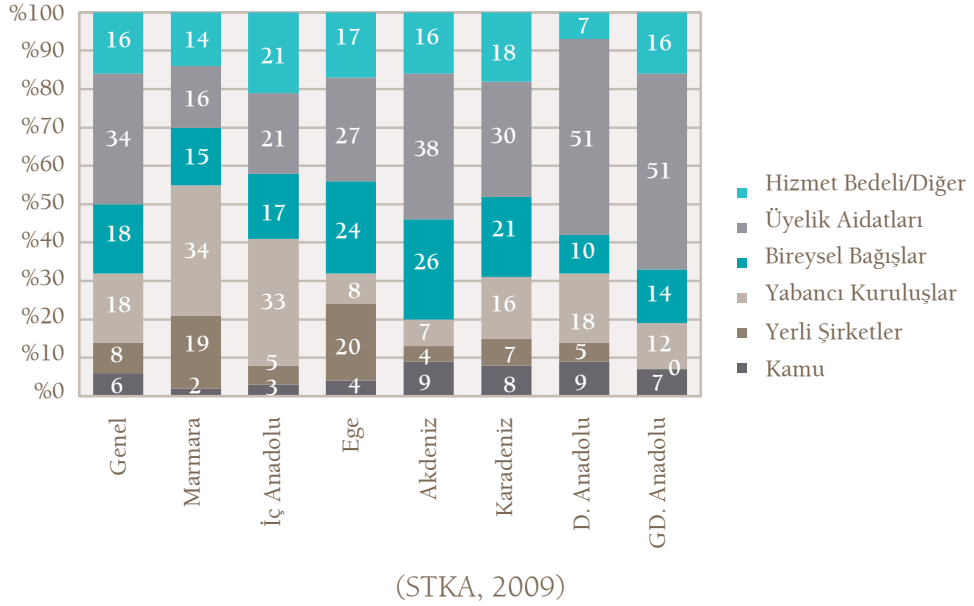
Bölgesel farklılıklar mali kaynakların yeterliliği ve çeşitliliği konularında önemli ölçüde hissedilmektedir. Örneğin, yurtdışından fon sağlamada Marmara Bölgesi Türkiye genelinden %33 daha fazlayken, Güneydoğu Anadolu'da bu oran %5 daha düşüktür (STKA, 2009). Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki STK'ların mali kaynaklarının büyük bir bölümü üye aidatlarından oluşurken, Marmara'da mali kaynakların büyük bölümünü yabancı kuruluşlar ve yerli şirketler yaratmaktadır. Yerli şirketlerin Ege ve Marmara Bölgelerinde STK'lara mali kaynak yaratmadaki rolü oldukça yüksek iken, bu oran Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde sıfır, İç Anadolu, Akdeniz, Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgelerinde ise Türkiye genelinin altındadır (STKA, 2009)

²⁸ Forbes Dergisi, Mayıs 2010, sayfa 36.

Şekil III.2.5 Yurtdışından Fon/Bağış Alımlarının Bölgesel Dağılımı

Şekil III.2.6 Mali Kaynak Çeşitlerinin Bölgesel Dağılımı

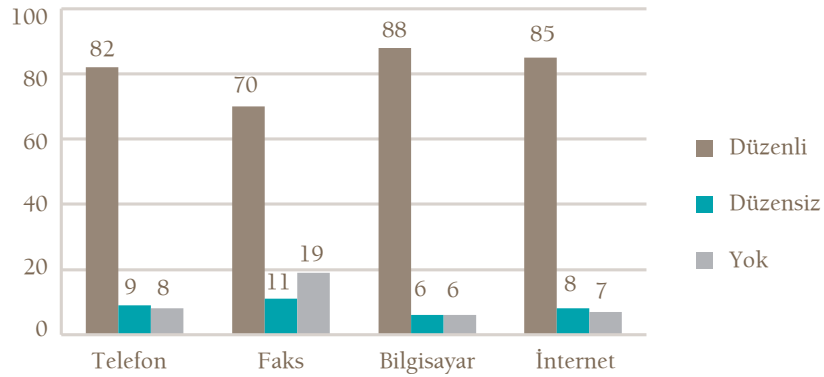

Bölgesel danışma toplantılarında sivil toplum kuruluşlarının kaynaklarının yetersizliğinin miktarlardan çok sürdürülebilirlik ile ilişkili olduğu belirtilmiştir. Katılımcılar, hâlihazırda gönüllülük temelinde ve yerel düzeyde çalışan sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarını sürdürmek için büyük miktarlara ihtiyaç duymadıklarını; ancak kaynakların tek tip olmasının sürdürülebilirliği tehdit ettiğini vurgulamışlardır. Yurtdışı fonlar ve projecilik anlayışı içinde yürütülen kaynak geliştirme çalışmaları da sürdürülebilirlikleri açısından eleştirilmiştir.

STK'ların çoğunun mali kaynaklarının hedeflerini gerçekleştirmede yetersiz kalmasının sebepleri arasında kuruluşların kaynak geliştirme ve finansman konularındaki bilgi ve beceri eksiklikleri ile yapılan bağışların büyük bölümünün belli başlı büyük STK'lara gitmesi sayılmıştır. Bir diğer sebep olarak kurumsal ve bireysel bağışçıları STK'lara bağış yapmaya yönlendirecek mekanizmaların azlığı vurgulanmıştır. Son yıllarda STK'lara kaynak aktarımını sağlayan mekanizmalar olarak sosyal yatırım vakıfları (community foundation) ve yerli vakıfların hibe programları görülsede henüz çok yeni olan bu uygulamaların etkileri henüz net olarak görülememektedir.

Teknolojiye erişim bağlamında sivil toplum kuruluşlarının büyük çoğunluğunun teknolojiye düzenli erişimi bulunduğu görülmektedir (STKA, 2009).

Şekil III.2.7 Teknolojiye Erişim

(STKA, 2009)

STK ofislerinin kapasitelerine detaylı bir bakış, çoğu STK'nın ofisinde masaüstü bilgisayar, ADSL internet bağlantısı, televizyon, faks ve telefon bulunduğunu göstermektedir.

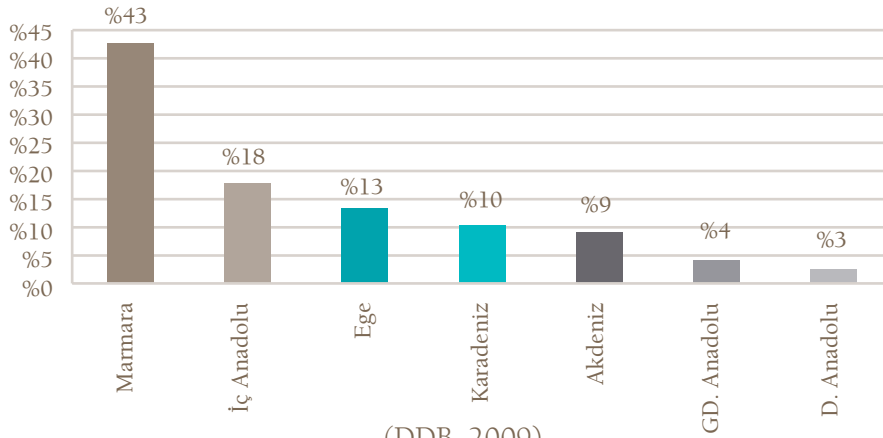
Tablo III.2.1 STK'larda Ofis Donanımı

Ofis Donanımı	%
Masaüstü Bilgisayar	78,1
İnternet Bağlantısı(ADSL)	72,7
Televizyon	66,4
Faks	65,8
Telefon	63,1
Çok Amaçlı Oda	55,1
Projektör	28,5
Laptop Bilgisayar	27,7
Toplantı Odası	23,2

(YADA, 2010)

Dernekler özelinde incelendiğinde yıllar içinde derneklere bulunan bilgisayar sayıları ve Dernekler Dairesi e-dernek araçlarının kullanımı düzenli olarak artmıştır. 2007 yılında derneklerin %9'unun bilgisayarı bulunurken, 2009 yılında bu oran %11'e çıkmıştır. Benzer şekilde 2006 yılında derneklerin sadece %5'i Dernekler Dairesi'nin e-dernek uygulamasından faydalanırken 2010 yılında bu oran %50'ye çıkmıştır (DDB, 2006, 2008, 2010). Bilgisayar sahibi derneklerin bölgesel dağılımı büyük farklara işaret etmektedir: bu derneklerin neredeyse yarısı (%43) Marmara Bölgesi'nde bulunurken diğer bölgelerde bu oran %3'e kadar düşmektedir.

Şekil III.2.8 Bilgisayar Sahibi Derneklerin Bölgesel Dağılımı

(DDB, 2009)

Bölgesel danışma toplantılarında, anket verilerinin aksine çoğu STK'nın aslında söz konusu altyapıya sahip olmadığı, bunun yerine teknolojik ihtiyaçlarını yerel destek merkezleri ve internet kafeler gibi yollarla karşıladıkları belirtilmiştir. Teknolojik altyapının zaman içindeki gelişimine bakıldığında, bu alt-boyut STK'ların yurtiçi ve yurtdışı iletişim ve işbirlikleri kurmaları ve fon sağlayıp kapasitelerini artırmaları gibi amaçları için büyük bir avantaj olarak görülmüştür.

Önceki STEP raporundan bu yana STK'ların teknolojik kaynaklarının oldukça geliştiği, ancak içinde buldukları mali kaynak sıkıntısının devam ettiği görülmektedir. Toplumun harekete geçirme özelliğine sahip STK'ların bunu yaparken kullanacakları iletişim faaliyetleri için teknolojik kaynaklar ve bunlara erişim çok önemlidir (Yaman, 2003). Öte yandan, mali kaynak sıkıntısı nitelikli ve uzman eleman almalarını engellemekte ve faaliyetlerin sürdürülebilirliğine olumsuz etki etmektedir.

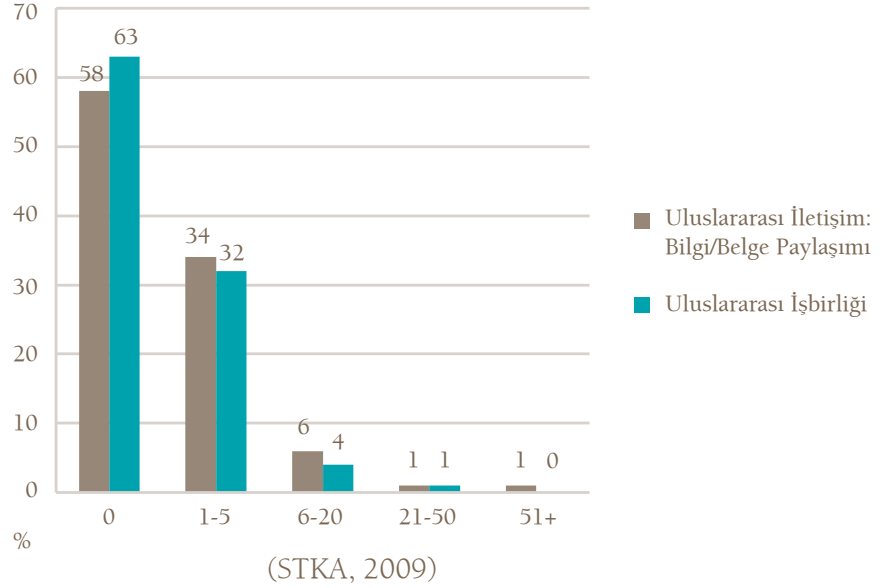
2.6 Uluslararası Bağlar

STEP metodolojisinde sivil toplum kuruluşlarının **uluslararası bağları** uluslararası düzeyde faaliyet gösteren STK'ların Türkiye'de ne derece aktif oldukları temelinde incelenmektedir. Bu durumda uluslararası STK statüsündeki kuruluşların sadece %18,8'inin ülkede aktif olduğu görülmektedir (Uluslararası Dernekler Birliği Veritabanı, 2008).

Ancak projenin Danışma Kurulu, bu ölçütün Türkiye'de yerleşik STK'ların uluslararası bağları hakkında hiçbir bilgi vermediğini ve böylece madalyonun sadece bir yüzünü yansıttığını belirtmiş; bu konuda Türkiye'deki STK'ların uluslararası iletişim ve işbirliği derecelerinin de ele alınmasını önermiştir.

Anket katılımcılarının %58'i son üç ay içinde yurtdışında yerleşik ya da faaliyet gösteren bir sivil toplum kuruluşu ile bilgi-belge paylaşımında, %63'ü ise işbirliğinde bulunmamıştır. Benzer şekilde, uluslararası düzeyde herhangi bir federasyon, üst kuruluş, şemsiye örgüt veya destek ağına üyelik oranı ise sadece %28'dir (STKA, 2009).

Şekil III.2.9 Uluslararası İletişim ve İşbirliği Oranları

Dernekler özelinde incelendiğinde, ülkede faal olan 86.031 dernekten Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Birliği ile resmi ilişki içinde olan kuruluş sayısı ile uluslararası düzeyde faaliyet gösterme oranı (%11,23) oldukça düşüktür (DDB, 2008).

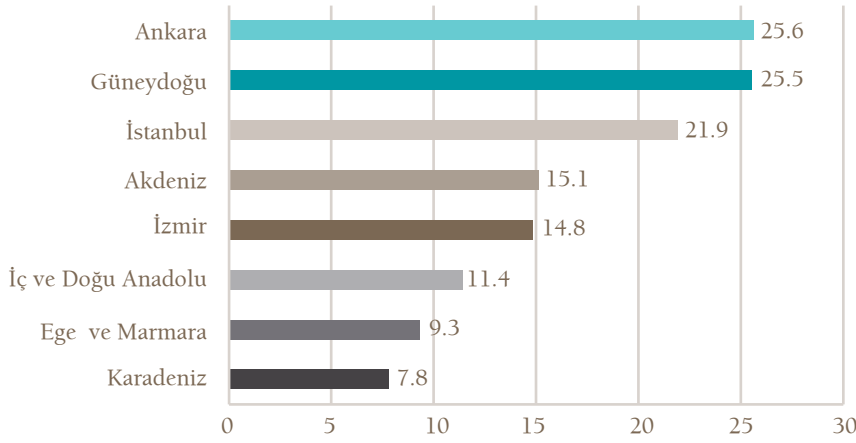
Tablo III.2.2 Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği'nde Resmi Statü Sahibi Dernekler

Statü	Dernek Sayısı
BM danışmanlık statüsü	13
BM toplantısı akreditasyonu	16
BM proje/faaliyet ortaklığı	58
BM kamu iletişim bölümüyle ortak çalışma	6
BM diğer ilişki	19
BM STK Konferansı'na tam üyelik	11
BM STK Konferansı'na yedek üyelik	1
AB Sivil Toplum Listesi kaydı	48

(DDB, 2008)

Sivil toplum kuruluşlarının uluslararası ilişkilerinin gelişmişlik düzeyi de bölgesel farklılıklar göstermektedir. “Büyük” ve gelişmiş STK’ların bulunduğu Ankara ve İstanbul, tahmin edileceği gibi uluslararası ilişkilerin gelişmişliğinde ülke ortalamasının üstündedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndeki STK’lar da uluslararası ilişkilerinin gelişmişliği açısından ülkenin iki metropolünü yakalamıştır.

Şekil III.2.10 Bölgelere göre STK’ların Uluslararası İlişkileri

(YADA, 2010)

Son yıllarda vakıf ve dernek mevzuatlarında yapılan iyileştirmelerle devletten “izin” alınarak uluslararası faaliyetlerde bulunulması anlayışının yerini “bildirim” esas almış; böylece sivil toplum kuruluşlarının uluslararası iletişim, işbirliği, üyelik, fon alış verişi gibi faaliyetlerini herhangi bir izne tabi olmadan yürütmelerinin önü açılmıştır. Ancak yukarıdaki göstergeler bu alanda mevzuatta yapılan reformlara rağmen uygulamada önemli bir ilerleme kaydedilmediğine işaret etmektedir.

Bölgesel danışma toplantılarında da bu zayıflık doğrulanmış, mali kaynaklar açısından güçlü kuruluşların uluslararası ilişkileri sürdüreceği nitelikli çalışanlarının bulunduğu ve uluslararası bağlarının diğer STK'lara göre çok daha gelişmiş olduğu belirtilmiştir. Yabancı dil ile yurtdışına gitmek için gereken vize başvurularının STK temsilcilerinin uluslararası faaliyetlerini neredeyse imkânsız hale getirdiği vurgulanmıştır. Ayrıca uluslararası bağlantılar kurulmasını kolaylaştıracak kuruluş ve veri tabanlarının azlığı da bu alanı olumsuz etkilemektedir. Son olarak Avrupa Birliği üyelik süreciyle STK’ların uluslararası forumlara katılma, ortaklıklar ve bağlantılar kurma, fon kaynaklarından faydalanma eğilimlerinde yükseliş görüldüğü ancak bu fırsatlardan hep aynı kuruluşların faydalandıkları eklenmiştir.

Bu bulgulara ek olarak, “Avrupa Birliği Üyelik Sürecinin STK’ların Organizasyon Düzeyine Etkileri”²⁹ incelenmiş; Türkiye’ye özgü bu uluslararası ortamın, sivil toplum kuruluşlarının dinamiklerini etkileyip etkilemediği, AB sürecinin sivil toplum kuruluşlarına yönelik demokratikleştirici bir etkisi olup olmadığı sorularına cevap aranmıştır. Çalışma kapsamında AB mali yardımlarının Türkiye’deki sivil toplumu güçlendirip görünür olmasını sağlarken, aslında bu yardımların amacı olarak belirtilen, sivil toplumun kurumsal olarak gelişmesine katkıda bulunma, yani proje oluşturma ve uygulama, fon yaratma, iletişim, insan kaynakları ve uluslararası ilişkiler gibi kapasitelerini artırma konularında sivil toplumu gerçekten ne kadar etkilediği araştırılmıştır.

Sonuç olarak AB fonlarının sivil toplum kuruluşlarının yerli ve yabancı ortaklıklar geliştirmeleri konusunda etkili olduğu görülmüştür. Özellikle hibe, yardım ya da proje kriterleri içinde kamu ve/ya diğer yerel, uluslararası STK’larla ilişki geliştirme koşulu olduğunda STK’ların bu koşulları sağlamak üzere söz konusu ilişkileri kurduğu tespit edilmiştir. Ancak proje ortaklığı şeklinde gelişen bu işbirlikleri çoğunlukla sürekli olmamaktadır. Proje olgusunun bir diğer olumsuz etkisi bir yandan bazı STK’ları çok yararlı bir yaklaşımla, AB değerlerini benimsemeseler de AB fonlarına yönlendirmesi, diğer yandansa AB değerlerini içselleştirmiş ancak kısa dönemli projeler değil, uzun dönemli programlar yürütmek isteyen STK’ları desteklememesidir.

Vaka analizinde sivil topluma katılım, sivil toplumun karar alma mekanizmalarına katılımı ve etkinliğinin artması düzlemlerinde Türkiye’de yaşanan ortama etkin bir aktör olarak giren AB’nin, STK’ların kurumsal yapılarında da değişimlere neden olduğu vurgulanmaktadır. Ancak bu etkinin, AB’nin de katkısı olan ortam nedeniyle değişen yasalardan, vatandaşların sosyal hayata farklı katılım biçimlerini geliştirmelerine kadar farklı şekillerde kendini gösterdiği belirtilmektedir. Son olarak AB fonları, sivil toplumun organizasyonel düzeyine bazı katkılarda bulunsa da, sivil toplumun gelişiminin yine kendi içinden gelecek yöneticilerin yaklaşım değişimi ve kendi ürettiklerinin değerlendirilmesiyle gerçekleşeceğine vurgu yapılmaktadır.

Sonuç

Önceki STEP raporu, Türkiye’de sivil toplumun yapısal zayıflıklarına detaylı bir bakışı kapsarken henüz yeni oluşan bu sektörün zayıflıklarının gelişmeye açık olduğunu ve sayıca az da olsa güçlü yönlerin varlığını vurgulamaktaydı. Ancak sivil topluma güncel bir bakış, son yıllarda hızlı bir değişim ve gelişim süreci içinde olmasına rağmen sivil toplum kuruluşlarının

²⁹ “Avrupa Birliği Üyelik Sürecinin STK’ların Organizasyon Düzeyine Etkileri”Vaka Analizi Okan Üniversitesi öğretim üyesi Zeynep Alemdar ve Rana Birden Çorbacioğlu tarafından hazırlanmıştır.Vaka Analizi ile ilgili detaylı bilgi için: Ek 3 Vaka Analizleri Rapor Özeti.

kurumsallaşma düzeylerinin düşük kaldığını, işlevlerini sorunlu yönetim yapıları, yetersiz kaynaklar ve ilişkilerle sürdürdüklerini göstermektedir. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşlarının yapısal zayıflıklarının süreklilik göstermesi endişe vericidir.

Diğer taraftan organizasyon düzeyinin en zayıf yönleri olan insan kaynakları, mali kaynaklar ve uluslararası ilişkiler birbiri ile yakından ilişkili konular olup, gelişmeleri durumunda diğer yapısal sorunların da çözümü için zemin hazırlayabilecek alanlardır. Teknolojik kaynaklar ve destekleyici altyapıya erişimde gözlenen gelişmeler ise mevcut sorunların üstesinden gelinmesi için yeni fırsatlara işaret etmektedir.

Sivil toplum kuruluşlarının organizasyon düzeyine karşılaştırmalı bir bakış, vakıfların mali ve insan kaynakları açısından derneklerden çok daha gelişmiş olduklarını göstermektedir. Ayrıca, yasal mevzuatta yapılan reformlar destekleyici altyapı ve ağlara katılımında olumlu bir etkiye sahipken, uluslararası ilişkiler söz konusu olduğunda aynı derecede etkili olmamıştır.

3

Değerlerin Uygulanışı

- 3.1 Demokratik Karar Alma Mekanizmaları
- 3.2 Çalışan-İşveren Politikaları
- 3.3 Davranış Kuralları ve Şeffaflık
- 3.4 Çevre Standartları
- 3.5 Sivil Toplum Genelinde Değer Algısı

Bu bölüm Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının **demokratik karar alma mekanizmaları, çalışan-işveren ilişkilerine** yönelik düzenlemeler, **davranış kuralları ve şeffaflık, çevre standartları** gibi değerleri kurum içinde uygulama derecesini ölçmektedir. Ayrıca sivil toplum genelindeki **değerler algısı** da incelenmektedir. Ağırlıklı olarak STEP STK Anketi verilerinden faydalanılmaktadır. Aşağıdaki tablo bölüm puanlarını özetlemektedir.

		(%)
3	DEĞERLERİN UYGULANIŞI	49,1
3.1	Demokratik Karar Alma Mekanizmaları	94,4
3.2	Çalışan-İşveren Politikaları	34,9
3.3	Davranış Kuralları ve Şeffaflık	50,5
3.4	Çevre Standartları	30,3
3.5	Sivil Toplumun Genelinde Değerler Algısı	35,6

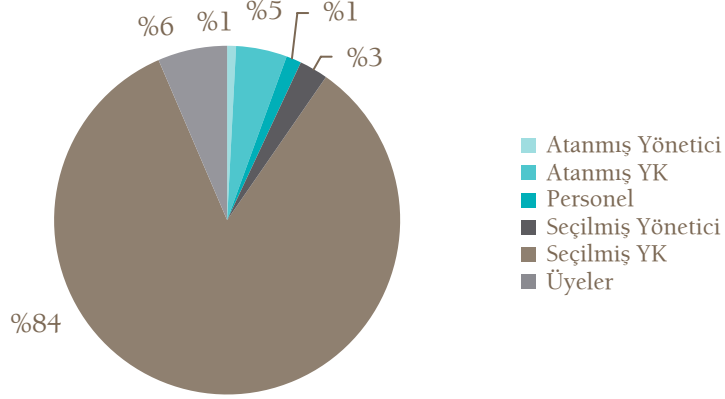
Değerlerin uygulanışı boyutunda incelenen çoğu değer ilgili alanda kamuoyuna açık yazılı belgeler olup olmadığı temelinde değerlendirilmektedir. Danışma Kurulu üyeleri, Türkiye’de sivil toplumda genel olarak yazılı belge tutma alışkanlığı olmadığını, yazılı belge tutan az sayıda kuruluşun ise bu belgeleri kamuoyu ile paylaşmadığını belirtmiştir. Kurul üyelerine göre projenin bu yaklaşımı STK’larda söz konusu değerlerin uygulanışını gerçekte olduğundan da kötü gösteriyor olabilir.

STEP çalışmasında değerlerin uygulanışı yazılı belge tutma ve bu belgeleri kamuoyu ile paylaşma alışkanlıkları temelinde incelenirken önceki STEP çalışmasında tamamen sivil toplum paydaşlarının algısına dayanarak ölçülmüştür. Bu sebeple değerler boyutunda yıllar arasında herhangi bir karşılaştırma yapılamamaktadır. Ayrıca eldeki veriler coğrafi bölgeler temelinde bir karşılaştırma yapılmasınaelverişli olmayıp, ülke genelini kapsamaktadır.

3.1 Demokratik Karar Alma Mekanizmaları

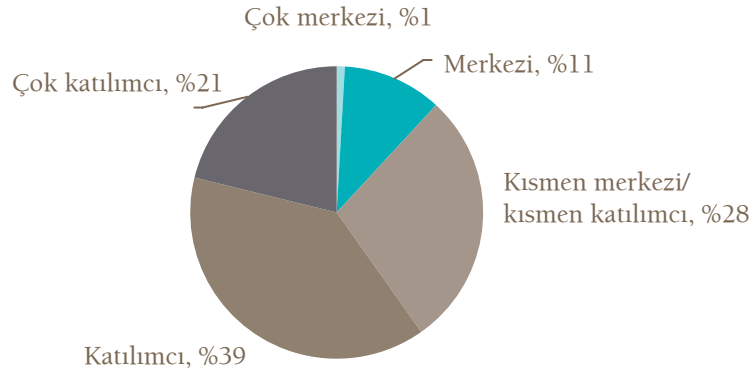
Sivil toplum kuruluşlarında kararların kim(ler) tarafından alındığını irdelemek üzere STK’lara kuruluşunuzda “kararları kim veriyor?” ve “kuruluşunuzda kararlar nasıl alınmaktadır?” soruları yöneltilmiştir. STK’ların %94’ü kararların seçilmişler, üyeler veya personel tarafından alındığını; %60’ı ise kararların katılımcı veya çok katılımcı bir şekilde verildiğini belirterek CIVICUS’un belirlemiş olduğu standardı yüksek düzeyde tutturduklarını göstermişlerdir.

Şekil III.3.1 STK'larda Karar Vericiler

(STKA, 2009)

Şekil III.3.2 STK'larda Karar Alma Süreçleri

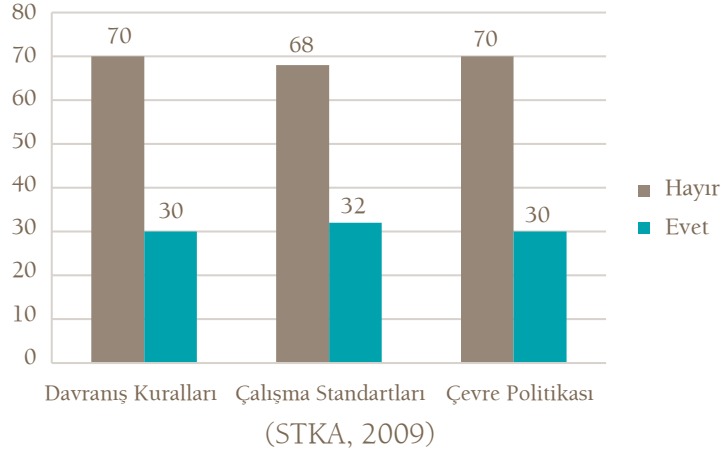

(STKA, 2009)

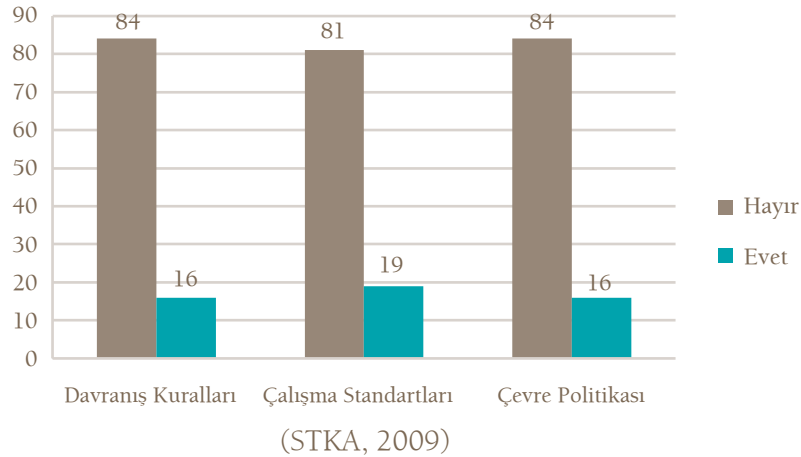
Ancak gerek projenin Danışma Kurulu'nda, gerekse bölgesel danışma toplantılarına katılan sivil toplum paydaşlarında STK'ların kendi içlerinde yeterince demokratik olmadıkları kanısı hâkimdir. Raporun *İç Yönetişim* alt boyutunda da değinildiği üzere, sivil toplum genelinde demokratik karar alma mekanizmaları oluşmuş gibi görünse de bunların işlevselliği konusu tartışılmaktadır. Katılımcılar hemen her STK'da temsili organların baskın rolleri bulunduğunu, patronaj ilişkileri ve hiyerarşik yapılanmaların demokratik uygulamalara engel teşkil ettiğini belirtmiştir.

STK'larda iyi yönetim prensiplerinin benimsenip demokratik karar alma mekanizmalarının işlerliğini kazanması zaman alacak bir süreçtir. Bu alanda yasaların belirlediği zorunluluklar yeterli olmayıp, STK'ların takım çalışması, karar verme, şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi kavramları içselleştirilmeleri ve kendilerine davranış kuralları belirlemeleri gerekmektedir.

Şekil III.3.3 Kamuoyuna Açık Yazılı Belgesi olan STK Oranları

Şekil III.3.4 Kamuoyuna Açık Yazılı Belge Hazırlamayı Düşünen STK Oranları (Eğer Yazılı Belgesi Yoksa)

Yukarıdaki şekillerde görüldüğü üzere STK'ların büyük çoğunluğunun davranış kuralları, çalışma standartları veya çevre politikası alanlarında kamuoyuna açık yazılı belgesi bulunmaktadır. Ayrıca, bu alanlarda yazılı politika belgeleri hazırlanması, çoğu STK'nın bugüne dek gündemine aldığı bir konu olmamıştır.

3.2 Çalışan-İşveren İlişkilerine Yönelik Düzenlemeler

Raporun önceki bölümlerinde belirtildiği üzere Türkiye’de çoğu STK’da (%57) ücretli çalışan bulunmamaktadır (STKA, 2009). Bu bölüm Türkiye’de ücretli çalışanı bulunan az sayıda STK’nın çalışan-işveren ilişkilerine yönelik düzenlemelerini **ücret ve fırsat eşitliği, sendikalaşma oranı, çalışan hakları eğitimleri ve kamuya açık çalışma standardı belgesi** göstergeleri ile değerlendirmektedir.

STK’ların %76,3’ünde kadın çalışanları için **ücret ve fırsat eşitliğini** sağlamaya yönelik yazılı bir politika belgesi bulunmamaktadır (STKA, 2009). Bu yazılı belge eksikliğiyle birlikte STK’ların %60’ı sivil toplumun cinsiyet ayrımcılığı yaptığını belirtmektedir (Toros, 2007).

Sivil toplumdaki **sendikalaşma oranları**, ülke genelindeki düşük oranlarla paralellik göstermektedir. Sivil toplum kuruluşlarının %93’ü sendika üyeliği bulunan çalışmanı olmadığını bildirmektedir (STKA, 2009)

STK’ların %68,1’i yeni işe alınan çalışanlarına çalışma koşulları ve **çalışan hakları konusunda eğitim** verdiklerini söyleseler de, söz konusu eğitimlerin yüzeysel bilgilendirmeler şeklinde gerçekleştiği görülmüştür.

Katılımcıların %67,6’sı **çalışma standartlarını gösteren kamuya açık dökümanları** bulunmadığını, bu grubun %81’i ise bu konuyu daha önce hiç düşünmediklerini belirtmişlerdir (STKA, 2009).

İnsan kaynakları bölümünde de belirtildiği üzere STK’larda profesyonel çalışmalar henüz tam anlamıyla yerleşmemiş olup, araştırma bulguları az sayıda profesyonel çalışanı bulunan az sayıdaki STK’nın çalışan-işveren ilişkilerine yönelik düzenlemelerinin yetersiz olduğunu göstermektedir.

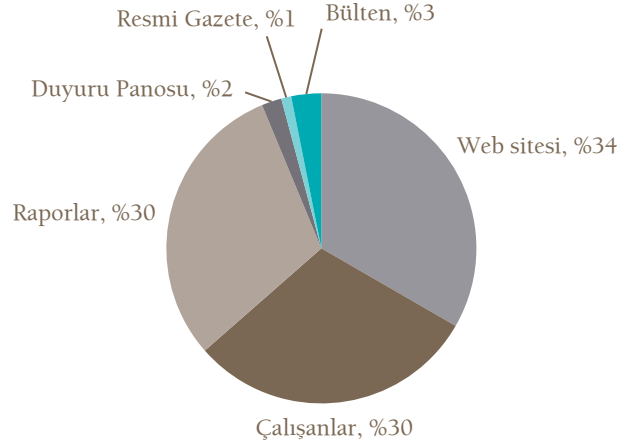
3.3 Davranış Kuralları ve Şeffaflık

Sivil toplum kuruluşlarında **davranış kuralları** ve **şeffaflık** uygulamaları kamuoyuna açık yazılı belgelerin varlığı ve mali bilgilerin kamuoyu ile paylaşılıp paylaşılmadığı temellerinde incelenmiştir.

STK’ların %68,7’sinde **çalışanlarına yönelik yazılı ve kamuoyuna açık davranış kuralları** bulunmamaktadır. Bu kuruluşların %84’ünün ise bu konuyu daha önce hiç gündemlerine getirmediği görülmektedir.

Şeffaflık açısından incelendiklerinde STK'ların %70,6'sı **mali bilgilerinin kamuya açık olduğunu** belirtmişlerse de, bu bilgilere nasıl ulaşılabileceği konusunda farklı cevaplar vermişlerdir. Örneğin, %30 mali bilgilerine raporlarından, bir diğer %30 çalışanlarına sorarak, %34 ise web sitesinden ulaşılabileceğini belirtmişlerdir (STKA, 2009).

Şekil III.3.5 STK'ların Mali Bilgilerini Paylaşma Yöntemleri

(STKA, 2009)

Bölgesel danışma toplantıları katılımcıları ve Danışma Kurulu üyeleri, sivil toplumda mali şeffaflık uygulamalarının anket verilerinin yansıttığından daha kötü durumda olduğu kanısındadır. STK'lar arasında hesapların kamuya açılmasının STK'ların bağış almalarını olumsuz etkileyebileceği düşüncesinin hakim olduğunu ve bu durumun toplumda genel bir güvensizliğe işaret ettiğini bildirmiştir. Bu alanda dernek ve vakıfların, vergi avantajları getiren kamu yararı/vergi muafiyeti statüsüne sahip olsalar bile mali hesaplarını kamuoyuna açmalarını zorunlu kılmayan yasal mevzuat eleştirilmiştir. Ayrıca, devlet ve özel sektörden şeffaf olmalarını isteyip hesap soran sivil toplum kuruluşlarının kendileri şeffaf olmadığı sürece bu çalışmalarında ilerleyemeyeceklerinin altı çizilmiştir.

3.4 Çevre Standartları

Sivil toplum kuruluşlarının %69,7'sinin çevre standartlarına ilişkin bir belgesi bulunmamakta, %84'ü ise bu konuyu daha önce hiç düşünmediklerini belirterek konudaki duyarsızlığını göstermektedir (STKA, 2009).

Bölgesel danışma toplantılarına katılan ve aralarında çok sayıda çevre örgütü de bulunan STK'lar, bu alanda yazılı belgesi olmasa da duyarlı davrandığını, ofisinde geri dönüşüm yap-

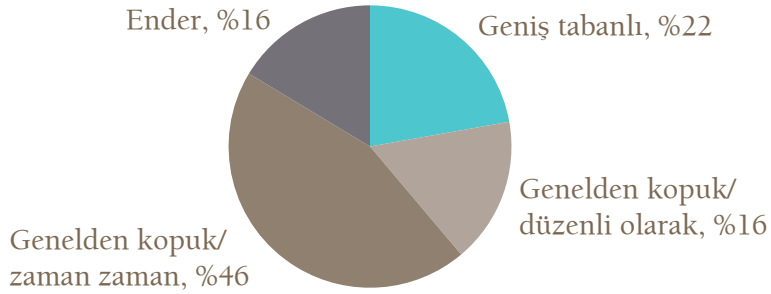
tığını ve elektrik ile suyu tutumlu kullandığını belirtmiştir. Bölgesel danışma toplantıları katılımcılarına göre çok sayıda çevre örgütünün dahi bu alanda kurum içi yazılı belgesi olmaması, Türkiye’de STK’larda yazılı belge tutma kültürünün gerçekten de yaygın olmadığına işaret etmektedir.

3.5 Sivil Toplum Genelinde Değerler Algısı

Sivil toplum genelinde değerler algısı başlığı altında sivil toplum paydaşlarından sivil toplumu **şiddete başvurma, yolsuzluk, ırkçılık/ayrımcılık** açısından değerlendirmeleri istenmiştir. Ayrıca sivil toplumun **demokratik karar-alma mekanizmalarının teşvik edilmesi, şiddetin kınanması** ve **barışın teşviki** alanlarındaki rolü de irdelenmiştir.

Sivil toplum paydaşlarının %64’ü sivil toplum içerisinde çıkarlarını **şiddete** başvurarak ifade eden, saldırgan davranışlarda bulunan veya kavgacı tutumlar sergileyen güçlerin bulunduğuna inandıklarını belirtmiş, ancak çoğunluk (%78) bu güçlerin ender ve genelden kopuk hareket ettiklerini eklemiştir (STKA, 2009).

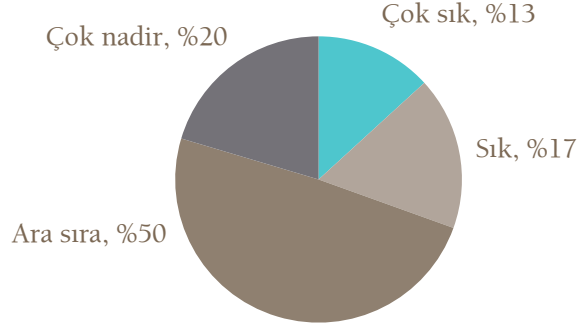
Şekil III.3.6 Sivil Toplumda Şiddete Başvuran Güçler

(STKA, 2009)

STEP STK Anketi katılımcılarının çoğu (%70) sivil toplumda **yolsuzluk** örneklerine çok nadir veya ara sıra rastlandığını düşünmektedir. Anket çalışması yapılırken medyaya çok sık yansıyan STK’ların yolsuzluk davalarının, bu algı ölçümlerini olumsuz etkilediği düşünülebilir.

Şekil III.3.7 Sivil Toplumda Yolsuzluk Örnekleri

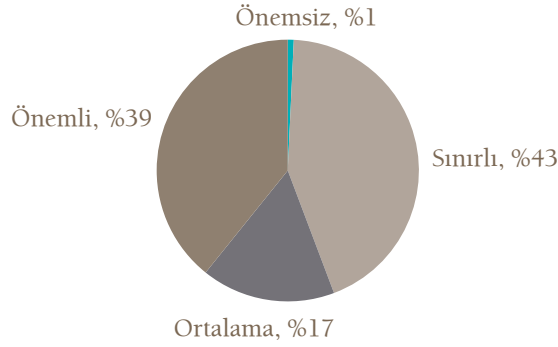

(STKA, 2009)

Katılımcıların %80'i sivil toplumda yer alan **ırkçı, ayrımcı veya hoşgörüsüz güçlere** birkaç veya çok sayıda örnek verebileceğini belirtmiş; ancak çoğunluk (%61) bu güçlerimarjinal ve dışlanmış gruplar olarak nitelmiştir.

Ayrıca **sivil toplumun hoşgörü ve barışı geliştirmeye yönelik rolü** katılımcıların %61'i tarafından önemsiz, ortalama veya sınırlı bulunmuştur (STKA, 2009).

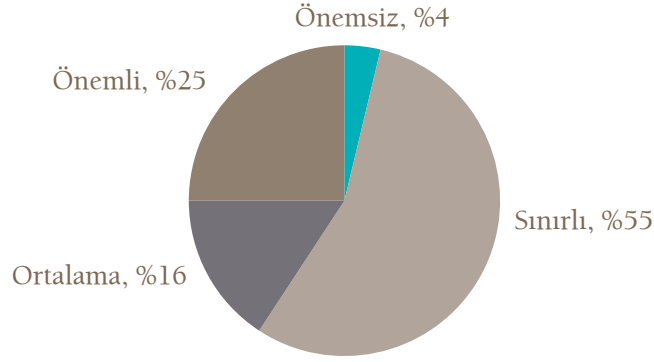
Şekil III.3.8 Sivil Toplumun Hoşgörü ve Barışı Geliştirmedeki Rolü

(STKA, 2009)

Sivil toplumun demokratik karar almayı teşvik etmedeki rolü konusunda ise katılımcıların sadece %25'i kuruluşlarının kendi kuruluşları ve çevrelerinde demokratik karar alma süreçlerini teşvik etmedeki rolünü önemli olarak değerlendirmekte; %75 bu konudaki rolünü önemsiz, ortalama ya da sınırlı olarak nitelendirmektedir (STKA, 2009).

Şekil III.3.9 Sivil Toplumun Demokratik Karar Almayı Teşvik Etmedeki Rolü

(STKA, 2009)

Bölgesel danışma toplantıları katılımcılarına göre sivil toplum alanında şiddetin kınanması yaygın olsa da, Türkiye’de sivil toplumun şiddet kullanmamayı teşvik eden faaliyetleri oldukça sınırlıdır. Bu yöndeki faaliyetler daha çok kadınlara, gençlere ve çocuklara karşı şiddetin önlenmesi gibi alanlarda yoğunlaşmaktadır. Yine de, bu alandaki tepki ve faaliyetlerin neredeyse tamamı sivil toplumdan gelmekte olduğu için tüm faaliyetler etkileri sınırlı da olsa oldukça önemli bulunmuştur. Demokratik karar almayı teşvik etme alanında ise sivil toplum kuruluşlarının kendi yönetimleri demokratik ve hesapverebilir olmadığı sürece bu çalışmalarında ilerleyemeyeceklerinin altı çizilmiştir.

Sivil toplum kuruluşlarının hesapverebilirlik anlayış ve uygulamalarını inceleyen “Türkiye’de STK’ların Hesapverebilirliği Vaka Analizi”³⁰ ülkenin önde gelen altı sivil toplum kuruluşunu hesapverebilirliğin dört temel başlığı altında analiz etmektedir. *Şeffaflık* başlığı altında kuruluşların kurumsal süreçlerine dair bilgilerin ne derece erişime açık olduğu; *katılımcılık* başlığı altında paydaşların karar alma süreçlerine katılım dereceleri sorgulanmakta; *değerlendirme* ve *şikayet mekanizmalarının* varlığı ve paydaşlar açısından etkinliği araştırılmaktadır.

Çalışmaya dâhil edilen kuruluşların şeffaflık konusunda büyük yol kat etmiş ve paydaşlarını karar alma süreçlerine dâhil etme çabaları içinde oldukları görülmüştür. Ancak STK’ların değerlendirme mekanizmaları ve süreçleri henüz oldukça yüzeysel şekilde gerçekleşmektedir. STK’lar çoğunlukla bağışçıların istekleri doğrultusunda proje bazlı etki analizleri ve değerlendirmeler yapmaktadır, ne var ki bu çalışmalar kurumsal performans ve değerler düzeyine

³⁰ “Türkiye’de STK’ların Hesapverebilirliği Vaka Analizi” Zeynep Meydanoğlu ve Bilal Zivali tarafından hazırlanmıştır. Vaka Analizi ile ilgili detaylı bilgi için: Ek 3 Vaka Analizleri Rapor Özetleri.

nadiren ulaşmaktadır. Paydaşların geri dönüşleri için açık birer kanal işlevi gören şikâyet mekanizmaları ise henüz yok denecek kadar azdır. STK'lar şikâyetlere karşı açık ve hoşgörülü olduklarını ve telefon veya e-posta ile kolaylıkla erişilebileceklerini söyleseler de bu mekanizmaların herhangi bir resmiyeti veya sürekliliği yoktur.

Vaka analizi, Türkiye'de STK'ların hesapverebilirlikleri açısından bir geçiş döneminde olduklarını ortaya koymaktadır. Çoğu STK hesapverebilir olması gereken paydaşlarını tanımlama ve onlarla daha yakından ilişkiler kurma aşamasındadır.

Sonuç

Bu bölüm Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının büyük çoğunluğunun demokratik karar alma mekanizmaları, çalışan-işveren ilişkilerine yönelik düzenlemeler, davranış kuralları ve şeffaflık, çevre standartları gibi değerlerini yazılı belgelere döküp kamuoyu ile paylaşmadıklarını göstermektedir. Henüz bu yönde bir çalışması bulunmayan STK'ların yarından fazlası ise konuyu daha önce hiç düşünüp gündemlerine almadıklarını bildirmektedir. Sonuç olarak sivil toplumun genelinde yazılı belge tutma alışkanlığı bulunmamakta, bu durum kurumsal uygulamaları keyfiliğe açık bırakmaktadır. Yazılı belge ve davranış kurallarının eksikliği sadece kurumsal düzeyde değil, sektörel düzeyde de görülmektedir. Türkiye'de STK'ların kurumlar ve sektörler arası ilişkilerini düzenleyen standart veya öz-düzenleme belgeleri de bulunmamaktadır.

Bölgesel danışma toplantılarında STEP metodolojisi ve STK'ların değerlerini yazılı belgelere dökmesi beklentisi fazlasıyla "batılı" bulunmuştur. Katılımcılar, devlet tarafından yapılan mali ve amaca uygunluk denetimlerinin her zaman amacına uygun yapılmadığını, bu sebeple STK'ların bilgi-belgelerin denetimlerde ayaklarına dolaşabileceğini düşündüklerinden her şeyi yazıya dökmediklerini belirtmişlerdir.

Sivil toplum paydaşları sivil toplumu şiddete başvurma, yolsuzluk, ırkçılık/ayrımcılık gibi olumsuz değerler açısından değerlendirdiklerinde, sivil toplumun toplumdaki bu olumsuz güçlerden payını aldığı algısı hâkimdir. Sivil toplumun her şeyden önce ahlaki bir beraberlik formu olduğu varsayıldığında (Sarıbay, 2005), bu durum üzüntü vericidir. Ancak çoğu bölgesel danışma toplantısı ve anket katılımcısı bu olumsuz değerlerin sivil toplumda nadiren hayata geçirildiğini ve sadece marjinal ve dışlanmış gruplarca benimsendiğini düşünmektedir.

Sivil toplumun toplumda hoşgörü ve barışı geliştirme ile demokratik karar almayı teşvik etmedeki rolü ise sınırlı ve ortalama görülmektedir. Sivil toplum genelinde demokratik karar alma mekanizmaları oluşmuş gibi görünse de bunların işlevselliği tartışmaya açıktır. Ayrıca,

şeffaflık ve demokratik yönetim alanlarında sorun yaşayan sivil toplum aktörlerinin, demokratik karar almayı teşvik etme ve devlet ile özel sektörün hesapverebilirliğini sağlamaya gelince de etki yönünden zayıf kaldıkları düşünülmektedir. Bu durum, önceki STEP çalışmasından beri süreklilik göstermektedir.

Son olarak değerler kapsamında sivil toplum paydaşlarına ek olarak Türk toplumunun söz konusu değerleri ne derece benimseyip uyguladığının da daha yakından incelenmesi ve sivil toplumun bu ölçütlere göre değerlendirilmesi yararlı olacaktır. Zira bazı değerlere toplum genelinde olumsuz yaklaşıyor veya önem verilmiyor olması sivil toplum aktörlerinin bu değerlere karşı tavrını doğrudan etkilemektedir.

4

Etki Algısı

4.1 ve 4.4 Duyarlılık
4.2 ve 4.5 Sosyal Etki
4.3 ve 4.6 Siyasa Etki
4.7 Toplumsal Tutum ve Davranışlara Etki

Bu bölüm Türkiye’de sivil toplumun önde gelen sosyal sorunlar ile toplumsal tutum ve davranışlara etkisi açısından nasıl algılandığını incelemektedir. Sivil toplumda etki değerlendirilmesi son derece zor bir alan olup, çoğu STK programlarının etkilerini ölçmeye yönelik faaliyet ve stratejilerden yoksundur. Dolayısıyla STEP çalışmasında etki ölçümlemesi yerine etki algısına odaklanılmaktadır. Aşağıdaki tablo bölüm puanlarını özetlemektedir.

		%
4	ETKİ ALGISI	39,2
4.1	Duyarlılık (iç değerlendirme)	38,7
4.2	Sosyal Etki (iç değerlendirme)	51,3
4.3	Siyasa Etki (iç değerlendirme)	32,2
4.4	Duyarlılık (dış değerlendirme)	41,0
4.5	Sosyal Etki (dış değerlendirme)	44,8
4.6	Siyasa Etki (dış değerlendirme)	50,2
4.7	Toplumsal Tutum ve Davranışlara Etki	16,4

Sivil toplumun sosyal sorunlara **duyarlılık** derecesi 2007 Dünya Değerler Araştırması’nda Türkiye’nin en önemli üç sosyal sorunu olarak belirlenen **işsizlik**, **eğitim** ve **insan hakları** temellerinde incelenmiştir. Bu üç konu, son yıllarda kamuoyu araştırmalarında sık sık Türkiye’nin en öncelikli üç sorunu olarak ortaya çıkmaktadır. Önceki STEP araştırmasında da işsizlik ve insan hakları konuları incelenmiş olup, bu durum söz konusu toplumsal sorunların yıllar içindeki sürekliliğine işaret etmektedir.

Duyarlılığa ek olarak sivil toplumun **sosyal ve siyasi etki algısı** ile sivil topluma katılımın bireylerin **toplumsal tutum ve davranışlarında** nasıl bir etkisi olduğu da irdelenmiştir.

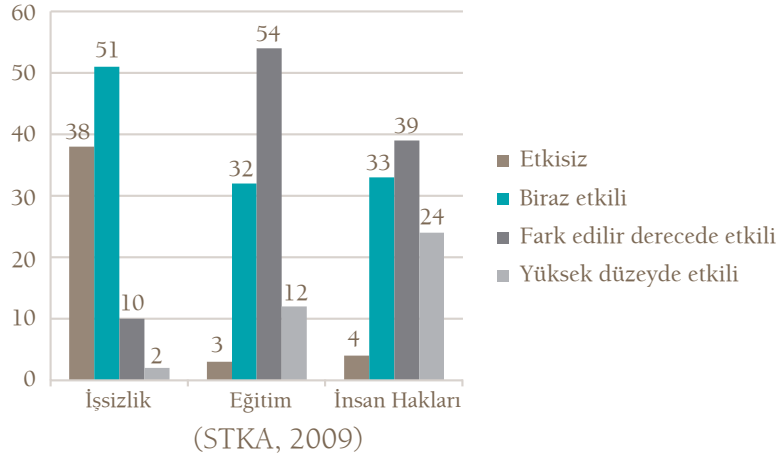
Sivil toplum temsilcilerinin ilgili konulardaki algısının yanında, bu boyutta sivil toplumun dış paydaşları olarak nitelenebilecek kamu, özel sektör, akademi ve medya temsilcilerinin de algısına başvurulmakta³¹, böylece sivil toplum temsilcilerinin kendilerini ne derece objektif olarak değerlendirdikleri de araştırılmaktadır.

³¹ STEP Dış Paydaş Anketi (DPA)2009 yılında ülkenin yedi bölgesinden 38 dış paydaşın (merkezi ve yerel yönetimlerden kamu temsilcileri, özel sektör temsilcileri, medya, akademi ve bağımsız kuruluşlar gibi) katılımıyla gerçekleştirilmiş, böylece sivil toplumun dışarıdan nasıl algılandığı konusunda veri elde edilmiştir. Detaylı bilgi için: Ek 2 STEP Metodolojisi ve Türkiye Uygulama Süreci.

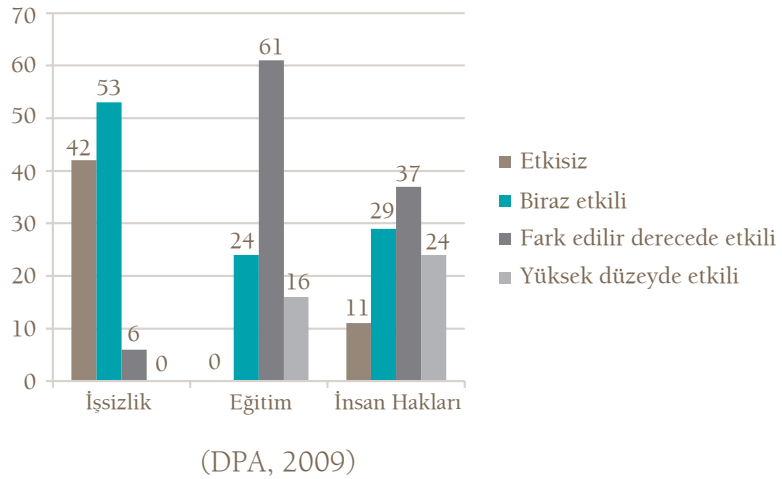
4.1 ve 4.4 Duyarlılık (İç ve Dış Algı)

STEP araştırması kapsamında sivil toplumun iç ve dış paydaşlarına Türkiye'nin işsizlik, eğitim ve insan hakları gibi temel sorunlarının çözümünde sivil toplumu ne kadar etkili gördükleri sorulmuştur. Çoğunluk sivil toplumu **işsizlik** alanında etkisiz veya biraz etkili olarak nitelendirirken, **eğitim** ve **insan hakları** alanlarında fark edilir veya yüksek derecede etkili bulunmuştur. İşsizlik alanında düşük, insan hakları alanındaysa yüksek etki algısı önceki STEP çalışmasıyla da paralellik göstermektedir. Ayrıca, iç ve dış paydaşların benzer algıları sivil toplum temsilcilerinin kendilerini bu alanda objektif olarak değerlendirebildiklerini göstermektedir.

Şekil III.4.1 Sivil Toplumun Sorunların Çözümüne Etkisi (İç Algı)

Şekil III.4.2 Sivil Toplumun Sorunların Çözümüne Etkisi (Dış Algı)

Bölgesel danışma toplantılarında katılımcılar **işsizlik** sorununun çözümünde STK'ların büyük bir istihdam alanı oluşturmaması, kaynak yetersizliği ve konunun aslen devletin sorumluluğu ve özel sektörün çalışma alanına girmesi nedeniyle yetersiz kaldığını belirtmişlerdir.

İnsan hakları alanındaki yüksek algının nedeni olarak ise kadın, çevre ve insan hakları kuruluşlarının 2000'li yılların başında hızlanan AB reform sürecinin etkisiyle kaydettikleri başarıların hafızalarda hala taze olması verilmektedir. AB sürecinin yavaşlamasıyla birlikte STK'ların bu alanlardaki başarılarının arkasının gelmediği belirtilmiştir.

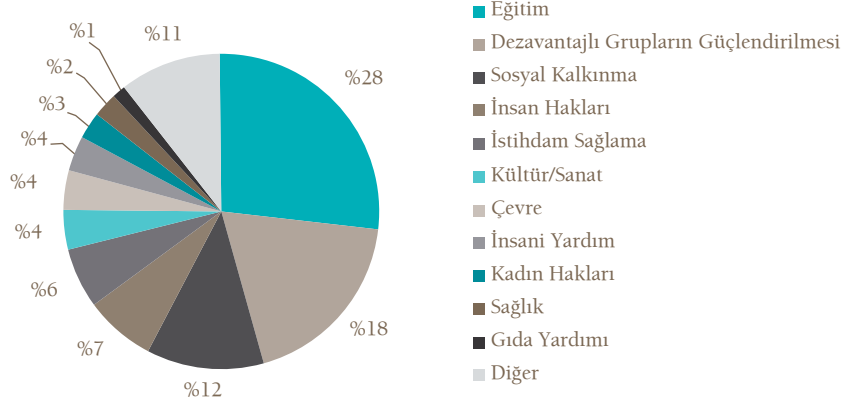
Eğitim alanı ise STK'ların yoğun olarak çalıştığı, gerek sosyal hizmetler gerekse politikaları etkileme alanlarında başarılar kaydettiği bir alan olarak görülmektedir. "Eğitim Alanında Faaliyet Gösteren STK'lar" konulu vaka analizi³² toplumsal değişimi sağlamada kilit rol üstlenen sivil toplum ve eğitim alanlarının kesişim noktasında yer alan eğitim STK'larına detaylı bir bakış sunmaktadır. Rapor, eğitim alanında çalışan STK'ların özellikle geçtiğimiz 10 yılda (1997'de zorunlu eğitimin 8 yıl olması ve 2004'ten itibaren aşamalı olarak içerik ve müfredatta değişiklikler yapılması sürecinde) eğitime ve eğitim politikalarına katkısından bahsederken diğer STK'lara da örnek teşkil ettiklerini vurgulamaktadır. Rapor, eğitim alanında faaliyet gösteren STK'ların son 10 yılda, bilgi ve eğitim politikaları üretmek alanlarında uzmanlaşmalarını; ulusal ve uluslararası düzeydeki kurumlara paydaş olduklarını, onlarla işbirliği içinde çeşitli projeler yürüttüklerini; hükümetin bazı sağla(ya)madığı hizmetleri onların verdiği ve böylece toplumda farkındalık ve genel kanı yarattıklarını ifade etmektedir.

4.2 ve 4.5 Sosyal Etki (İç ve Dış Algı)

Sivil toplumun sosyal alandaki etkisini ölçmek üzere sivil toplum temsilcilerine kuruluşlarının en etkin olduğu, dış paydaşlara ise sivil toplumu en etkin gördükleri alanlar sorulmuştur. Sırasıyla eğitim, dezavantajlı grupların güçlendirilmesi, sosyal kalkınma ve insan hakları kuruluşların kendilerini en etkin gördükleri alanlar olmuştur. Yine sırasıyla eğitim, insani yardım, dezavantajlı grupların güçlendirilmesi ve gıda yardımı ise dış paydaşların sivil toplumu en etkin gördüğü alanlardır. Eğitim ve dezavantajlı grupların güçlendirilmesi konuları, her iki grup tarafından sivil toplumun en etkin olduğu sosyal alanlar olarak görülmüştür.

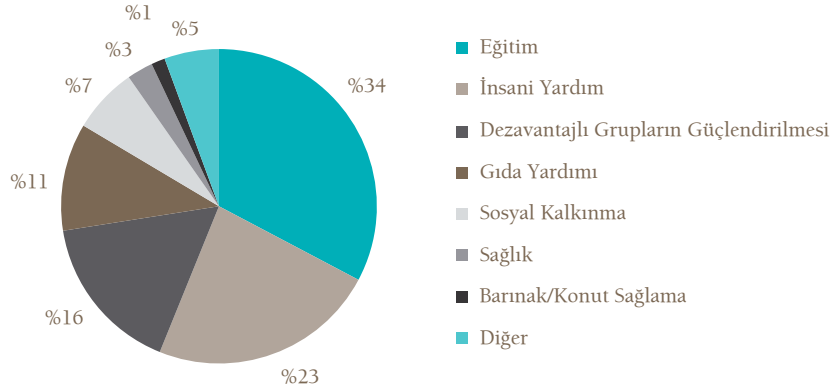
³² "Eğitim Alanında STK'lar" Vaka Analizi Esin Aksay tarafından hazırlanmıştır. Vaka Analizi ile ilgili detaylı bilgi için: Ek 3 Vaka Analizleri Rapor Özetleri.

Şekil III.4.3 Kuruluşunuzun En Etkin Olduğu Alan (İç Algı)

(STKA, 2009)

Şekil III.4.4 Sivil Toplumun En Etkin Olduğu Alanlar (Dış Algı)

(DPA, 2009)

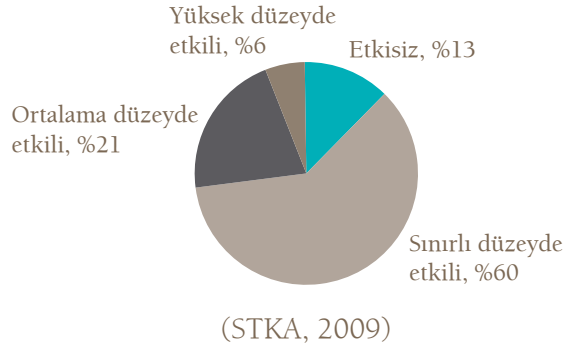
Sivil toplum bu alanlarda gerek iç gerekse dış paydaşları tarafından “sınırlı düzeyde etkili” bulunmuştur. Duyarlılık alanında olduğu gibi sosyal etki alanında da iç ve dış algılar birbirleriyle örtüşerek sivil toplum paydaşlarının kendilerini objektif bir şekilde değerlendirebildiklerini ortaya koymuştur.

4.3 ve 4.6 Siyasa Etki (İç ve Dış Algı)

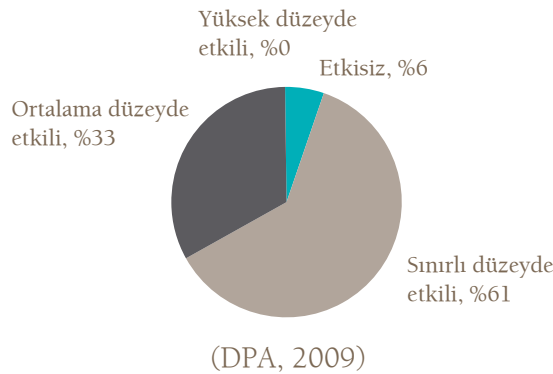
Türkiye’de sivil toplumun politikalara etki düzeyi **iç ve dış paydaşların etki algısı** ve sivil toplum temsilcilerinin **politika önerilerinin sonuçları** temelinde değerlendirilmektedir.

Algı açısından ele alındığında, sivil toplumun politikalara etkisi gerek iç gerekse dış paydaşların büyük bölümü tarafından “etkisiz” veya “sınırlı” düzeyde görülmektedir. İç paydaşların %73’ü, dış paydaşların ise %67’si bu alanda aynı fikirdedir. Benzer doğrultuda, 213 sivil toplum kuruluşu ile internet üzerinden doldurulmuş anket soruları üzerine yapılan bir araştırmaya göre, katılımcıların sadece %24’ü sivil toplum örgütlerinin hükümetleri izleme ve politikalarını etkilemede etkili olduğunu belirtmişlerdir (Toros, 2007).

Şekil III.4.5 Sivil Toplumun Politika Oluşum Süreçlerine Etkisi (İç Algı)

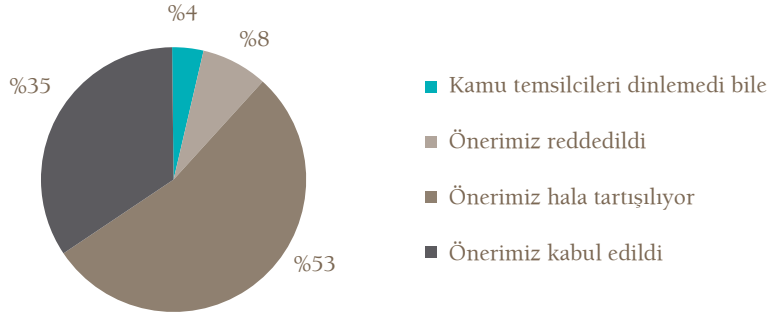

Şekil III.4.6 Sivil Toplumun Politika Oluşum Süreçlerine Etkisi (Dış Algı)

STEP anketine katılan sivil toplum temsilcilerinin %50’si kuruluşlarının son iki yıl içinde bir politika oluşum sürecine katıldığını bildirmektedir. Kuruluşları bir politika sürecine dahil olan katılımcıların sadece %12’sinin politika önerisi dinlenmemiş veya reddedilmiştir. Kalan %88’lik çoğunluk politika önerilerinin kabul edildiğini veya hala tartışıldığını bildirmektedir.

Şekil III.4.7 STK Politika Önerilerinin Sonucu

(STKA, 2009)

STK'ların amaçlarının devleti göreve çağırmak, sesini duyuramayan kesimlerin seslerini duyurarak siyasi otoriteyi sorumluluklarını yerine getirmeye davet etmek olması gerektiği düşünüldüğünde (Buğra, 2005), politika önerisinde bulunma ve dikkate alınma oranlarının yüksekliği sevindiricidir.

Ancak bu konuda STK'larda genel bir kapasite eksikliği olduğu ve kamunun politika süreçlerine katılım için gerekli düzenlemeleri yapmadığı görülmektedir. Bu konuda 2006 yılında yürürlüğe giren "Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'in istenilen sonucu doğurmada yetersiz kaldığı ve STK'ların katkısının ikinci planda algılandığı görülmektedir. Bu Yönetmelik değiştirilerek STK'ların görüşlerinin dikkate alınması sağlanmalı, stratejik planlama katılımları sağlanmalıdır (TÜSEV, 2010). Bu durum Bölgesel Danışma Toplantıları'nda da dile getirilmektedir.

4.7 Toplumsal Tutum ve Davranışlara Etki

Araştırma kapsamında güven, hoşgörü ve kamu ruhu olmak üzere sosyal sermayenin üç göstergesi temelinde yapılan incelemeler, sivil toplum kuruluşlarına üye olarak katılan vatandaşlar ile katılmayanların sosyal sermaye düzeyleri arasında kayda değer bir fark göstermektedir. STK üyesi olan ve olmayanlar arası **güven** düzeyi farkı sıfır; **hoşgörü** düzeyi farkı %14,7; **kamu ruhu** düzeyi farkı ise sıfırdır (DDA, 2007). Ülkedeki düşük sosyal sermaye düzeyi gözönüne alındığında, STK üyelerinin de bu olumsuz olgudan pay aldıkları görülmektedir. Ancak gönüllülük yapan ve yapmayan bireyler arasında yapılan benzer bir karşılaştırma gönüllülüğün bireylerin kendilerine daha olumlu bakması, anomi duygusu azalırken güven ve empati duygularının artması gibi olumlu tutumları beraberinde getirdiğini göstermektedir (TEGV – İnfakto, 2008).

Böylece sivil topluma katılan vatandaşların, sosyo-kültürel bağlam başlığı altında detaylı olarak değinilen ülke genelindeki düşük sosyal sermaye düzeyinden paylarını aldığı, sivil topluma katılımın bu tutumlar üzerinde kayda değer bir etkisi olmadığı görülmektedir.

Bölgesel danışma toplantılarında bu bulgular hem olağan hem de şaşırtıcı bulunmuştur. Sivil toplum paydaşlarının içinde buldukları güvensiz ve hoşgörüsüz ortamdaki etkilenmelerinin doğal olduğu, ancak güvensiz ve hoşgörüsüz insanların sivil toplum alanında bir araya gelmelerinin şaşırtıcı olduğu kaydedilmiştir. Birbirine güvenmeyen ve hoşgörülü yaklaşamayan bireylerin bir araya gelemeyeceği, gelseler de sadece kendiyle aynı görüş ve konumdaki insanlarla birlikte olarak toplumdaki keskin bölünmeleri daha da derinleştirecekleri endişeleri dile getirilmiştir.

Sonuç

Araştırma sonuçlarına göre, sivil toplum insan hakları ve eğitim alanlarında etkili, işsizlik alanında ise kısmen etkili olarak algılanmaktadır. Ayrıca, iç ve dış algılar karşılaştırıldığında sivil toplum paydaşlarının kısıtlı görülen etkilerini objektif bir şekilde algıladıkları görülmektedir. Sivil toplumun sosyal ve siyasa alanlarda görülen kısıtlı etkisi, toplumsal tutum ve davranışlarda ise yok denecek kadar azdır.

Yine de sivil toplumun sosyal etki algısı, siyasa etki algısından görece daha yüksektir. Sivil toplum kuruluşlarının çalışma alanları ve faaliyet türleri, hedef kitleleri ve çalışma düzeyleri sosyal ve siyasa etki alanlarında görülen kısıtlı etkiye detaylı bir bakış sunmaktadır. Vakıf ve derneklerin çalışma alanlarına ilişkin veriler bu kuruluşların büyük çoğunluğunun sosyal dayanışma ve sosyal hizmet odaklı çalıştığını, politikaları etkilemeye yönelik etkinliklere daha az rastlandığını göstermektedir (Bakınız Bölüm II).

Bu durum sosyal etkinin siyasa etkiden göreceli olarak daha yüksek algılanmasını açıklamakta; bu anlamda önceki STEP araştırmasıyla paralellik göstermektedir. Zira önceki STEP çalışmasında da çoğu STK'nın politika analizi ya da savunuculuk (devletin hesap verebilirliğini sağlama dâhil) rollerinden çok sosyal hizmetlerde bulunmakta olduğu, savunuculuk aktivitelerinin yoğunluğunun artıp öneminin gitgide daha anlaşılmasına rağmen bu alanda nasıl aktif olunacağı konusunda fikir birliği bulunmadığı belirtilmektedir.

5

Ortam

- 5.1 Sosyo-Ekonomik Bağlam
- 5.2 Sosyo-Politik Bağlam
- 5.3 Sosyo-Kültürel Bağlam
- Devlet-Sivil Toplum İlişkisi
- Özel Sektör-Sivil Toplum İlişkisi
- Avrupa Birliği Üyelik Süreci

Bu bölümde, Türkiye’de sivil toplumun faaliyetlerini sürdürdüğü sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal ortamlar betimlenmektedir. Türkiye uygulamasında sivil toplumun kendine has bazı özelliklerine yer vermek amacıyla diğer sektörler ile ilişkilerinin ve AB üyelik sürecinin etkileri de incelenmektedir. Aşağıdaki tablo bölüm puanlarını özetlemektedir.

		%
5	ORTAM	57,5
5.1	Sosyo-Ekonomik Bağlam	64,0
5.2	Sosyo-Politik Bağlam	59,0
5.3	Sosyo-Kültürel Bağlam	49,4

5.1 Sosyo-Ekonomik Bağlam

Türkiye’deki sosyo-ekonomik bağlam, Social Watch tarafından hesaplanan Temel Kapasite Endeksi, Uluslararası Şeffaflık Yolsuzluk Algı Endeksi, Dünya Bankası Gelişmişlik Göstergeleri ve Gini katsayısı gibi uluslararası endeksler kullanılarak değerlendirilmiştir.

Bu verilere dayanarak ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik koşulların sivil toplumun etkin işleyişi veya gelişimi için herhangi bir engel teşkil etmediği ve elverişli olduğu görülmüştür. Aşağıdaki tablo, kullanılan uluslararası endeksleri detaylı olarak açıklamaktadır.

Tablo III.5.1 Sosyo-Ekonomik Bağlam Göstergeleri

Kaynak	Kriter	Türkiye Değerlendirmesi
Social Watch Temel Kapasite Endeksi 2008	Temel İmkânlar Endeks, ülkeleri minimum temel gereksinimleri karşılama açısından inceleyerek sosyal kalkınmada ulaştıkları ilerleme seviyelerini gösterir. Bunun için beşinci sınıfa ulaşan çocukların, beş yaşına kadar hayatta kalanların ve profesyonel personel tarafından gerçekleştirilen doğumların yüzdeleri olmak üzere 3 gösterge kullanılır.	Türkiye bu endekste ortalama 98 puan alarak toplumun çoğunun temel ihtiyaçlarının giderildiği en yüksek kategoride yer almaktadır.

Kaynak	Kriter	Türkiye Değerlendirmesi
Transparency International Yolsuzluk Algısı Endeksi 2008	Yolsuzluk Algısı Endeks, kamu sektöründeki yolsuzluğu, yolsuzluk algısıyla ölçer ve ülkeleri 0 ile 10 arasında sıralar. Ölçekte değer arttıkça yolsuzluk azalır.	Kamu sektöründeki yolsuzluk algısı 4,4 olarak gerçekleşmiştir. Bu puan Türkiye'yi 180 ülkeyi kapsayan araştırmada Küba ile birlikte 61'inci sıraya koymaktadır. Yolsuzluk algısı Batı Avrupa'ya kıyasla çok düşük Doğu Avrupa ve Orta Asya'ya kıyaslandığında yüksek bir değer sergilemektedir. Genel olarak aldığı puan ise ortalamanın biraz üstündedir.
Dünya Bankası GINI Katsayısı 2008	Gelir Eşitsizliği Toplumdaki gelir eşitsizliğini ölçer. 0 ile 100 arasında bir değer alır. 0 mutlak eşitliği, 100 ise mutlak eşitsizliği gösterir.	Ülkedeki gelir eşitsizliği 43,2 olarak gerçekleşmiştir. Bu puan Türkiye'yi 127 ülkeyi kapsayan araştırmada 83'üncü sıraya koymaktadır. Türkiye gelir eşitsizliği değerlerinde ortalama bir performansa sahiptir.
Dünya Bankası Gelişmişlik Göstergeleri 2007	Ekonomi Dış borç stoklarının milli gelir içindeki yüzdesi Dünya Bankası kalkınma göstergelerinde yer alır.	Türkiye'nin dış borç stoklarının milli gelir içindeki yüzdesi %35,3'tür. Türkiye'nin dış borçları miktar olarak artmasına rağmen bu borcun milli gelire oranında 2001'den bu yana (2006-2007 yılları hariç) azalma görülmektedir.

Ancak Bölgesel Danışma Toplantıları katılımcılarının görüşleri uluslararası endekslerle örtüşmemiştir. Katılımcılar bazı koşulların (yoğun kırsal kesim, hızlı kentleşme, göç, etnik ve dini kimlik politikalarının yarattığı siyasal sorunlar, v.b) STK'ların etkin işleyişine engel teşkil ettiğini ve ekonomik koşulların da bu sorunlara olumsuz katkıda bulunduğunu belirtmiştir.

5.2 Sosyo-Politik Bağlam

Türkiye'deki sosyo-politik bağlam, **medeni hak ve özgürlükler, hukukun üstünlüğü ve bireysel haklar, örgütlenme özgürlüğü, devletin etkinliği, sivil toplumu ilgilendiren yasal çerçeve** temellerinde değerlendirilmiştir. Freedom House tarafından hesaplanan uluslararası endeksler, Dünya Bankası verileri ve STEP kapsamında uygulanan STK anketine dayanarak

ülkenin içinde bulunduğu sosyo-politik koşulların sivil toplumun etkin işleyişi veya gelişimi için “kısmen elverişli” olduğu görülmüştür.

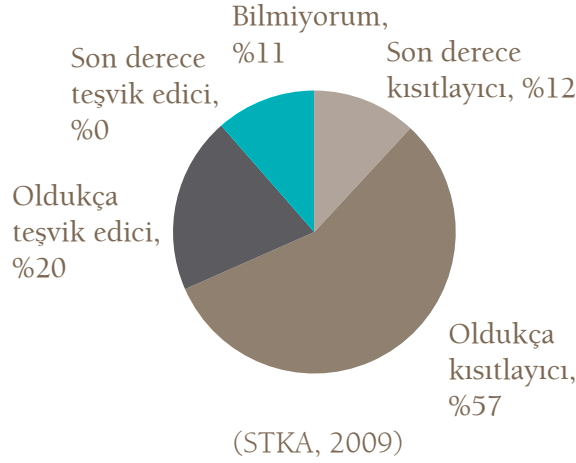
Tablo III.5.2 Sosyo-Politik Bağlam Göstergeleri

Kaynak	Kriter	Türkiye Değerlendirmesi
Freedom House Siyasal Haklar Endeksi 2008	Medeni Hak ve Özgürlükler Endeks ülkelerdeki medeni özgürlük ve demokrasi derecelerini karşılaştırmalı olarak ölçer. Seçim süreci, siyasal çoğulculuk ve katılım ile hükümetin işlerliği ölçütleri kullanılarak ülkeler 40 puanlık bir ölçek üzerinde değerlendirilmiştir.	Türkiye 40 puanlık ölçekte 29 puan alarak “kısmen özgür” kategorisinde yer almıştır. Seçim süreci kriterinde görece yüksek puan alan Türkiye, siyasal çoğulculuk ve katılım ile hükümetin işlerliği kriterlerinde düşük puanlar almıştır. En önemli nedenler ise parti kapatmalar, ordunun siyasetteki etkisinin devam etmesi ve seçim barajının yüksekliği gibi konular olarak gösterilmiştir.
Freedom House Sivil Özgürlükler Endeksi 2008	Hukukun üstünlüğü ve bireysel özgürlükler Endeks ülkelerdeki sivil özgürlük derecelerini karşılaştırmalı olarak ölçer. İfade ve inanç özgürlüğü, hukukun üstünlüğü ile bireysel özgürlük ve otonomi kriterleri kullanılmıştır.	Türkiye 48 puanlık ölçekte 30 puan alarak ortalama bir performans göstermiş ve “kısmen özgür” kategorisinde yer almıştır. Hukukun üstünlüğü kriterinden 16 puan üzerinden 8 alabilmiştir. Yargının kararlarında siyasetten etkilenmesi, kadınlara yönelik ayrımcılık ve şiddet ile azınlıkların sahip olduğu kısıtlı haklar ortalama bir performansın nedenleri arasında gösterilmiştir.

Kaynak	Kriter	Türkiye Değerlendirmesi
Freedom House Sivil Özgürlükler Endeksi 2008	Dernekler ve örgütlenme ile ilgili haklar Endekste ülkeler örgütlenme özgürlüğü açısından 12 puanlık bir ölçekte değerlendirilmiştir.	Türkiye 12 puanlık ölçekte 7 puan alabilmiştir. Bunun nedenleri arasında polisin sivil toplum kuruluşlarının gösterilerine müdahalesi, sendikaların aktivitelerinin ve hükümete karşı grupların sınırlandırılması gibi konular sayılmıştır.
Dünya Bankası Yönetişim Veriseti 2007	Devletin Etkinliği Ülkeler kamu hizmetlerinin, politika oluşturma ve uygulamanın ve hükümetin bu politikalara olan bağlılığının güvenilirliği açısından değerlendirilmiştir. 0 ile 100 arasındaki yelpazede değer arttıkça devlet etkinliği de artmaktadır.	Türkiye aldığı değerle ülkelerin %63'ünden daha iyi bir sonuç elde etmiştir. 1990'larda %50 civarında olan bu değer 2000'li yıllarda artarak hızlı bir gelişme göstermiştir.

Bunun yanında sivil toplum kuruluşlarını ilgilendiren **yasal çerçeve**, son yıllarda dernek ve vakıf mevzuatlarında yapılan iyileştirmelere rağmen STK'ların %69'u tarafından oldukça veya son derece kısıtlayıcı bulunurken, hiçbir STK tarafından oldukça teşvik edici bulunmamıştır. Ayrıca, STK'ların %78'i sık veya zaman zaman gerekçesiz müdahalelere maruz kaldığını bildirmektedir. Bu durum önceki STEP çalışmasındaki %63'lük "sadece makul kısıtlamalar" olduğunu bildiren STK oranına kıyaslandığında, son yıllarda sivil toplum kuruluşlarının algısında yasal çerçeve ve devlet müdahalelerine ilişkin bir kötüleşme olduğu görülmektedir.

Şekil III.4.8 Sivil Toplumla İlişkin Yasal Mevzuat

TÜSEV'in "Türkiye'de Derneklerin Örgütlenme Özgürlüğü Önündeki Engeller" adlı raporunda 2004 yılı Kasım ayında yürürlüğe giren ve dernekler açısından bir dönüm noktası sayılan Dernekler Kanunu'na ilişkin uygulamalarda yaşanan sorunlar tespit edilmiş ve bu sorunların ortadan kaldırılmasına yönelik öneriler sunulmuştur (TÜSEV, 2010). Raporda, yasal değişikliklerden sonra Dernekler Dairesi Başkanlığı ve İl Dernekler Müdürlükleri'nin yeteri kadar sivilleştiğine inandığı belirten derneklerin oranının sadece %41 olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, gerek mevzuat gerekse uygulamada özellikle kamu yararı statüsü, yardım toplama kanunu ve yurtdışından alınan bağışlara ilişkin sorunların devam ettiği ve kuruluş koşulları ile ilgili iyileştirmelere ihtiyaç olduğu görülmektedir.

2008 yılında yürürlüğe giren Vakıflar Kanunu, vakıflar için önemli yenilikler getirmiş ve büyük bir rahatlık sağlamıştır. Kanunla eskiden izne bağlı olan birçok konuda bildirim esasına geçilmiş, beyan usulü esas kılınarak vakıfların idareye vermekle yükümlü olduğu bildirimler için standart formlar geliştirilmiştir. Ayrıca yeni oluşturulan Vakıflar Meclisine vakıf temsilcilerinin seçilmiş olması da vakıfların karar alma süreçlerine katılmasını teminen olumlu bir gelişme sayılmaktadır. Ancak hem Kanunun yürürlüğe yeni girmiş olması hem bu konuda herhangi bir izleme çalışması yapılmamış bulunması hem de VGM tarafından önemli bazı istatistiklerin kamuoyu ile paylaşılmamış olması sebebiyle kesin bazı hükümlerde bulunmak veya özellikle uygulamada karşılaşılan sorunlar hakkında yorum yapmak mümkün değildir.

Bölgesel danışma toplantılarında medeni özgürlüklerin tanınmasına ve uygulamadaki tutarsızlıkların giderilmesine yönelik bir siyasi irade olmasına rağmen, kültürel bağlamda medeni hakların ve demokrasi kültürünün özümsemesinin zaman alacağı belirtilmiştir. Katılımcılara

göre bireylerin düşüncelerini özgürce ifade edememeleri; siyasi iktidarların keyfi uygulamaları; kâğıt üzerindeki özgürlüklerin uygulamaya yansımaması ve yeni düzenlemelere rağmen bürokratik yavaşlıkların devam etmesi gibi etkenler sosyo-politik ortamı olumsuz yönde etkilemektedir.

5.3 Sosyo-Kültürel Bağlam

Ortam boyutunun sosyo-kültürel bağlam alt-boyutunu değerlendirmek üzere 2007 Dünya Değerler Araştırması'nın sosyal sermaye düzeyine ilişkin göstergeleri olan **güven**, **hoşgörü** ve **kamu ruhu** ölçütlerinden faydalanılmıştır.

Bu verilere göre sosyo-kültürel ortam söz konusu olduğunda özellikle güven ve hoşgörü temelinde ülkedeki sosyal sermaye düşüklüğü sivil toplumun işleyişi ve gelişmesi açısından ciddi bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'de çoğu insana güvenilebileceğini düşünen kişiler %4,8'lik bir azınlıkken; **güven** dereceleri aile, komşular, tanıdıklar ve hemşerilerin dışına çıktığında birden yarı yarıya düşmektedir. Başka din ve milletten insanlara güven ise oldukça düşük seviyelerdedir. **Hoşgörü** bağlamında incelendiğinde ise, halkın farklı kişi ve gruplara pek sıcak bakmadığı görülmektedir. Dünya Değerler Araştırması kapsamında, vatandaşların büyük bölümü başka ırk/din/dil/cinsel eğilim sahibi kişiler, yabancı işçiler, HIV pozitif kişiler, uyuşturucu madde ve alkol bağımlıları ile evli olmayan çiftleri komşu olarak istemeyeceğini bildirmektedir. Bunun yanında ülkedeki **kamu ruhu** düzeyi, güven ve hoşgörü düzeylerine göre çok daha yüksektir (DDA, 2007).

Güven ve hoşgörü düzeylerinin düşük, kamu ruhunun ise yüksek olması yıllar içinde süreklilik göstermektedir. Ancak Türkiye'de genelleştirilmiş güven düzeylerinde yıllar içinde ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Çoğu insana güvenilebileceğini düşünen kişilerin oranı %16'dan %4,8'lik bir azınlığa düşmüştür (DDA 1999 ve 2007).

Türkiye'de sosyal sermayenin düşüklüğüne vurgu yapan diğer araştırmalara göre, siyasal ve sivil katılım, sorgulamadan itaat, hoşgörüsüzlük gibi kavramların ilişkisi göz önünde tutulduğunda demokrasinin yaygınlaşması ve vatandaş katılımının artmasının yolu sosyal sermaye düzeyini yükseltmekten geçmektedir. Aynı kaynağa göre, halkın sivil topluma güveni ise yarı yarıya denebilecek %51 düzeyindedir (Arı-İnfakto, 2006).

Ancak bölgesel danışma toplantıları katılımcıları sivil topluma karşı güvensizliğin bu rakamın yansıttığından çok daha kötü durumda olduğunu ve ülke genelindeki düşük güven ve hoşgörü seviyelerinin, özünde bireylerin ortak amaçları için bir araya gelmesini içeren sivil toplumun gelişimi açısından endişe verici olduğunu belirtmektedir.

Devlet–Sivil Toplum İlişkisi

Devlet–sivil toplum ilişkileri, **özerklik**, **diyalog** ve **işbirliği/destek** temellerinde incelenmiştir.

Önceki STEP raporunda da belirtildiği gibi teoride ve yasalar kapsamında sivil toplum devletten bağımsız olarak varlığını ve işlerliğini sürdürebilmekte, STK'lar devlet müdahalesi olmaksızın özgürce çalışabilmekte ve devlet denetimi yalnızca kamu çıkarlarını korumak amacıyla tasarlanıp sınırlandırılmaktadır. Ancak uygulamada STK'ların sık sık devletin haksız ve yersiz müdahalelerine maruz kaldıkları görülmektedir.

Kimilerine göre, Türkiye'deki Osmanlı–Türk geleneğinde devletin her şeye gücü yeten ve hem toplumu hem siyaseti şekillendiren karakteri sivil toplumun devletten bağımsız işlerliğini sürdürmesini zorlaştırmaktadır (Toros, 2007). Diğerlerine göre ise, Türkiye'de sivil toplumun gelişmemiş olmasının sonucu olarak toplumsal, siyasal ve ekonomik sorunların giderilmesi için devletin sivil toplumu geliştirmek üzere politikalar üretmesi gerekmektedir (Türköne, 2003). Kısacası, Türkiye'de devlet-sivil toplum ilişkisinin nasıl olması gerektiğine dair bir fikir birliğine varılmamıştır ve devletin sivil toplumun geliştirilmesi için bir araç mı, yoksa sivil toplumun önündeki engel mi olduğu ekseninde tartışılmaya devam etmektedir.

Sivil toplumun gelişebilmesi için devletin taşıması gereken iki özellikten biri hukuk devleti olması, ikinci ise faaliyetleri itibari ile sınırlı bir devlet olmasıdır (Çaha, 2008). Bu bağlamda, Türkiye'de sivil toplumun gelişmesini olumsuz yönde etkileyen etkenler şöyle sıralanabilir: Türk Anayasası geniş çaplı demokratik ve özgürlük taleplerini karşılayacak bir görünüm sergilememekte; siyasal yaşam ordunun ağırlığında devam etmekte; iktisadi politikalar uzun süreli özelleştirme hedeflerine rağmen serbest piyasa ilkelerine tamamen kavuşmamakta ve Türk siyasal yaşamı giderek merkezden uzaklaşarak marjinalleşen partiler tarafından çatışmacı bir zemine çekilmektedir (Çaha, 2008).

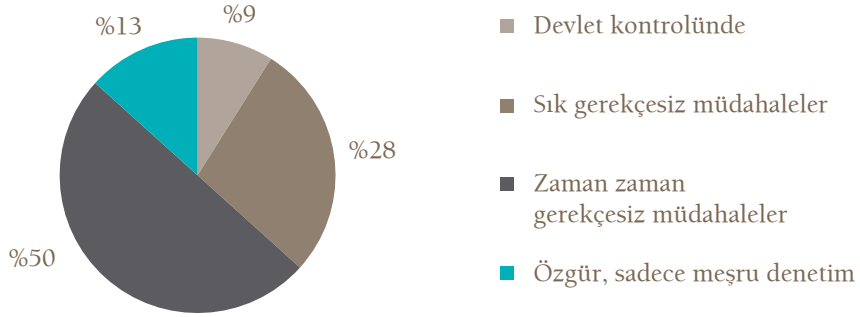
Yeni küresel siyasetin devlet merkezli olmaktan toplum ve birey merkezli olmaya gittiği ve bu sürecin Türkiye'de yavaş da olsa ilerlediği varsayılmasına rağmen (Duran, 2005), sivil toplum konusunda yasal reformlarla kaydedilen açılımlar, reformların uygulamalara yansımada yaşanan sorunlarla duraklama dönemine girmiştir.

STEP araştırma bulguları da bu savları desteklemektedir. STK'ların %78'i sık sık veya zaman zaman devlet tarafından gerekçesiz müdahalelere maruz kaldığını bildirmektedir. STK'ların %8'i devlet-sivil toplum diyalogunun var olmadığını, %68'i devletin bazı STK'lar ile gereklilik arz ettiğinde ve geçici diyaloglara girdiğini belirtirken, sadece %3'lük bir oran geniş kapsamlı ve kurumsallaşmış bir devlet-sivil toplum diyalogundan bahsetmektedir. Ayrıca, aralarında kamu temsilcilerinin de bulunduğu dış paydaşlarıyla STK'ların algısı birebir örtüşmekte-

dir. Bunun yanında, sivil toplum temsilcilerinin %97'si, dış paydaşların ise tamamı devletten yardım alan STK yelpazesini sınırlı ya da çok sınırlı olarak nitelemiştir (STKA ve DPA, 2009). Bu durum STK'ların mali kaynakları ile ilgili bölümde görülen kamu kaynaklarının kısıtlılığı ile de doğrulanmaktadır.

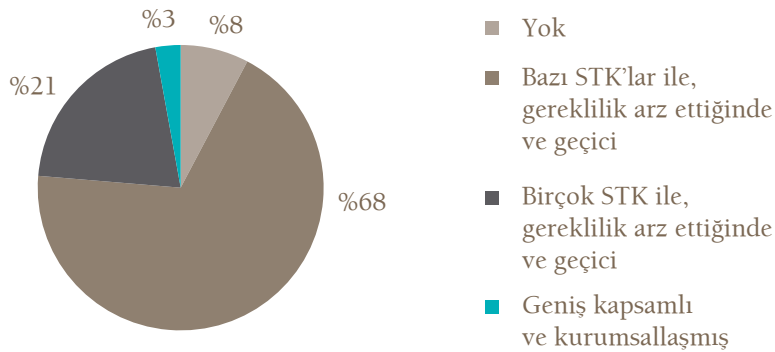
Bu sonuçlar STEP 2006 bulgularıyla karşılaştırıldığında, diyalog ve işbirliği temellerinde kayda değer bir gelişme olmadığını, ancak bağımsızlık derecesinde kötüleşen bir algı olduğunu göstermektedir.

Şekil III.5.1 Sivil Toplumun Devletten Bağımsızlık Derecesi

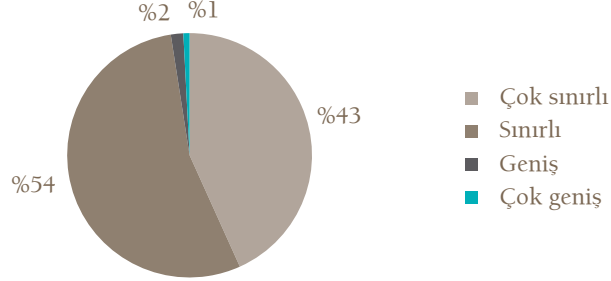
(STKA, 2009)

Şekil III.5.2 Devlet – Sivil Toplum Diyalogu

(STKA, 2009)

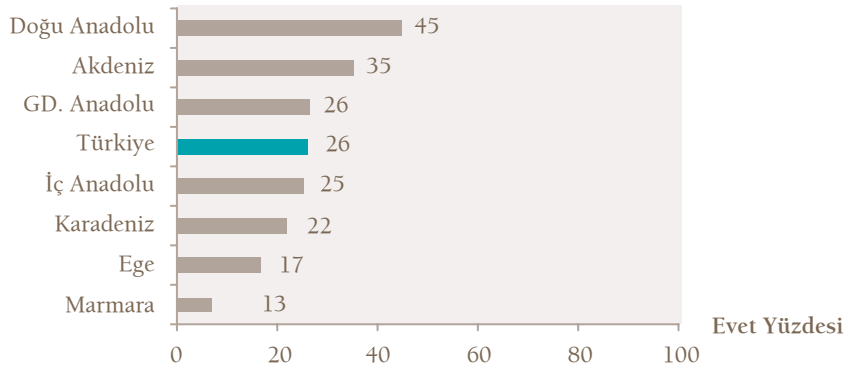
Şekil III.5.3 Devletten Maddi Yardım Alan STK Yelpazesi

(STKA, 2009)

Sivil toplum kuruluşlarının algısında devlet müdahalelerinde bölgesel farklılıklar söz konusudur. Faaliyetlerine gayri meşru sınırlamalar getirildiğini belirten STK'ların oranı ülke genelinde %26 iken, bu oranlar Akdeniz ve Doğu Anadolu bölgelerinde ortalamanın oldukça üstünde seyretmektedir.

Şekil III.5.4 STK Faaliyetlerine Meşru Olmayan Sınırlamaların Bölgesel Dağılımı

(STKA, 2009)

Sonuç olarak 2000'li yılların ilk yarısında yasal düzenlemelerde olumlu gelişmeler olsa da, devletin sivil toplum faaliyetlerine haksız müdahalelerine sıklıkla rastlanmaktadır. Sendikalarda hala grev yasağının bulunması ve insan hakları ve işkence gibi diğer 'hassas' konularda çalışan kuruluşların sıkı denetlenmeleri sivil toplumun özerkliğine gölge düşürmektedir.

Bölgesel Danışma Toplantıları katılımcılarına göre pek çok STK'nın kamu ile işbirliği -genel olarak kamunun sırtından yük alıcı nitelikteki faaliyetlerin yürütme- içerisinde olduğu gözlemlenmekle birlikte bu ilişkiler genel düzenlemelerden bağımsız ve kişisel ilişkiler bazında ve

kuruma göre uygulanan/yaratılan kriterler doğrultusunda gelişmektedir. Bunun en önemli sebebi kamu-STK ilişkilerini düzenleyen mevzuatın, etik kuralların ve genel teamüllerin eksikliğidir.

Bir diğer önemli etken, vakıflar için vergi muafiyeti dernekler için kamu yararı statüsündeki yanlış/eksik uygulamalardır. Bu statü çok az sayıda kuruluşa, uzun bir süreç sonunda ve Bakanlar Kurulu kararıyla verilmekte dolayısıyla siyasi bir görünüm sergilemektedir. Statünün getirdiği ayrıcalıklar çok az olmakla birlikte, kamunun işbirliği yaptığı kuruluşları seçmesinde bazı kriterler olduğu görülmektedir. Bu statünün niteliği diğer AB ülkelerindeki uygulamaların çok gerisinde kalmıştır ve konu Türkiye’de anlaşıldığı gibi sadece bir vergi muafiyetinin çok ötesinde mali sürdürülebilirlik ve kamunun sivil topluma yaklaşımı açısından önemli anlamları olan bir uygulamalar bütünüdür.

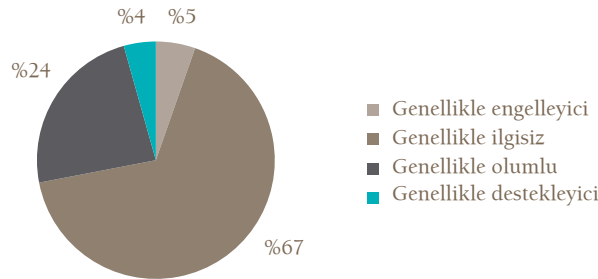
Özel Sektör–Sivil Toplum İlişkisi

STEP araştırmasında **özel sektörün STK'lara yönelik tavrı, kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) uygulamaları ve özel sektör desteği** alt göstergelerine dayanarak incelenen özel sektör–sivil toplum ilişkileri kısıtlı ancak gelişmeye açık alanlardan biridir. Bu durum önceki STEP çalışmasından bu yana süreklilik göstermektedir.

STEP Sivil Toplum Kuruluşları Anketi'ne göre, özel sektör aktörleri sivil toplum kuruluşlarının %67'si tarafından genellikle ilgisiz, %48'i tarafından kurumsal sosyal sorumluluğa sözde önem veren aktörler olarak görülmektedir. Ayrıca özel sektör desteği alan kuruluş yelpazesini sınırlı bulanların oranı %75'dir.

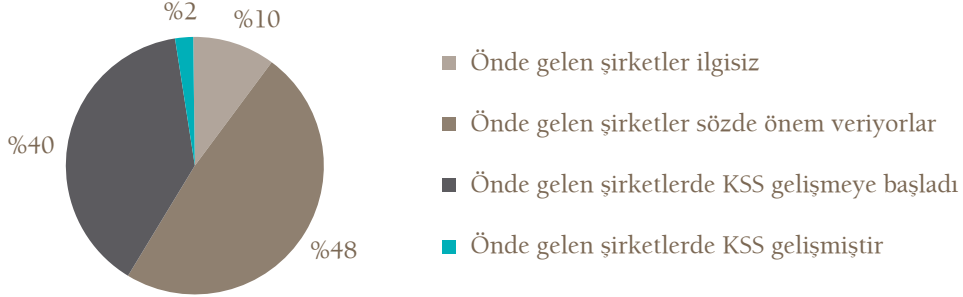
Öte yandan aynı sorulara dış paydaşların verdiği cevaplar nispeten daha olumludur. Sivil toplum dış paydaşlarının %63'ü özel sektörün sivil topluma karşı olan tavrını genellikle olumlu ve destekleyici bulmakta; %60'ı kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin önde gelen şirketlerde gelişmeye başladığına inanmakta ve %37'si özel sektör desteği alan kuruluş yelpazesinin kısmen ve geniş kapsamlı olduğunu düşünmektedir (DPA, 2009).

Şekil III.5.5 Özel Sektörün Tavrı

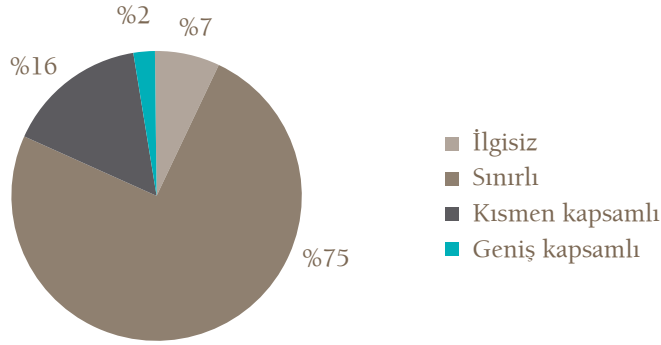
(STKA, 2009)

Şekil III.5.6 Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetleri

(STKA, 2009)

Şekil III.5.7 Özel Sektör Desteği

(STKA, 2009)

Ülkenin önde gelen şirketleri ve destekledikleri STK'ları konu alan "Kurumsal Sosyal Sorumluluk: Türkiye'deki 5 Şirket ve 5 STK'nın İncelemesi"³³ vaka analizi çalışmasında kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları iyi örnekler barındıran ve gelişmeye son derece açık bir alan olarak betimlenmektedir. Raporla göre, Türkiye'deki KSS çalışmaları, toplumun ve ekonominin içinde bulunduğu iniş çıkışlı demokratikleşme ve liberalleşme süreci ile iş dünyasının kökeninde sahip olduğu vakıfçılık geleneği ve gelişmiş ülke öğretilerinin etkisiyle şekillenmektedir. Türkiye'de faaliyet gösteren şirketlerin KSS ile gün geçtikçe daha fazla ilgilendikleri, STK'larla yaptıkları işbirliklerinin ve bu işbirlikleri vasıtasıyla STK'lara aktardıkları kaynakların son yıllarda artmakta olduğu tespit edilmiştir. Vaka analizinde yer verilen şirket ve

³³ "Kurumsal Sosyal Sorumluluk Vaka Analizi Çalışması" Peren Özturan tarafından hazırlanmıştır. Vaka Analizi ile ilgili detaylı bilgi için: Ek 3 Vaka Analizleri Rapor Özeti

STK'lar, genel olarak, sektörler arası işbirlikleri için yol alan ve KSS kavramını "ciddiye alan" (Argüden, 2007) kurumlardır. Rapor kapsamında genelde sektörlerinin önde gelen şirketleri ile görüşüldüğü için KSS konusunda deneyim ve duyarlılıkla karşılaşılmıştır. Bu iyi örneklerin diğer özel sektör-STK ilişkilerine örnek olması temenni edilmektedir.

Bölgesel danışma toplantıları katılımcılarına göre kurumsal sosyal sorumluluk terimi Türk şirketlerinin diline yerleşmiştir; STK'lara mali destek sağlama gitgide daha yaygın hale gelmektedir; ancak sistematik ve stratejik hibe tahsisine yönelik kararlar vermek için gerekli prosedürler henüz uygulanamamaktadır. Fon tahsisi belli amaçlar için geçici olarak ve çoğunlukla halkla ilişkiler veya pazarlamaya ayrılmış bütçelerden yapılmakta ve bu süreci yönlendirecek ilkelere nadiren uyulmaktadır. Türkiye'de STK'ların özel sektörün desteğini almada karşılaştıkları problemlerin başında özel sektörün işbirliği yapacağı STK'ları halkla ilişkiler uzmanları aracılığıyla ya da üst düzey yönetimin bağlantıları ile bulmalarıdır. Bu durum özel sektör desteğinin sadece küçük bir grup STK için erişilebilir olmasına ve projelerin şeffaf olmamalarına sebep olmaktadır. Ayrıca vergi yasalarının kurumsal sosyal sorumluluk ve filantropiyi destekleyici nitelikte olmaması da kısıtlayıcı bir diğer etkidir.

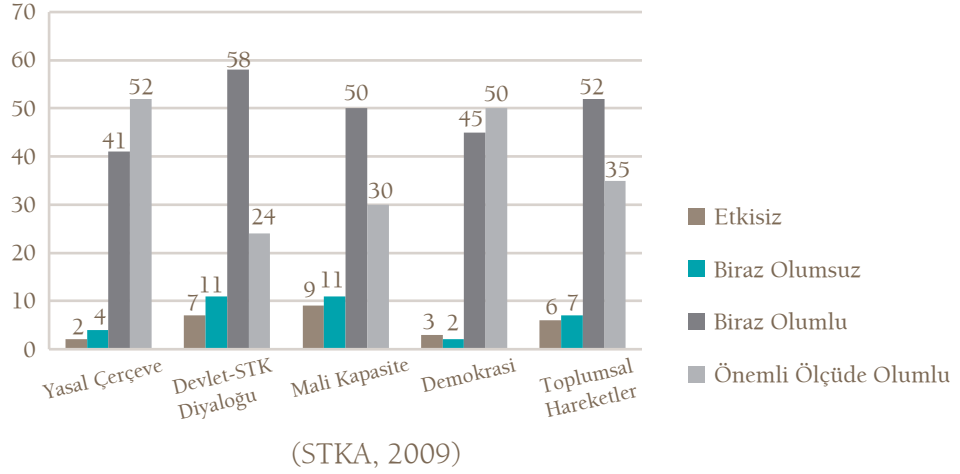
Avrupa Birliği Üyelik Süreci

Pek çoğuna göre Türkiye'de sivil toplum, Avrupalılaştırma sürecinin hem nesnesi, hem öznesi olmuştur (Diez et. al., 2005).

Avrupa Birliği üyelik süreci, ortam boyutundaki en olumlu algıya sahip alt boyuttur. AB sürecinin **yasal çerçeve, devlet-sivil toplum diyalogu, demokrasiyi ve toplumsal hareketleri teşvik etme** ve **mali kapasite** konularındaki etkisini ölçen STEP STK ve dış paydaş anketleri, AB üyelik sürecinin sivil toplumun gelişimine katkısının oldukça olumlu algılandığını göstermektedir.

Çoğunluk AB sürecinin yasal çerçeve, devlet-STK diyalogu, mali kapasite, demokrasi toplumsal hareketleri teşvik etme konularında önemli ölçüde veya biraz olumlu etkisi olduğunu düşünmektedir. Bu olumlu algı, (yasal çerçeve alanı hariç) önceki STEP çalışmasından beri süreklilik göstermektedir.

Şekil III.5.8AB Sürecinin Sivil Toplum Etkisi Algısı

Öte yandan, AB üyelik sürecinin sivil toplumun işleyişini sürdürdüğü ortama etkilerine yönelik eleştiriler de vardır. Süreçle birlikte, sivil alanda artan şekilde, adına “projecilik” denilen bir anlayış yerleşmeye başlamış, bu anlayış sonucunda sivil alanda hibeler üzerinden bir rekabet oluşmuştur. Proje hazırlayıp hibe alabilenin “başarılı”, alamayanın “başarısız” görüldüğü ve böyle nitelendirildiği bir ortam doğmuş ve STK’ların sorun alanlarından ve hedef kitlelerinden koparak, emeklerini ve zamanlarını kaynak kovalamaya sarf ettiği gözlenmiştir. Bir diğer eleştiri, söz konusu AB fonlarının STK’ların yönetim, sürdürülebilir insan ve mali kaynakları gibi önemli sorunlarına derman olmayıp bu sorunları ötelediği yönündedir.

“Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye’de Sivil Toplum: Organizasyon Düzeyine Etkiler”³⁴ raporu da AB mali yardımlarının Türkiye’deki sivil toplumu güçlendirip görünür olmasını sağlarken, aslında bu yardımların amacı olarak belirtilen, sivil toplumun kurumsal olarak gelişmesine katkıda bulunma, yani proje oluşturma ve uygulama, fon yaratma, iletişim, insan kaynakları ve halkla ilişkiler gibi kapasitelerini artırma konularında sivil toplumu gerçekten ne kadar etkilediğini sorgulamaktadır.

³⁴ “Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye’de Sivil Toplum: Organizasyon Düzeyine Etkiler” Vaka Analizi Zeynep Alemdar ve Rana Birden Çorbacıoğlu tarafından hazırlanmıştır. Vaka analizine raporun Organizasyon Düzeyi bölümünde ve Ek 3’de detaylı olarak değinilmektedir.

Bölgesel danışma toplantılarında da bu konuda bazı endişeler dile getirilmiş, katılımcılar söz-konusu ortamın gerçek etki ve etige sahip sivil toplum örgütlerinin sürekliliğini gösterecek doğal seleksiyona dayalı bir sistem geliştirdiğini belirtmişlerdir.

Sonuç

Sivil toplumun içinde bulunduğu siyasi, ekonomik ve kültürel ortam sivil toplumun gelişimi ile doğrudan bağlantılıdır. Uluslararası rapor ve endekslerde değerlendirilmiş olan sosyo-ekonomik ve sosyo-politik ortamların sivil toplumun gelişimine herhangi büyük engel teşkil etmediği görülmüş; son yıllarda görülen sosyo-ekonomik ve sosyo-politik iyileşmeler sivil toplumun gelişiminin devamını sağlamıştır.

Bunun yanında özel sektör ile ilişkiler kurumsal sosyal sorumluluk temelli ve gerek bakış açısı gerekse kurum sayıları açılarından kısıtlı bulunmakla birlikte gelecek yıllarda gelişmeye açık bir alan olarak öne çıkmaktadır. Bu alanda iyi örneklerin varlığı teşvik edici ve cesaretlendirici olup, yakın gelecekte gelişmelere işaret etmektedir.

Süreçteki iniş çıkışlara rağmen AB üyelik süreci gerek iç gerekse dış paydaşlar açısından sivil toplumun içinde bulunduğu ortama olumlu etki etmeye devam etmektedir. AB süreci STK'ları ilgilendiren yasal çerçeve, devletle diyalog, mali kapasite ve toplumsal hareketleri teşvik etme alanlarında oldukça olumlu bulunmuştur.

Ancak yıllar içinde sivil toplumu ilgilendiren yasal çerçevenin uygulanmasında yaşanan sorunlar bu alanda yeni reforma gidilmiş olmasına rağmen ilişkilerin olumsuz ve kısıtlayıcı algılanmasına yol açmıştır. Benzer şekilde kamu ile olan ilişkiler, ister özerklik, ister diyalog veya işbirliği temellerinde incelensin, geçmiş yıllara göre daha kötümser bir portre çizmektedir. Bu algı, 2000'li yılların başında büyük beklentiler doğuran yeni yasa ve kurumsal yapıların içinin boş bırakılması ve etkin işletilmemesinden kaynaklanmaktadır.

Son olarak sosyo-kültürel ortam değerlendirmesinden ortaya çıkan ülkedeki genel sosyal sermaye düşüklüğünün –özellikle güven ve hoşgörü temellerinde– ciddi bir sorun olduğunun ve önceki STEP çalışmasından bugüne sivil toplum faaliyetleri açısından olumsuzluğunu korduğunun altını çizmek gerekmektedir.

IV

Türkiye'de Sivil Toplumun Güçlü ve Zayıf Yönleri

Bu bölüm, önceki bölümde endeks şeklinde sunulan verilerin güçlü ve zayıf yönler olmak üzere tematik bir şekilde çözümlenmesini içermektedir. STEP kapsamında Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinde düzenlenen Bölgesel Danışma Toplantıları'nda ve Sivil Toplum Forumu'nda belirlenen sivil toplumun güçlü ve zayıf yanları konu edilmektedir. Raporda yer yer belirtildiği üzere, Türkiye'de sivil toplum büyük bölgesel farklılıklar göstermektedir. Dolayısıyla aşağıdaki saptamalar ülke geneline yönelik olup, bölgesel farklılıklara değinmemektedir.³⁵

Sivil Toplumun Güçlü Yönleri

Tüm veriler yakından incelendiğinde sektörün süreklilik arz eden temel zayıflıklarına rağmen Türkiye'nin sosyal ve ekonomik sorunlarını çözmeye yönelik başarılı ve etkileyici girişimlerini göz ardı etmek imkânsızdır. Aşağıdaki bölüm Türkiye'de sivil toplumun güçlü yanlarını özetlemektedir.

Teknolojik ve Destekleyici Altyapıya Erişim

Son yıllarda STK'ların teknolojik ve destekleyici altyapıya erişiminde gözlenen gelişmeler kurumsal yapılar ve sektörel ilişkilerdeki mevcut sorunların üstesinden gelinmesi için fırsat sunmaktadır.

Olumsuz Değerler Algısının Marjinal Gruplarla Sınırlı Kılması

Şiddete başvurma, yolsuzluk, ırkçılık/ayrımcılık gibi olumsuz değerler açısından değerlendirildiğinde sivil toplumun toplumdaki bu olumsuz değerlerden payını aldığı, ancak sivil alanda bu değerlerin sadece marjinal ve dışlanmış gruplarca benimsendiği algısının hakim olduğu görülmektedir. Sivil toplumun olumsuz değerlerle özdeşleştirilmemesi ve halkın STK'lara %51 oranında güvenmesi (DDA 2007) katılımın artırılması açısından sevindiricidir.

Göreceli Yüksek Sosyal Etki Algısı

Sivil toplum kuruluşlarının çalışma alanları, faaliyet türleri ve hedef kitleleri sosyal alanda daha aktif olduklarını ve bu sebeple siyasa alandakinden göreceli olarak daha yüksek bir etki algısına sahip olduklarını göstermektedir.

³⁵ Türkiye'de sivil toplumun gösterdiği bölgesel farklılıklara raporun Yönetici Özeti bölümünde değinilmektedir.

Destekleyici Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Politik Ortamlar

Uluslararası rapor ve endekslerde değerlendirilmiş olan sosyo-ekonomik ve sosyo-politik ortamların sivil toplumun gelişimine herhangi büyük engel teşkil etmediği görülmüş; son yıllarda görülen iyileşmeler sivil toplumun gelişiminin devamı için elverişli bir ortam sağlamıştır.

Özel Sektör ile İlişkiler

Özel sektör ile ilişkiler kurumsal sosyal sorumluluk temelli ve gerek bakış açısı gerekse kurum sayıları açısından kısıtlı bulunmakla birlikte gelecek yıllarda gelişmeye açık bir alan olarak öne çıkmaktadır. Bu alanda iyi örneklerin varlığı teşvik edici ve cesaretlendiricidir.

Sivil Toplumun Zayıf Yönleri

Türkiye’de sivil toplumun henüz gelişiminin erken aşamalarında ve bir değişim sürecinde olduğu göz önüne alındığında, STK’ların güçlü yönlerden çok zayıf yönler ortaya koyması doğaldır. Aşağıda yavaşladığı görülen bu gelişim sürecinde STK’ların süreklilik gösteren zayıf yönleri ve değişen koşullarla uyum sağlamaya çalışırken karşılaştıkları kısıtlayıcı etkenler ele alınmaktadır.

Vatandaş Katılımı

Türkiye genelinde vatandaş katılımı dar, derin ve çeşitli sosyal gruplar ile coğrafi bölgelerin ancak göreceli olarak temsil edilebildiği bir şekilde gerçekleşmektedir. Böylece özellikle son yıllarda hızlı bir değişim ve gelişim sürecinde olan sivil toplum hareketi, bu gelişimine rağmen vatandaşların büyük bölümünden kopuk kalmakta ve halkın sadece küçük bir kesimine hitap etmektedir. Bu durum beraberinde mali ve insan kaynağı sıkıntılarının yanında, meşruyet sorunlarını da getirmektedir.

STK’ların Kurumsallaşma Düzeyleri

Sivil topluma güncel bir bakış, sektörün son yıllarda hızlı bir değişim ve gelişim süreci içinde olmasına rağmen sivil toplum kuruluşlarının kurumsallaşma düzeylerinin düşük kaldığını, işlevlerini sorunlu yönetim yapıları, yetersiz kaynaklar ve ilişkilerle sürdürdüklerini göstermektedir. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşlarının yapısal zayıflıklarının yıllar içinde süreklilik göstermesi endişe vericidir.

Kısıtlı Siyasa Etki Algısı

Sivil toplum siyasa etki bağlamında ise sosyal alandaki kısıtlı etkiden daha düşük algılanmaktadır. Ancak sivil toplum kuruluşlarının yarısı son iki yıl içinde yerel veya ulusal düzeyde bir politika önerisinde bulunmuştur. Bu durum, sivil toplumun siyasa etki algısının düşük olmasına rağmen bu alanda artan bir faaliyet düzeyine işaret etmektedir.

Sosyo-Kültürel Ortam

Sosyo-kültürel ortam değerlendirmesinden ortaya çıkan ülkedeki genel sosyal sermaye düşüklüğünün –özellikle güven ve hoşgörü temellerinde– ciddi bir sorun olduğunun ve önceki STEP çalışmasından bugüne sivil toplum faaliyetleri açısından olumsuzluğunu koruduğunun altını çizmek gerekmektedir.

Kamu ile İlişkiler

Yıllar içinde sivil toplumu ilgilendiren yasal çerçevenin uygulanmasında yaşanan sorunlar bu alanda yeni reforma gidilmiş olmasına rağmen olumsuz ve kısıtlayıcı bir algıya yol açmıştır. Benzer şekilde kamu ile olan ilişkiler, ister özerklik, ister diyalog veya işbirliği temellerinde incelensin, geçmiş yıllara göre daha kötümser bir portre çizmektedir. Bu algı, 2000’li yılların başında büyük beklentiler doğuran yeni yasa ve kurumsal yapıların içinin boş bırakılması ve etkin işletilememesinden kaynaklanmaktadır.

Şekil IV.1.1 2005-2010 STEP Uygulamalarında Sivil Toplumun Güçlü ve Zayıf Yönleri

Destekleyici ve Teknolojik Altyapılara Erişim
Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Politik Ortam
Göreceli Yüksek Sosyal Etki Algısı
Özel Sektör ile İlişkiler

Vatandaş Katılımının Düşüklüğü
Kurumsal Kapasitelerin Yetersizliği
Sosyo-Kültürel Ortam
Göreceli Kısıtlı Siyasa Etki Algısı
Kamu ile İlişkiler

Yukarıdaki şekil, sivil toplumun güçlü ve zayıf yönlerine zaman içinde karşılaştırmalı bir bakış sunmaktadır.

Türkiye’de sivil toplumun var olduğu sosyo-ekonomik ve sosyo-politik ortam, özel sektör aktörleriyle ilişkileri ve göreceli yüksek sosyal etki algısı yıllar içinde güçlü yönler olmaya devam etmiştir. Bunun yanında teknolojik kaynaklar ve destekleyici altyapılara erişim ile olumsuz bazı değerlerin sivil toplumda sadece marjinal gruplarca benimsenmesi algısı son yıllarda gözlenen olumlu gelişmeler olmuştur.

Süreklilik gösteren zayıf yönler ele alındığında, vatandaş katılımının düşüklüğü ve kurumsal kapasitelerin (kaynaklar, ilişkiler, yönetim yapıları gibi) zayıflığının süreklilik göstermesi endişe vericidir. Bu çok temel zayıflıklara ek olarak STK’ların siyasa etki algılarının düşük gerçekleştiği ve kamu ile olan ilişkilerin algılanışında bir gerileme olduğu görülmektedir.

V

Tavsiyeler ve
Çözüm Önerileri

Sivil toplumun güçlü ve zayıf yanlarını anlatan önceki bölümde olduğu gibi, aşağıdaki tavsiyeler de Bölgesel Danışma Toplantıları ve Sivil Toplum Forumu çıktılarının özetlenip analiz edilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Bu bölümün amacı araştırma bulgularının ortaya koyduğu sivil toplumun ve STK'ların zayıf yönlerinin geliştirilmesi için tavsiyeler ve belirli çözüm önerileri ortaya koymaktır. Bölümün özellikle STK'lar ve Türkiye'de sivil toplumun güçlendirilmesine yönelik faaliyetlerde bulunmak isteyen diğer paydaşlar (kamu, özel sektör, bağışçı kuruluşlar, akademi vb.) için faydalı olması umulmaktadır.

Vatandaşlarla İlişkilerin Derinleştirilip Yaygınlaştırılması

Sivil toplum kuruluşlarının büyük çoğunluğu (%87) da sivil topluma vatandaş katılımını yetersiz görmekte (Toros, 2007); katılımın düşüklüğünü mali sorunlarından sonra en önemli ikinci sorunları olarak sıralamakta (YADA, 2010) ve bu alanda kendilerini geliştirmeye yönelik faaliyetlere ihtiyaç duyduklarını doğrulamaktadır. Bu bağlamda;

- STK'ların vatandaş katılımını (üyelik, gönüllü yönetimi, bağış toplama gibi konularda) mevcut iyi örneklerden faydalanarak daha yenilikçi mekanizmalar ile teşvik etmeleri,
- Çoğu zaman oldukça pahalı olan iletişim ve halkla ilişkiler (medyanın etkin kullanımını dâhil olmak üzere) alanlarında strateji geliştirilmesi için bağışçı kuruluşlarca yatırım yapılması,
- Devletin sivil toplum kuruluşlarının kurulma, yönetim, üyelik ve bağış işlemlerini daha kolay ve bürokrasiden uzak hale getirmesi,
- STK'ların hedef kitleleri ve paydaşları ile daha enteraktif ilişkiler kurarak hem faaliyetlerinin istenen sonuçlarını verdiğinden emin olmaları hem de vatandaşlarla aralarındaki kopukluğu gidermeleri tavsiye edilmektedir.

STK'ların Kurumsal Kapasitelerinin Geliştirilmesi

Araştırma bulguları sivil toplum kuruluşlarının kurumsallaşma düzeylerinin düşük kaldığını, işlevlerini sorunlu yönetim yapıları, yetersiz kaynaklar ve ilişkilerle sürdürdüklerini göstermektedir. Diğer taraftan sektörde pek çok iyi örneğin varlığı, destekleyici altyapıların gelişimi ve teknolojik kaynaklardaki artış bu sorunların üstesinden gelinmesi için bazı fırsatlara işaret etmektedir.

- STK'ların kurumsallaşma ve iyi yönetim ilkelerine yönelik eğitim ve kapasite geliştirme faaliyetlerine ihtiyaç devam etmektedir. Eğitimlerin etkili olabilmeleri için uzun soluklu ve uygulamalı yaklaşımlar benimsenmesi tavsiye edilmektedir.

- Eğitimlerin yanında iyi uygulama ve örneklerin paylaşılabilceği platformlar yaratılması faydalı olacaktır.
- Teknolojik altyapıda gözlenen gelişme sivil toplumda iletişim kopukluğu ve halkla ilişkiler gibi konularda avantaj olarak kullanılmalıdır.
- STK'ların mali kaynak sorunlarının giderilmesi için kaynak geliştirme ve finansman konularındaki bilgi ve beceri eksikliklerinin giderilmesi, kurumsal ve bireysel bağışçıları STK'lara bağış yapmaya yönlendirecek mekanizmalar oluşturulması önerilmektedir.³⁶
- Çalışan-işveren ilişkilerine yönelik düzenlemeler, davranış kuralları ve şeffaflık, çevre standartları gibi değerlerini yazılı belgelere döküp kamuoyu ile paylaşılması hem kurumsal uygulamaları keyfilikten çıkaracak hem de sağlayacağı şeffaflık ile kamuoyunun güvenini artıracaktır.

Tüm bu tavsiyelerin etkin bir şekilde hayata geçirilebilmesi için yıllar içinde gelişme gösteren destekleyici kurumlara görev düşmektedir. Ayrıca şemsiye kuruluşların ortak amaçlar için çalışan STK'ları birleştirmede, sivil toplum, özel ve kamu sektörleri arasındaki işbirliklerini geliştirmede ve uluslararası ilişkilerin teşvik edilmesinde önemli olduğu eklenmiştir. Son olarak, şemsiye kuruluşların kendi kendini yönetmeye yönelik iç düzenlemeler ve standartlar oluşturulmasında da yararlı olabilirler. Bu alanda destekleyici kurumlar, ağlar ve bağışçı kuruluşlar arasında koordineli çalışmalar faydalı olacak ve kaynak israfını önleyecektir.

Kamu-Sivil Toplum İlişkilerinin Desteklenmesi

Raporun genelinde vurgulandığı üzere, devlet ve sivil toplum arasındaki ilişkiler Türkiye'de sektör için hayati önem taşımaktadır ve son zamanlardaki olumlu ortam ve gelişmelere rağmen inişler ve çıkışlarla doludur. Devletle ilişkiler konusunda 2000'li yılların başında büyük beklentiler doğuran yeni yasa ve kurumsal yapıların içinin boş bırakılması ve etkin uygulanmamasından kaynaklanan bir ivme kaybı ve algıda kötüleşme yaşanmaktadır.

Bu bağlamda devletin işbirliğine yönelik çerçeveler ve mekanizmalar oluşturması, beklemedeki yasal reformların gerçekleştirilmesi ve hâlihazırda yapılan reformların uygulanması gerekmektedir. STK'ların ise bu alandaki kapasitelerini geliştirmeleri ile politikalar ve prosedürler belirleme ve şeffaflıklarını sağlama amaçlı ortak komisyonlar etrafında birleşmesi yararlı olacaktır.

Kamu-STK ilişkilerini düzenleyen mevzuatın, etik kuralların ve genel teamüllerin oluşturulması ile ilişkilerin genel düzenlemelerden bağımsız ve kişisel ilişkiler bazında veya kuruma göre uygulanan/yaratılan kriterler doğrultusunda gelişmesi önlenebilecektir.

³⁶ Son yıllarda STK'lara kaynak aktarımını sağlayan mekanizmalar olarak sosyal yatırım vakıfları (community foundation) ve yerli vakıfların hibe programları görülsede çok yeni olan bu uygulamaların etkileri henüz net olarak görülememektedir.

Sivil Toplum Faaliyetleri ve Sosyal Sermaye

Rapor boyunca bahsedildiği üzere sivil toplum kuruluşları ve faaliyetleri ÷lkedeki düşük güven ve hoşgörü seviyelerinden payını almaktadır. Birbirine güvenmeyen ve hoşgör÷lü yaklaşamayan bireylerin bir araya gelemeyeceği, gelseler de sadece kendiyle aynı gör÷ş ve konumdaki insanlarla birlikte olarak toplumdaki keskin bölünmeleri daha da derinleştirecekleri endişeleri dile getirilmektedir.

Bu bağlamda STK'ların konuyu vurgulayıp mevcut programlarını sosyal sermaye açısından yeniden gözden geçirmeleri, diğer bir deyişle faaliyetlerini hizmet veya mesaj taşıdıkları tek taraflı ilişkiler yerine hedef kitleler ve beraber çalıştıkları bireyler arasındaki bağları güçlendirmek için birer fırsat olarak görmeleri yararlı olacaktır.

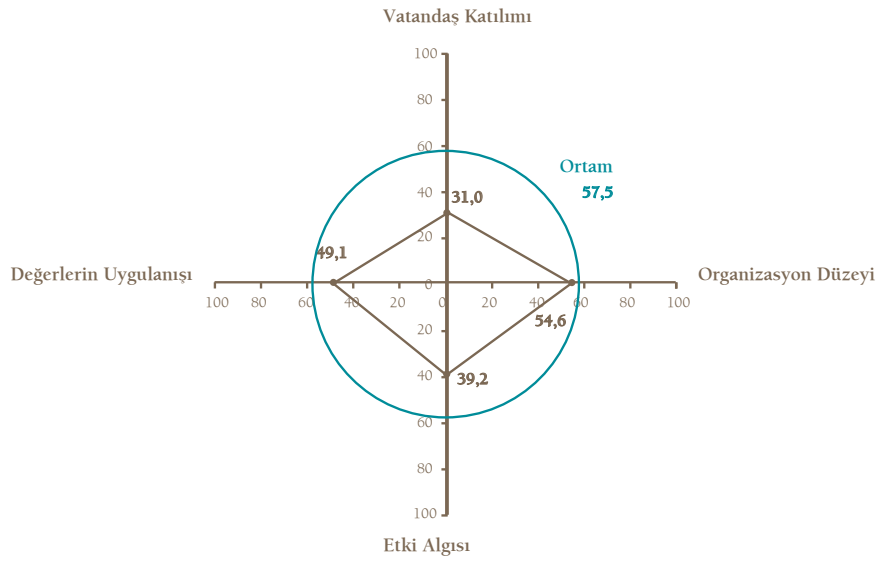
VI

Sonuçlar

Sonuç bölümü hem araştırmanın temel bulgularını ve tavsiyelerini bir araya getirmekte hem de Türkiye’de sivil toplumun durumunu Sivil Toplum Karosu’nda da betimlendiği üzere özetlemektedir.

Şekil VI.1.1 Türkiye Sivil Toplum Karosu

Türkiye genelinde **vatandaş katılımı** dar, derin ve çeşitli sosyal gruplar ile coğrafi bölgelerin göreceli olarak temsil edilebildiği bir şekilde gerçekleşmektedir. Böylece özellikle son yıllarda hızlı bir değişim ve gelişim sürecinde olan sivil toplum hareketi, bu gelişimine rağmen vatandaşların büyük bölümünden kopuk kalmakta ve halkın sadece küçük bir kesimine hitap etmektedir. Diğer boyutlara göre oldukça düşük olan boyut puanı (%31) Vatandaş Katılımının Türkiye’de sivil toplumun en zayıf ve gelişmeye ihtiyaç olan boyutu olduğunu göstermekte, bu zayıflık yıllar içinde sürekliliğini korumaktadır.

Bu bağlamda STK’ların vatandaş katılımına yönelik yenilikçi mekanizmalar geliştirmeleri, hedef kitleleri ve paydaşları ile daha enteraktif ilişkiler kurmaları, bağışçı kuruluşların destekledikleri STK’ların iletişim ve halkla ilişkilerine özel destek vermesi ve devletin STK kuruluş işlemleri ve faaliyetlerini bürokrasiden arındırarak halkın katılımını kolaylaştırması önerilmektedir.

Sivil topluma güncel bir bakış, sivil toplum kuruluşlarının **organizasyon düzeylerinin** düşük kaldığını, işlevlerini sorunlu yönetim yapıları, yetersiz kaynaklar ve ilişkilerle sürdürdüklerini göstermektedir. Ancak Organizasyon Düzeyi boyutu Sivil Toplum Karosu'na göreceli yüksek bir sayısal değerle (%54,6) yansımaktadır. Kantitatif ve kalitatif veriler arasında görülen bu çelişki bazı uluslararası kriterlerin yüzeyselliğinden kaynaklanmaktadır.³⁷

Sivil toplum kuruluşlarının yapısal zayıflıklarının giderilmesine ilişkin olarak kurumsallaşma ve iyi yönetim ilkelerine yönelik uzun soluklu eğitim ve kapasite geliştirme faaliyetleri; iyi uygulama ve örneklerin paylaşılacağı platformlar; teknoloji ve internetin kullanıldığı iletişim ve halkla ilişkiler faaliyetleri önerilmektedir. Tüm bu tavsiyelerin etkin bir şekilde hayata geçirilebilmesi için yıllar içinde gelişme gösteren destekleyici kurumlara görev düştüğü; bu kurumlar, ağlar ve bağışçı kuruluşlar arasında koordineli çalışmaların faydalı olacağı ve kaynak israfını önleyeceği belirtilmektedir.

Değerlerin uygulanışına ilişkin bölümde sivil toplum kuruluşlarının kurumsal değerlerini yazılı belgelere döküp kamuoyu ile paylaşma alışkanlıkları olmadığı; bu durumun kurumsal uygulamaları keyfiliğe açık bıraktığı görülmektedir. Sivil toplum paydaşları arasında şiddetle başvurma, yolsuzluk, ırkçılık/ayrımcılık gibi olumsuz değerleri nadiren hayata geçirdiği algısı ise sevindiricidir. Bu durum Sivil Toplum Karosu'na %49,1'lik göreceli yüksek bir puanla yansımıştır.

Bu bağlamda STK'ların çalışan-işveren ilişkilerine yönelik düzenlemeler, davranış kuralları ve şeffaflık, çevre standartları gibi değerlerini yazılı belgelere döküp kamuoyu ile paylaşmasının hem kurumsal uygulamaları keyfilikten çıkaracağı hem de sağlayacağı şeffaflık ile kamuoyunun güvenini artıracığı belirtilmektedir.

Etki algısı alanında, sivil toplum insan hakları ve eğitim alanlarında etkili, işsizlik alanında ise kısmen etkili olarak algılanmaktadır. Ayrıca, iç ve dış algılar karşılaştırıldığında sivil toplum paydaşlarının kısıtlı görülen etkilerini objektif bir şekilde algıladıkları görülmektedir. Sivil toplumun sosyal ve siyasa alanlarda görülen kısıtlı etkisi, toplumsal tutum ve davranışlarda ise yok denecek kadar azdır. Yine de sivil toplumun sosyal etki algısı, siyasa etki algısından görece daha yüksektir. Son olarak, şeffaflık ve demokratik yönetim alanlarında sorun yaşayan sivil toplum aktörlerinin, demokratik karar almayı teşvik etme ve devlet ile özel sektörün hesapverebilirliğini sağlamaya gelince de etki yönünden zayıf kaldıkları düşünülmektedir. Bu durum yıllar içinde süreklilik göstermekte; Etki Algısı boyutunu Türkiye'de sivil toplumun Vatandaş Katılımından sonraki en zayıf ve gelişmeye açık boyutu olarak konumlandırmakta ve Sivil Toplum Karosu'nda göreceli düşük bir boyut puanı (%39,2) ile betimlenmektedir.

³⁷ Detaylı açıklama için bakınız 2. Organizasyon Düzeyi boyutu.

Bu bağlamda, vatandaşlarla ilişkilerin derinleştirilmesi ve STK'ların kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik faaliyetlerin etki algısını da doğrudan etkileyeceği düşünülmektedir. Görece daha düşük olan siyasa etki algısının yükseltilmesinde ise bu alanda STK faaliyetlerinde gözlenen artışın ve kamu ile ilişkilerin geldiği noktadan ileriye götürülerek desteklenmesinin olumlu etkileri olacağı belirtilmektedir.

Sivil toplumun içinde bulunduğu siyasi, ekonomik ve kültürel **ortam** sivil toplumun gelişimi ile doğrudan bağlantılıdır. Uluslararası rapor ve endekslerde değerlendirilmiş olan sosyo-ekonomik ve sosyo-politik ortamların sivil toplumun gelişimine herhangi engel teşkil etmediği görülmüştür. Ancak sosyo-kültürel ortam değerlendirmesinden ortaya çıkan ülkedeki genel sosyal sermaye düşüklüğünün –özellikle güven ve hoşgörü temellerinde– ciddi bir sorun olduğunun ve önceki STEP çalışmasından bugüne sivil toplum faaliyetleri açısından olumsuzluğunu koruduğunun altını çizmek gerekmektedir. Sivil Toplum Karosunda Ortam boyutu Türkiye’de sivil toplumun daha da gelişmesine açık ve teşvik edici bir çember olarak betimlenmekte, %57,5’lik en yüksek boyut puanı da bu durumu doğrulamaktadır.

Diğer sektörlerle ilişkiler söz konusu olduğundaysa, kamu ile olan ilişkiler, ister özerklik, ister diyalog veya işbirliği temellerinde incelensin, geçmiş yıllara göre daha kötümser bir portre çizmektedir. Bunun yanında özel sektör ile ilişkiler kurumsal sosyal sorumluluk temelli ve gerek bakış açısı gerekse kurum sayıları açısından kısıtlı bulunmakla birlikte gelecek yıllarda gelişmeye açık bir alan olarak öne çıkmaktadır. Süreçteki iniş çıkışlara rağmen AB üyelik süreci gerek iç gerekse dış paydaşlar açısından sivil toplumun içinde bulunduğu ortama olumlu etki etmeye devam etmektedir.

Sonuç olarak STEP çalışması Türkiye’de sivil toplumu olumlu yönde bir değişim süreci içindeyken tasvir ederken güçlü yönlerden çok zayıf yönler ortaya koymaya devam etmektedir. Ancak 2005’de söz konusu olan fırsatların bir kısmının değerlendirilmesine rağmen Türkiye’de sivil toplumun gelişiminin eski ivmesini koruyamadığı görülmektedir. Özellikle vatandaş katılımı ve kurumsallaşma düzeylerindeki bazı temel sorunların süreklilik arz ederek kemikleşmeye başlaması sivil toplumun önünde önemli engellere işaret etmektedir. Sivil toplum mevcut güçlü yönlerini ve içinde bulunduğu teşvik edici ortamı doğru kullanarak toplumsal hayatın vazgeçilmez bir parçası haline gelebileceği gibi, zayıf yönlerinin yarattığı engellere takıldığı bir duraklama dönemine girmesi de mümkündür. Bu bağlamda “Tavsiyeler” bölümünde sunulan yol haritası ve Türkiye’de sivil toplumun güçlendirilmesine yönelik faaliyetlerde bulunmak isteyen tüm paydaşların (sivil toplum aktörleri, kamu, özel sektör, bağışçı kuruluşlar, akademi vb.) koordineli çalışmalarını oldukça önemlidir. Bu açıdan Türkiye’de sivil toplumun bir dönüm noktasıyla karşı karşıya olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Ekler

Ek1: STEP Gösterge Tablosu

Ek2: STEP Metodolojisi ve Türkiye Uygulama Süreci

Ek3: Vaka Analizleri Rapor Özetleri

Ek4: Dernek ve Vakıflara İlişkin Tablolar

Ek 1: *STEP Gösterge Tablosu*

CIVICUS tarafından STEP kapsamında hazırlanmış olan STEP Gösterge Tablosu araştırma kapsamında elde edilen sayısal verilerin bir dökümünü sağlamasının yanında ülke raporunun iskeletini de oluşturmaktadır. 86 gösterge, 30 alt-boyut ve 5 boyuttan oluşan tabloda yer alan kaynaklar Danışma Kurulu tarafından güvenilirlikleri açısından değerlendirilmiş ve renklerle kodlanmıştır. Tamamen güvenilir bulunan kaynaklar en açık, kısmen güvenilir bulunan kaynaklar daha koyu, kısmen güvenilir bulunmayan kaynaklar daha da koyu ve tamamen güvenilir bulunmayan kaynaklar en koyu renkle işaretlenmiştir. Renklendirme çalışması sonucunda tüm kaynaklar tamamen veya kısmen güvenilir bulunmuştur. Gösterge tablosunda sadece CIVICUS'un öngördüğü gösterge ve alt-boyutların sayısal verileri bulunmaktadır. Türkiye özelinde ele alınan konu ve bölümlere ek tabloda yer verilmekte olup, bu göstergeler Sivil Toplum Karosu'nun oluşumunda rol oynamamaktadır.

	Soru	Kaynak	Veri (%)
1	VATANDAŞ KATILIMI		31,0
1.1	Sosyal Katılımın Yaygınlığı		6,2
1.1.1	Sosyal Üyelik 1	DDA 2007	4,5
1.1.2	Sosyal Gönüllülük 1	DDA 1999	2,5
1.1.3	Toplumsal Hareketler 1	DDA 1999	11,5
1.2	Sosyal Katılımın Derinliği		41,1
1.2.1	Sosyal Üyelik 2	DDA 2007	11,5
1.2.2	Sosyal Gönüllülük 2	DDA 1999	30,0
1.2.3	Toplumsal Hareketler 2	DDA 1999	81,9
1.3	Sosyal Katılımın Çeşitliliği		63,9
1.3.1	Sosyal Katılımın Çeşitliliği	DDA 2007	63,9
1.4	Siyasi Katılımın Yaygınlığı		7,0
1.4.1	Siyasi Üyelik 1	DDA 2007	5,3
1.4.2	Siyasi Gönüllülük 1	DDA 1999	4,2

	Soru	Kaynak	Veri (%)
1.4.3	Partizan Nitelik Taşımayan Siyasi Hareketler 1	DDA 2007	11,6
1.5	Siyasi Katılımın Derinliği		23,5
1.5.1	Siyasi Üyelik 2	DDA 2007	16,7
1.5.2	Siyasi Gönüllülük 2	DDA 1999	21,6
1.5.3	Partizan Nitelik Taşımayan Siyasi Hareketler 2	DDA 2007	32,1
1.6	Siyasi Katılımın Çeşitliliği		44,4
1.6.1	Siyasi Katılımın Çeşitliliği	DDA 2007	44,4
2	ORGANİZASYON DÜZEYİ		54,6
2.1	İç Yönetişim		95,1
2.1.1	İç Yönetişim	STKA 2009	95,1
2.2	Destekleyici Altyapı		41,1
2.2.1	Destekleyici Altyapı	STKA 2009	41,1

	Soru	Kaynak	Veri (%)
2.3	Sektörel İletişim ve İşbirliği		
2.3.1	Sektörel İletişim 1	STKA 2009	79,2
2.3.2	Sektörel İletişim 2	STKA 2009	82,9
	STK'ların yüzde kaçını geçtikimiz üç ay içinde bir diğer STK ile toplanmıştır?		
	STK'ların yüzde kaçını bir diğer STK ile bilgi alışverişinde (örneğin belge, rapor, duyuru gibi) bulunmuştur?		75,4
2.4	İnsan Kaynakları		8,0
2.4.1	İnsan Kaynaklarının Sürdürülebilirliği	STKA 2009	8,0
	STK'ların yüzde kaçının insan kaynakları sürdürülebilir (gönüllü çalışanlar toplam personelin %25'ini geçmemektedir) ?		
2.5	Mali ve Teknolojik Kaynaklar		85,3
2.5.1	Mali Sürdürülebilirlik	STKA 2009	78,2
	STK'ların yüzde kaçının mali kaynakları süreklilik ve sürdürülebilirlik teşkil etmektedir?		
2.5.2	Teknolojik Kaynaklar	STKA 2009	92,3
	STK'ların yüzde kaçının bilgisayar, e-mail, telefon, faks gibi teknolojik altyapıya düzenli erişimi bulunmaktadır?		
2.6	Uluslararası İlişkiler		18,8
2.6.1	Uluslararası İlişkiler	Uluslararası Dernekler Birliği Veritabanı 2008	18,8
	Dünyada aktif olan uluslararası STK'ların yüzde kaçını Türkiye'de aktiftir?		
3	DEĞERLERİN UYGULANIŞI		49,1
3.1	Demokratik Karar Alma Mekanizmaları		94,4
3.1.1	Karar-Alma Mekanizmaları	STKA 2009	94,4
	STK'ların yüzde kaçını demokratik karar alma mekanizmalarına sahiptir?		
3.2	Çalışan-İşveren Politikaları		34,9
3.2.1	Fırsat Eşitliği	STKA 2009	23,7
	STK'ların yüzde kaçının cinsiyet eşitliğine yönelik yazılı politika belgeleri bulunmaktadır?		

	Soru	Kaynak	Veri (%)
3.2.2	Sendikalaşma Oranı	STKA 2009	15,5
3.2.3	Çalışan Hakları Eğitimleri	STKA 2009	68,1
3.2.4	Kamuya Açık Çalışma Standartları Belgesi	STKA 2009	32,4
3.3	Davranış Kuralları ve Şeffaflık		50,5
3.3.1	Kamuya Açık Davranış Kuralları	STKA 2009	30,3
3.3.2	Şeffaflık	STKA 2009	70,6
3.4	Çevre Standartları		30,3
3.4.1	Çevre Standartları	STKA 2009	30,3
3.5	Sivil Toplumun Genelinde Değerler Algısı		35,6
3.5.1	Şiddete Başvurma Algısı	STKA 2009	16,5
3.5.2	Kurum İçi Demokratik Karar Alma Algısı	STKA 2009	40,7
3.5.3	Yolsuzluk Algısı	STKA 2009	20,3
3.5.4	Hoşgörüsüzlük Algısı	STKA 2009	19,5

	Soru	Kaynak	Veri (%)
3.5.5	Hoşgörüsüz Grupların Algılanışı	STKA 2009	60,9
3.5.6	Barış ve Şiddete Başvurmamayı Teşvik Algısı	STKA 2009	55,8
4	ETKİ ALGISI		39,2
4.1	Duyarlılık (iç değerlendirme)		38,7
4.1.1	İşsizlik Etki Algısı	STKA 2009	11,8
4.1.2	Eğitim Etki Algısı	STKA 2009	65,5
4.2	Sosyal Etki (iç değerlendirme)		51,3
4.2.1	ST Genelinin Sosyal Sorunlara Etkisi	STKA 2009	36,6
4.2.2	STK'nın Sosyal Etkisi	STKA 2009	66,0
4.3	Siyasa Etki (iç değerlendirme)		32,2
4.3.1	ST Genelinin Politikalara Etkisi	STKA 2009	27,1
4.3.2	STK'nın Politika Alanındaki Etkinliği	STKA 2009	50,4
4.3.3	STK'nın Politikalara Etkisi	STKA 2009	19,0
4.4	Duyarlılık (dış değerlendirme)		41,0
4.4.1	İşsizlik Etki Algısı	DPA 2009	5,6
4.4.2	Eğitim Etki Algısı	DPA 2009	76,3

	Soru	Kaynak	Veri (%)
4.5	Sosyal Etki (dış değerlendirme)		44,8
4.5.1	Sivil Toplumun Belirli Sosyal Sorunlara Etkisi	DPA 2009	55,3
4.5.2	ST Genelinin Sosyal Sorunlara Etkisi	DPA 2009	34,2
4.6	Siyasa Etki (dış değerlendirme)		50,2
4.6.1	Sivil Toplumun Politika Alanındaki Etkinliği	DPA 2009	63,6
4.6.2	ST Genelinin Politikalara Etkisi	DPA 2009	36,8
4.7	Toplumsal Tutum ve Davranışlara Etki (Sosyal Sermaye)		16,4
4.7.1	ST Faaliyetlerine Katılan ve Katılmayanlar Arası Güven Düzeyi Farkı	DDA 2007	0,0
4.7.2	ST Faaliyetlerine Katılan ve Katılmayanlar Arası Hoşgörü Düzeyi Farkı	DDA 2007	14,7
4.7.3	ST Faaliyetlerine Katılan ve Katılmayanlar Arası Kamu Ruhu Düzeyi Farkı	DDA 2007	0,0
4.7.4	Sivil Topluma Güven	DDA 2007	50,9

	Soru	Kaynak	Veri (%)
5	ORTAM		57,5
5.1	Sosyo-Ekonomik Bağlam		64,0
5.1.1	Temel Kapasite Endeksi	Social Watch Temel Kapasite Endeksi 2008	92,4
5.1.1.1	Social Watch Temel Kapasite Endeksi ülkeleri minimum temel gereksinimleri karşılama açısından inceleyerek sosyal kalkımda ulaşılan ilerleme seviyelerini gösterir. Bunun için beşinci sınıfa ulaşan çocukların, beş yaşına kadar hayatta kalanların ve profesyonel personel tarafından gerçekleştirilen doğumların yüzdeleri olmak üzere 3 gösterge kullanılır.		
5.1.2	Yolsuzluk	Transparency International Yolsuzluk Algısı Endeksi kamu sektöründeki yolsuzluğu, yolsuzluk algısıyla ölçer ve ülkeleri 0 ile 10 arasında sıralar. Ölçekte değer arttıkça yolsuzluk azalır.	46,0
5.1.3	Eşitsizlik	GINI katsayısı toplumdaki gelir eşitsizliğini ölçer. 0 ile 100 arasındaki yelpazede 0 mutlak eşitliği, 100 ise mutlak eşitsizliği gösterir.	56,4
5.1.4	Ekonomik Ortam	Dünya Bankası Gelişmişlik Göstergeleri dış borç stoklarının milli gelir içindeki yüzdesi ile ekonominin durumunu değerlendirir.	61,2
5.2	Sosyo-Politik Bağlam		59,0
5.2.1	Medeni Hak ve Özgürlükler	Freedom House Siyasal Haklar Endeksi ülkelerdeki medeni özgürlük ve demokrasi derecelerini karşılaştırmalı olarak ölçer. Seçim süreci, siyasal çoğulculuk ve katılım ile hükümetin işlerliği ölçütleri kullanılmıştır.	72,5

	Soru	Kaynak	Veri (%)
5.2.2	Hukukun Üstünlüğü ve Bireysel Haklar	Freedom House Sivil Özgürlükler Endeksi 2008	62,5
5.2.3	Örgütlenme Özgürlüğü	Freedom House Sivil Özgürlükler Endeksi 2008	58,3
5.2.4	Yasal Çerçeve ve Uygulanışı	STKA 2009	47,0
5.2.5	Devletin Etkinliği	Dünya Bankası Yönetişim Veriseti 2007	54,8
5.3	Sosyo-Kültürel Bağlam		49,4
5.3.1	Güven	DDA 2007	4,8
5.3.2	Hosgörü	DDA 2007	49,2
5.3.3	Kamu Ruhu	DDA 2007	94,2

Ek Tablo – Türkiye Özelinde Ele Alman Alt-Boyut ve Göstergeler

1	VATANDAŞ KATILIMI		
2	ORGANİZASYON DÜZEYİ		
	İşbirliği	STK'ların yüzde kaç bir diğer STK ile işbirliğinde bulunmuştur? (örneğin ortak bir bildirme, toplantı, proje düzenlemek)	STKA 2009
	Maaşlı Çalışan Algısı	STK'ların yüzde kaç maaşlı çalışanlarının kapasitesini hedeflerini gerçekleştirmede yeterli bulmaktadır?	STKA 2009
	Gönüllü Algısı	STK'ların yüzde kaç gönüllü çalışanlarının kapasitesini hedeflerini gerçekleştirmede yeterli bulmaktadır?	STKA 2009
	Uluslararası İletişim	STK'ların yüzde kaç yurtdışında yerleşik /faaliyet gösteren bir STK ile bilgi alışverişinde bulunmuştur?	STKA 2009
	Uluslararası İşbirliği	STK'ların yüzde kaç yurtdışında yerleşik /faaliyet gösteren bir STK ile işbirliği yapmıştır?	STKA 2009
	Uluslararası Fonlar	STK'ların yüzde kaç yurtdışında yerleşik /faaliyet gösteren bir STK'dan fon almıştır?	STKA 2009
3	DEĞERLERİN UYGULANIŞI		
	Karar-Alma Yöntemleri	STK'ların yüzde kaçında demokratik karar alma yöntemleri kullanılmaktadır?	STKA 2009
4	ETKİ ALGISI		
	İnsan Hakları Etki Algısı (İç Algı)	Sivil toplum aktörleri öncelikli toplumsal meselelere (insan hakları) ne derece cevap verebilmektedir?	STKA 2009
	İnsan Hakları Etki Algısı (Dış Algı)	Sivil toplum aktörleri öncelikli toplumsal meselelere (insan hakları) ne derece cevap verebilmektedir?	DPA 2009
5	ORTAM		
	Devlet-Sivil Toplum İlişkisi		
	Özerklik	Sivil toplum ne dereceye kadar devletten bağımsız olarak işlevlerini sürdürebilmektedir?	STKA 2009 DPA 2009

Diyalog	Devlet ne derece sivil toplumla diyalog içerisindedir? Eğer varsa bu diyalog ne derece kapsamlı ve kurumsallaşmıştır?	STKA 2009 DPA 2009
İşbirliği/Destek	Devletten aynı/hakdi yardım alan (hibe, ihale gibi yollarla) STK yelpazesi ne derece genişler?	STKA 2009 DPA 2009
Özel Sektör-Sivil Toplum İlişkisi		
Özel sektörün tavrı	Özel sektörün STK'lara yönelik tavrı nasıldır?	STKA 2009 DPA 2009
Kurumsal sosyal sorumluluk	KSS kavram ve faaliyetleri ne kadar gelişmiştir?	STKA 2009 DPA 2009
Özel sektör desteği	Özel sektörden aynı/hakdi yardım alan STK yelpazesi ne derece genişler?	STKA 2009 DPA 2009
Avrupa Birliği Süreci		
Yasal Çerçeve	AB Sürecinin sivil toplum yasal çerçevesi üzerinde nasıl bir etkisi olmuştur?	STKA 2009 DPA 2009
ST-Devlet Diyalogu	AB Sürecinin devlet-STK diyalogu üzerinde nasıl bir etkisi olmuştur?	STKA 2009 DPA 2009
Mali Kapasite	AB Sürecinin STK'ların mali kapasitesi üzerinde nasıl bir etkisi olmuştur?	STKA 2009 DPA 2009
Demokrasiyi Teşvik Etme	AB Sürecinin demokrasiyi teşvik etme üzerinde nasıl bir etkisi olmuştur?	STKA 2009 DPA 2009
Toplumsal Hareketleri Teşvik Etme	AB Sürecinin toplumsal hareketleri teşvik etme üzerinde nasıl bir etkisi olmuştur?	STKA 2009 DPA 2009

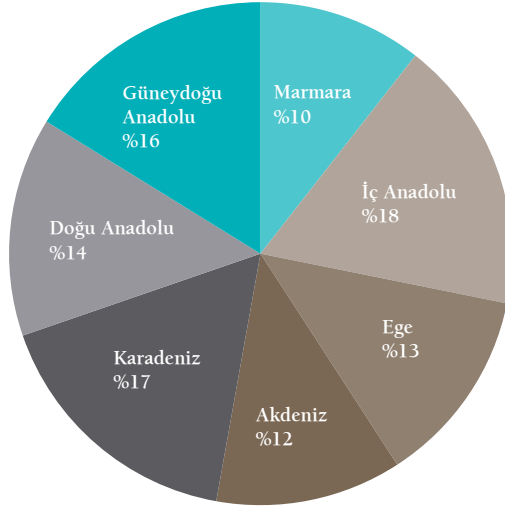
Ek 2: *STEP Metodolojisi ve Türkiye Uygulama Süreci*

2008 yılında CIVICUS ve Heidelberg Üniversitesi Sosyal Yatırım Merkezi tarafından yürütülen çalışmalar sonucunda yeniden düzenlenen STEP metodolojisi temel olarak ikincil veri analizi, paydaş araştırması, saha araştırması, hanehalkı araştırması, vaka analizleri, Sivil Toplum Forumu ve Danışma Kurulu üzerinden veri toplama ve analiz etmeye dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Aşağıda proje kapsamında kullanılan her metodun yöntem ve amaçları anlatılmaktadır.

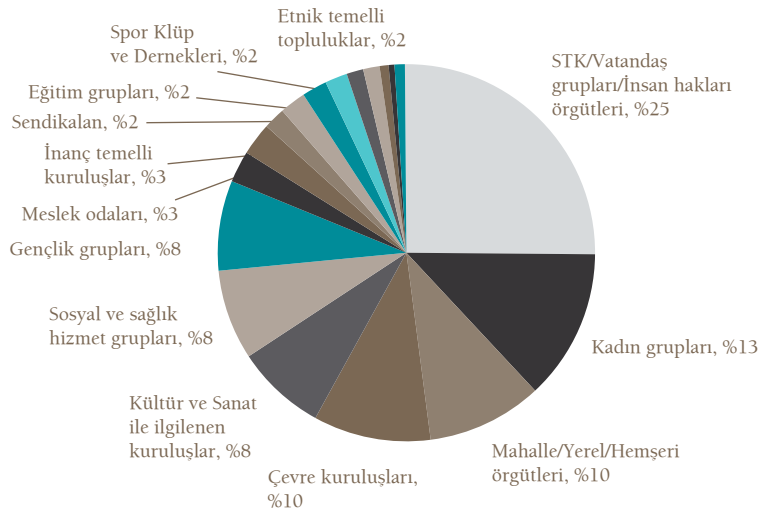
İkincil Veri Analizi: 1999-2010 arası literatür taraması ve analizine dayanarak Türkiye ve dünyada sivil topluma dair yayınlanmış ve yayınlanmamış kaynaklardan CIVICUS tarafından sağlanan metodoloji çerçevesinde bir veri endeksi oluşturulmuştur. Taranan kaynaklar arasında uluslararası raporlar (Dünya Değerler Araştırması, Freedom House Endeksi, AB ilerleme raporları, Dünya Bankası sosyal ve ekonomik raporları gibi), akademik veritabanları (Cambridge Journals Online, JSTOR, Project Muse, InformaWorld gibi) bulunmaktadır. Bu kaynakların yanı sıra Sivil Toplum Dergisi, Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Bilimi Yayınları, STGM yayınları, Yeni çıkan Türkçe yayınlar, Dernekler Dairesi Başkanlığı verileri, TEGV-İnfakto Gönüllülük araştırması ve ARI-İnfakto Sosyal Sermaye Araştırması verilerinden de faydalanılmıştır. Bu analizin amacı sivil topluma ilişkin kapsamlı bir bilgi birikimi oluşturulmasına yardımcı olmak, önceden yapılmış araştırma ve faaliyetlerin tekrarını engellemek ve hangi alanlarda veri eksikliği olduğunun tespit edilmesiyle STEP'in odaklanacağı konular hakkında yol göstermek olmuştur.

Saha Araştırması: Türkiye'nin 7 bölgesinde aktif faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşu temsilcisiyle anket ve odak grup toplantıları düzenlenmiştir. Toplam 146 katılımcıyla Türkiye'nin 7 bölgesinde (İstanbul, Ankara, Denizli, Adana, Trabzon, Diyarbakır ve Van) odak grup formatında Bölgesel Danışma Toplantıları gerçekleştirilmiş ve Türkiye'nin 7 bölgesinden 142 STK ile anket yapılmıştır. Saha Araştırması'nın amacı sivil toplum kuruluşlarının kendi kendilerini değerlendirerek öz eleştiride bulunmalarını sağlarken, sivil toplum paydaşları arasındaki iletişim ve işbirliğinin artmasına katkıda bulunmak olmuştur.

Bölgesel Dağılım

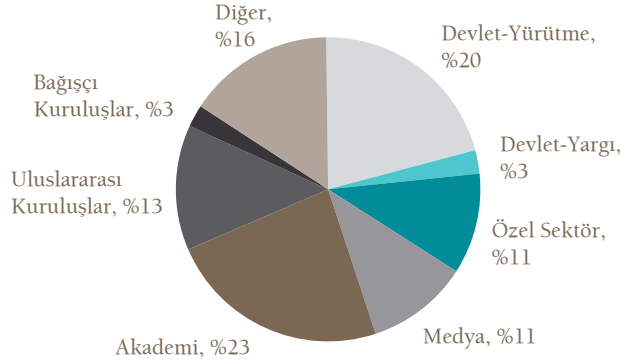

Kuruluş Türleri Dağılımı

Paydaş Araştırması: Kamu sivil toplumla yakından ilişkili paydaşlarla da (38 kişi) toplantılar ve anketler yapılmıştır. Bu faaliyetin amacı sivil toplumun sosyal sorun ve politikalara etkisi ve diğer sektörlerle ilişkileri açısından dışarıdan algılanışı konusunda veri sağlayarak projeyi objektif hale getirmektir. Paydaş araştırmasına kamu ve özel sektör temsilcileri, medya, akademi, bağışçı kuruluşlar ve uluslararası kuruluşlar gibi çeşitli kurum ve kuruluşlardan paydaşlar dahil olmuşlardır.

Dış Paydaşların Dağılımı

Hane Halkı Araştırması: Türkiye ve dünyada vatandaşların sivil topluma katılım düzeyi ve algısını ölçen bir kamuoyu araştırması olan Dünya Değerler Araştırması'nın Türkiye ayağının konuda yeterli bulunması sebebiyle ek bir hane halkı araştırması yapılmamıştır. Prof. Dr. Yılmaz Esmer'in yürütmüş olduğu araştırmada 15 yaş ve üzeri nüfus ile 41 ilde toplam 1,579 yüz yüze görüşme yapılmıştır. Hanehalkı araştırmasının amacı STK'ların faydalanıcıları ile ilişkilerine ışık tutmak ve STK'ların halk tarafından nasıl algılandığı konusunda veri sağlayarak projenin objektif olmasını sağlamak olmuştur. Proje kapsamında ağırlıklı olarak 2007 çalışmasına yer verilse de, yer yer 1999 çalışmasından da faydalanılmıştır.

Vaka Analizleri: Sivil toplumu çeşitli açılardan daha derinlemesine incelemek amacıyla 5 temel boyut (vatandaş katılımı, organizasyon düzeyi, değerlerin uygulanışı, etki algısı ve ortam) üzerinden uzman raporları/vaka analizleri hazırlanmıştır. Vaka Analizleri sivil topluma ilişkin kapsamlı bir bilgi birikimi oluşturulmasına yardımcı olurken, Türkiye için özellikle dikkat gerektiren konulara daha derinlemesine eğilme imkânı vermiştir.

Vaka analizleri rapor özetlerine Ek 3'de, raporların tamamına ise www.step.org.tr veya www.tusev.org.tr adreslerinden ulaşmak mümkündür.

Sivil Toplum Forumu: 19 Haziran 2009'da Kadir Has Üniversitesi'nde ülke genelinden ve çeşitli sektörlerden 150'yi aşkın paydaşla Sivil Toplum Forumu gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara tamamlanan ve devam eden aşamalarla ilgili bilgi verilmiş, yapılan anketlerin sonuçları 2005 yılıyla karşılaştırmalı olarak sunulmuş, ön bulgularla ilgili değerlendirmeler alınmıştır. Ardından atölyeler düzenlenerek Türkiye'de sivil toplumunun gelişimine yönelik hareket planları ve politika önerileri geliştirilmiştir. Forumun amacı sivil toplum paydaşları arasında ortak akıl ve yol haritası oluşturulmasını sağlamak ve sivil toplum paydaşları arasındaki iletişim ve işbirliğinin artmasına katkıda bulunmak olmuştur.

Danışma Kurulu: Danışma Kurulu kendi alanında uzman 15 kişiden oluşmuş, projeye rehberlik ve elçilik etmiştir. Kurul, özellikle uluslararası bir çerçevesi olan STEP araştırmasının Türkiye'ye özgü koşullara uygun hale getirilmesi ve kullanılan kaynakların güvenilirliği konusunda Proje Ekibi ile fikir alışverişinde bulunmuştur.

Ek 3: *Vaka Analizleri Özet Raporları* ³⁸

Kimlik Siyaseti ve Türkiye’de Kadın Hakları Örgütleri’ne Katılım

Hande Paker

Kapsam: Çalışmada kimlik siyasetinin kadın hakları örgütlerine katılımı nasıl etkilediği araştırılmıştır.

Yöntem: Ülkenin önde gelen 5 kadın hakları örgütü ile yüz yüze derinlemesine görüşmeler yapılmış ve literatür taraması gerçekleştirilmiştir.

Bulgular:

TÜSEV Sivil Toplum Endeksi Projesi için “Kimlik Siyaseti ve Türkiye’de Kadın Hakları Örgütleri’ne (KHÖ’ler) Katılım” başlıklı rapor Bahçeşehir Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Hande Paker tarafından hazırlandı. Rapor, kimlik siyasetinin yeni olmadığı, 1980’lerden sonra demokratikleşme ve küreselleşme süreçleriyle paralel olarak küresel düzeyde hızla yükseldiği ve bunun, Türkiye’de de, 1990’lardan sonra modernleşme ve vatandaşlık gibi kavramlarla da etkileşime girerek çok boyutlu ve çok katmanlı bir özellik kazandığı vurgulanıyor. Paker, yine bu dönemde Türkiye’de yükselmekte olan kadın hareketini incelerken bu hareketin tarihini göz ardı etmeden kadın kimliğinin diğer kimliklerle (modernleşme/Batılılaşma, laiklik, eşitlik gibi Cumhuriyet’in ve kurucuların resmi söylemlerinden kaynaklanan ya da bunlara tepki olarak ortaya çıkan kimlikler) ilişkilerini farklı amaçlarla kurulmuş farklı siyasi duruşları olan KHÖ’leri inceliyor. Bu inceleme sonucunda, kadınların kadın-erkek eşitliği için ulusal düzeyde politika oluşturma konusunda başarılı olduklarını saptarken öte yandan bu kimliğin ayrışan noktalarından dolayı KHÖ’lere bireysel düzeyde katılımlarını olumsuz etkilediği belirtiliyor.

³⁸ Vaka analizleri raporlarının tamamına www.step.org.tr veya www.tusev.org.tr adreslerinden ulaşmak mümkündür.

AB Sürecinde STK'ların Organizasyon Düzeyleri

Zeynep Alemdar ve Rana Birden Çorbacıoğlu

Kapsam: Çalışmada Avrupa Birliği sürecinin Türkiye'deki sivil toplumun organizasyon düzeyine etkilerini incelenmiş; AB fonlarının faydalanıcı kuruluşların üzerinde kalıcı bir etkisi olup olmadığı sorgulanmıştır.

Yöntem: Ülkenin önde gelen ve AB fonlarından faydalanmış 5 sivil toplum kuruluşu ile derinlemesine yüz yüze görüşmeler yapılmış ve literatür taraması gerçekleştirilmiştir.

Bulgular:

Rapor, Avrupa Birliği sürecinin Türkiye'deki sivil toplumun organizasyon düzeyine etkilerini inceleyerek, Türkiye'ye özgü bu uluslararası ortamın, sivil toplumun dinamiklerini etkileyip etkilemediği, AB'nin organizasyonlara yönelik demokratikleştirici bir etkisi olup olmayacağı sorularına cevap arıyor. Rapor, AB mali yardımlarının Türkiye'deki sivil toplumu güçlendirip görünür olmasını sağlarken, aslında bu yardımların amacı olarak belirtilen, sivil toplumun kurumsal olarak gelişmesine katkıda bulunma, yani proje oluşturma ve uygulama, fon yaratma, iletişim, insan kaynakları ve halkla ilişkiler gibi kapasitelerini artırma konularında sivil toplumu gerçekten ne kadar etkilediğini araştırıyor.

Yazarların analizi iki ana bölümden oluşmaktadır. Öncelikle, AB sürecinin Türkiye'deki sivil toplum üzerine etkilerini daha geniş çerçevede ele almak için STEP'in diğer araştırma faaliyetleriyle de uyumlu olarak, AB sürecinin Türkiye'yi, vatandaşların katılımı, sivil toplumun karar alma süreçlerine katılımı, sivil toplumun etkisinin algılanışı konusunda nasıl etkilediğini incelemektedirler. İkinci bölümde, yazarlar, AB'nin sivil topluma organizasyon düzeyinde etkisini üç safhada incelemektedirler. İlk olarak, STK'ların AB fonlarına başvururken ve onları kullanırken gerekli olan kurumsal özelliklerini inceleyip, koşullu ya da koşulsuz yardımlarda STK'ların kurumsal olarak neleri gerçekleştirmekle yükümlü olduğunu incelemektedir. İkinci olarak, makale, STK'ların bu koşulları nasıl sağladıklarına bakmaktadır. Son olarak, STK'ların yerel ve uluslararası bağları önem kazanmaktadır.

Araştırma, gerek demokratik normların yayılması gerekse STK'ların kapasitelerini artırmaları bakımından diğer örgütlerle bağlantılarına odaklanmaktadır. Rapor, AB sürecinin yarattığı ortamın sivil toplumla etkileşimi konusundaki çıkarımlarıyla son buluyor. Araştırma, AB sürecinin STK'ların organizasyonuna, iç yapısına etkilerinin yanı sıra demokratik normların bu kuruluşlarca nasıl algılandığını da gösterip, AB'nin Türkiye'nin demokratikleşmesi üzerine etkilerine de vurgu yapıyor.

Sonuç olarak, AB fonlarının, organizasyon düzeyinde kurumlara yerli ve yabancı ortak bulma konusunda etkisi olduğu belirtilmektedir. Özellikle hibe, yardım ya da projelerin kriterleri içinde kamu ve/ya diğer yerel, uluslararası STK'larla ilişkiler koşulu varsa, kuruluşların bu koşulu sağlamak için bağlantılar kurduğuna değinilmektedir. Ancak projeler nedeniyle gelişen bu işbirliklerinin sürekliliği çoğunlukla söz konusu olmayıp, bir yandan STK'ları, çok yararlı bir yaklaşımla, AB değerlerini benimsemeseler de AB fonlarına yönlendirmekte, bir yandan da, AB değerlerini içselleştirmiş ancak kısa dönemli projeler değil, uzun dönemli programlar yürütmek isteyen STK'lar kayıksız kaldığı sonucuna varılmaktadır.

Sivil topluma katılım, sivil toplumun karar alma mekanizmalarına katılımı ve etkinliğinin artması düzlemlerinde Türkiye'de yaşanan ortama etkin bir aktör olarak giren AB, STK'ların organizasyonel yapılarında da değişimlere neden olduğu vurgulanmaktadır. Ancak bu etkinin, AB'nin de katkısı olan ortam nedeniyle değişen yasalardan, vatandaşların sosyal hayata farklı katılım biçimleri geliştirmelerine kadar farklı şekillerde kendini gösterdiği belirtilmektedir. Araştırma ise, AB'nin, STK'lara, en önemli sorunlarından olan kaynak yaratma konusundaki katkılarının, demokratikleşme yazınında da bahsedilen ve AB'nin "yumuşak gücü" olarak kabul edilen demokratik değerler ve normların da yayılmasını da etkileyip etkilemediğini incelemektedir. Bu açıdan, yazarlar, AB fonları, sivil toplumun organizasyonel düzeyine bazı katkılarda bulunsalar da, sivil toplumun gelişiminin yine kendi içinden gelecek yöneticilerin yaklaşım değişimi ve kendi faaliyetlerinin değerlendirilmesiyle gerçekleşeceğine vurgu yapmaktadır.

Türkiye'de STK'ların Hesapverebilirliği Vaka Analizi

Zeynep Meydanoglu ve Bilal Zivali

Kapsam: Çalışmada Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarının hesapverebilirlik anlayış ve uygulamalarını incelenmiştir.

Yöntem: Ülkenin önde gelen ve çok paydaşlı 6 sivil toplum kuruluşu ile derinlemesine yüz yüze görüşmeler yapılmış ve literatür taraması gerçekleştirilmiştir.

Bulgular:

Sivil toplum kuruluşlarının hesapverebilirlik anlayış ve uygulamalarını inceleyen "Türkiye'de STK'ların Hesapverebilirliği Vaka Analizi" ülkenin önde gelen altı sivil toplum kuruluşunu hesapverebilirliğin dört temel başlığı altında analiz etmektedir. *Şeffaflık* başlığı altında kuruluşların kurumsal süreçlerine dair bilgilerin ne derece erişime açık olduğu; katılımcılık başlığı altında paydaşların karar alma süreçlerine katılım dereceleri; *değerlendirme* ve *şikayet mekanizmalarının* varlığı ve paydaşlar açısından etkinliği sorgulanmaktadır.

Çalışmaya dahil edilen kuruluşların şeffaflık konusunda büyük yol kat etmiş ve paydaşlarını karar alma süreçlerine dahil etme çabaları içinde oldukları görülmüştür. Ancak STK'ların değerlendirme mekanizmaları ve süreçleri henüz oldukça yüzeysel şekilde gerçekleşmektedir. STK'lar çoğunlukla bağışçıların istekleri doğrultusunda proje bazlı etki analizleri ve değerlendirmeler yapmaktadır, ne var ki bu çalışmalar kurumsal performans ve değerler düzeyine nadiren ulaşmaktadır. Paydaşların geri dönüşleri için açık birer kanal işlevi gören şikayet mekanizmaları ise henüz yok denecek kadar azdır. STK'lar şikayetlere karşı açık ve hoşgörülü olduklarını, telefon veya e-posta ile kolaylıkla erişilebileceklerini söyleseler de bu mekanizmaların herhangi bir resmiyeti veya sürekliliği yoktur.

Vaka analizi, Türkiye'de STK'ların hesapverebilirlikleri açısından bir geçiş döneminde olduklarını ortaya koymaktadır. Çoğu STK hesapverebilir olması gereken paydaşlarını tanımlama ve onlarla daha yakından ilişkiler kurma aşamasındadır. Ancak genel olarak şeffaflık, katılımçılık, değerlendirme ve şikayet mekanizmalarının önemine dair yüksek bir farkındalık düzeyi olması sevindiricidir.

Eğitim Alanındaki Sivil Toplum Kuruluşları

Esin Aksay

Kapsam: Çalışmada Türkiye'de eğitim alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının bu alandaki etkileri incelenmiştir.

Yöntem: Eğitim alanında aktif olarak çalışan 5 sivil toplum kuruluşu ile derinlemesine yüz yüze görüşmeler yapılmış ve literatür taraması gerçekleştirilmiştir.

Bulgular:

Eğitim Türkiye Cumhuriyeti için her zaman önemli ve tartışmalı bir konu olmuştur; fakat sivil toplum sosyo-politik ve kültürel alanda çok yeni bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine de, eğitim alanında hem kapsam hem de hacim bakımından artan sivil katılım değerlendirildiğinde bu iki alan birbirinden ayrılmaz duruma gelmiştir. Ayrıca eğitim ve sivil toplum alanlarının sosyal değişimde katalizör rolü üstlendikleri kabul edildiği için de bu iki alan birbirleriyle bütünleşmiştir. Bu makale sivil toplum ve eğitim alanlarının bağlantı noktalarında yer alan çeşitli kurumları yansıtırken, sivil toplum kuruluşları faaliyetlerinin eğitimle ilgili uygulamalarına odaklanmaktadır. Bu vaka analizi, sivil toplum kuruluşlarının örgütsel yapıları, eğitim programlarının içeriği ve çeşitliliği ile kamusal karar alma organlarının yanı sıra çeşitli diğer ağlarla olan ilişkilerinin etkili bir mevcudiyeti olduğunu ve bunun kuruluşları eğitim ve eğitim politikalarında kritik aktörlere dönüştürdüğünü öne sürmektedir.

UNESCO sivil toplum kuruluşlarının önemli bir rol oynadıklarını kabul etmektedir ve sivil toplumun farklı pozisyonunu a) devlet desteğinin yetmediği yerlerde hizmet sağlayıcı b) yeni düşüncelerin kaynağı ve yenilikçi c) kalkınma konularında bilinçli eleştirmen ve savunucu olarak tanımlamaktadır. Bu kategoriler Türkiye'ye de uymaktadır ve bu makale STK'ların eğitim ve eğitim politikaları rolünü detaylandıracaktır.

Bu makale eğitimin genel görüntüsüne kısaca değindikten sonra, çeşitli STK'ları ve çabalarını yansıtacak ve onlar tarafından yaratılan alternatif sosyal alanları tartışacak. Keyman (2006) STK'ların en önemli probleminin niceliksel önemin niteliksel etkinliğine dönüştürülmesindeki yetersizliği olduğunu öne sürer. Bu makale, söz edilen boşluğa köprü kurmaya çalışan çabaları vurgulayacaktır; ayrıca STK'ların ve onların eğitim modelleri ve programlarıyla ülkenin farklı konularına **kaliteli hizmet** sağlanmasındaki yeteneklerini ve bunun STK'ları karar alma organları için nasıl örnek kuruluşlar yaptıklarını tartışacaktır.

Türk eğitim sistemi üzerine yayımlanan birçok ulusal ve uluslararası rapordan da anlaşılacağı gibi, kalite, eşitlik ve eğitime erişme konularında büyük ilerlemeler olmuştur, fakat tüm bu alanlar daha fazla gelişmeye ihtiyaç duymaktadır. Son on yıl STK faaliyetleri ve eğitim alanında ortak bir çaba geliştirilmesini sağlamıştır; bu da STK'ların yakın gelecekte Türkiye'nin karşılaşacağı sosyal değişimle ilgili kritik meselelerde önemli bir rol oynayacağına işaret etmektedir. Ayrıca bu STK'lar örgütsel kapasitelerini arttırdıkça, eğitimle ilgili gündemi takip ettikçe, güçlü ve çeşitli bağlar geliştirdikçe, sadece amaçlarını gerçekleştirmekle kalmayıp diğer STK'lara ve kuruluşlara da örnek olacaklardır.

Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramı ve Türkiye'de KSS Çalışmaları

Peren Özturan

Kapsam: Çalışmada Türkiye'de kurumsal sosyal sorumluluk kavramı ve bu kavramın şirketler ve STK'lar tarafından nasıl algılanıp hayata geçirildiği incelenmiştir.

Yöntem: Kurumsal sosyal sorumluluk çerçevesinde işbirliğinde bulunan 5 şirket ve 5 STK ile derinlemesine yüz yüze görüşmeler yapılmış, web sitesi ve literatür taraması gerçekleştirilmiştir.

Bulgular:

KSS'nin ana fikri, iş dünyasının paydaşları arasında yer alan hissedarlarının, çalışanlarının, tedarikçilerinin ve müşterilerinin beklentilerini yasal yükümlülüğünün üzerinde faaliyetlerle karşılaması ve hesap verebilir olmasıdır. KSS'nin genel kabul görmüş tanımı, işletmelerin bu tarz uygulamaları yürütmekte gönüllük ilkesine bağlı olduklarının altını çizmektedir.

Türkiye'deki sivil toplumun hem kısa hem de uzun bir tarihi olduğu, KSS çalışmalarının ise hem Osmanlı vakıf kültürü, hem de 1980'lerde başlayan Batılılaşma çabalarıyla ilişkilendirildiği görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin kent kurmak için gerekli sosyal ve kültürel faaliyetleri sürdürmeyi delege ettiği vakıf müessesesi, İslami öğretinin gereği olan hayırseverlik faaliyetlerini yerine getirmenin yanı sıra Osmanlı'da özel miras hukuku bulunmadığı için varlık sahibinin aile üyelerine mal ve mülk bırakmasına dolaylı bir şekilde yardımcı olmuştur. Cumhuriyet döneminde sosyal refahı sağlayan kurumun devlet olduğunun kabul edilmesiyle vakıfların rolü sona ermiş, ancak 1980lerden sonra ekonomik liberalleşme ile iş dünyası yeniden canlanmaya başlamıştır.

Ancak çoğu Türk şirketi sosyal sorumluluğu sponsorluk ve halkla ilişkiler faaliyeti ile bir tutmaktadır; şirketler sosyal adalet konularındaki çalışmalarından ziyade eğitim, çevre, kültür, spor gibi alanlarda KSS çalışması yapmayı tercih etmektedir. Toplumun iş dünyasından eğitim, sağlık, çevre ve aile içi şiddet konularında destek ve çaba beklediğinin farkına varan pek çok şirket günümüzde bu alanlarda etkin çözümler sunan çalışmalar yürütmektedir ve bu konudaki bilinç yükselmektedir.

Sonuç olarak Türkiye özelinde ele alınan vakalar, şirket ve STK'ların KSS'ye bakış açılarını yansıtmakta ve farklı işbirliği biçimlerini göstermektedir. Bu analiz içerisinde küçük bir örneklem üzerine odaklanıldığı için veriler ülke genelini temsil etmeyecek, ancak bir fikir verebilecektir. Gelecekteki araştırmaların, ilgililere, Türkiye'deki büyük resmi sunmayı hedeflemesi önerilmektedir.

Ek 4: Dernek ve Vakıflara İlişkin Tablolar

Derneklerin Çalışma Alanları

Çalışma Alanı	Dernek Sayısı	Yüzde %
Dini hizmetlerin geliştirilmesine yönelik hizmet faaliyetleri	14.898	18,13
Spor kulüplerinin faaliyetleri	14.341	17,46
Yardımlaşma dernekleri	13.703	16,68
Kalkınma ve konut	9.452	11,50
Mesleki dayanışma	8.097	9,86
Toplumsal hayatı geliştirme ve destekleme hizmetleri	5.371	6,54
Dostluk Dernekleri	4.114	5,01
Kültür ve boş zamanları değerlendirme	3.150	3,83
Sağlık	1.870	2,28
İmar dernekleri	1.471	1,79
Çevre	1.347	1,64
Sosyal	876	1,07
Sivil haklar ve savunusu	780	0,95
Gençlik birimlerinin hizmetleri	588	0,72
Türk Hava Kurumu	498	0,61
Hayır işleri ve gönüllülük	480	0,58
Atatürkçü Düşünce Dernekleri	470	0,57
Diğer	317	0,39
Öğrenci Dernekleri	258	0,31
Toplam	82.157³⁹	100

(DDB, 2009)

³⁹ 2009 yılı faal dernek sayısı 83.954 olup, tablodaki toplam dernek sayısı tüm dernekler çalışma alanlarını eksiksiz beyan etmediklerinden düşük görülmektedir.

Vakıfların Çalışma Alanları

Çalışma Alanı	Vakıf Sayısı	Yüzde %
Sosyal yardım	2.551	56,10
Eğitim	2.160	47,50
Sağlık	993	21,84
Kültür	968	21,29
Din - dini eğitim	754	16,58
Yöresel kalkınma	378	8,31
Sanat	369	8,12
Spor	352	7,74
Sosyal hizmet	302	6,64
Ekonomik	256	5,63
Bilim - teknoloji	209	4,60
Sosyal ve tarihi kültürel	197	4,33
Çevre	192	4,22
Personeline yardım	162	3,56
Turizm	96	2,11
Demokrasi - hukuk - insan hakları	58	1,28
Engelliler	47	1,03
Tarım hayvancılık vet ve koop	43	0,95
Çocuk amaçlı	38	0,84
Aile amaçlı	26	0,57
Atatürk ilke ve inkılapları	25	0,55
Basın- gazetecilik	23	0,51
Kadın amaçlı	14	0,31
Denizcilik	12	0,26
İlgili ve bağlı kuruma destek	11	0,24
Mimarlık - mühendislik	10	0,22
Trafik	9	0,20
Şehit ve gaziler	8	0,18
Kütüphanecilik	6	0,13
Avcılık	4	0,09
Madencilik	3	0,07
Tüketici koruma	3	0,07

(VGM, 2009)

Dernek ve Vakıfların Faaliyet Türleri

	%
Sosyal etkinlikler	66,1
Üyelere yönelik yemek davetleri	63,1
Tanınmış kişilerle görüşmeler	50,1
Yerel gazetelerle görüşmeler	41,6
İftar etkinlikleri	41,6
Milletvekilleri ile görüşmeler	39,3
Panel, konferans, sempozyum etkinlikleri	38,3
Yerel televizyon kanallarıyla görüşmeler	33,7
Aynı yardımlar	32,9
Piknikler	31,8
Basın toplantıları	30,0
Kamu yetkililerine faaliyet raporları göndermek	27,2
Nakdi yardımlar	26,2
Eğitim burslar	25,1
Ulusal televizyon ve gazetelerle görüşmeler	24,8
Spor etkinlikleri	24,8
Anma etkinlikleri	24,6
Doğa aktiviteleri	24,0
Sanat etkinlikleri	18,9
Bilimsel yayınlar	17,7
Bilimsel araştırmalar	15,5
Kermesler	13,3
İmza kampanyaları	12,3
Çeşitli kampanyalar	12,3
Yarışmalar	12,1
Konserler	11,4
Okul, cami, park yaptırma dernekleri	10,1
Gösteri ve yürüyüşler	9,2
Diğer sokak etkinlikleri	6,7

(YADA, 2010)

Bibliyografya

- 2821 Sayılı Sendikalar Kanunu Gereğince; İşkollarındaki İşçi Sayıları ve Sendikaların Üye Sayılarına İlişkin 2009 Temmuz Ayı İstatistikleri Hakkında Tebliğ, 17 Temmuz 2009 tarihli ve 27.291 sayılı Resmi Gazete, www.resmigazete.gov.tr
- 4688 Sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları Kanunu Gereğince Kamu Görevlileri Sendikalarının Sayıları ve Konfederasyonların Üye Sayılarına İlişkin 2010 Temmuz İstatistikleri Hakkında Tebliğ, 7 Temmuz 2010 tarihli ve 27.634 sayılı Resmi Gazete, www.resmigazete.gov.tr
- Akatay, Ayten (2009) Gönüllü Kuruluşların İnsan Kaynakları Sorunlarına Eğitsel Bir Çözüm, STGM E-Kütüphane.
- Aksoy, Ü., Şentürk, M. (2005), İbrahim Betil: Türkiye’de Devlet Kadar STK’lar da Şeffaf Değildir, Sivil Toplum Dergisi, 12. Sayı Ekim – Aralık 2005.
- Argüden, Yılmaz, Ilgaz, Pınar (2006) Gönüllü Kuruluşların Yönetimi, ARGE Danışmanlık Yayınları No: 08.
- Arı hareketi ve İnfakto Research (2006) “Türkiye’de Sosyal Sermaye”
- Aslandaş, Alper S. (1995): “1980 Sonrasında Dernekler”, içinde: *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 12. Cilt, İstanbul: İletişim Yayınları, 303-316.
- Bikmen, Filiz ve Meydanoglu, Zeynep eds. (2006) “*Türkiye’de Sivil Toplum: Bir Değişim Süreci – CIVICUS Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi Türkiye Ülke Raporu.*” İstanbul: TÜSEV
- Buğra, A. (2005). “AB Müzakere Sürecinde STK’lar ve Yoksulluk”, *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları no. 12.* İstanbul Bilgi Üniversitesi STK Eğitim ve Araştırma Birimi.
- Charities Aid Foundation (CAF) (2010) World Giving Index.
- Çaha, Ömer (2008) *Sivil Toplum, Aydınlar ve Demokrasi.* İstanbul: Plato.
- Çarkoğlu, Ali (2006): “Türkiye’de Bireysel Bağışlar ve Vakıf Uygulamalarında Eğilimler”, *Türkiye’de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet Araştırması*, İstanbul: TÜSEV.
- Çizakça, Murat (2006): “Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları”, *Türkiye’de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet Araştırması*, İstanbul: TÜSEV.
- Dernekler Dairesi Başkanlığı, 2008, 2009 ve 2010 Verileri.
- Diez, Thomas, Agnantopoulos, Apostolos ve Kaliber, Alper (2005): “Turkey, Europeanization and Civil Society: Introduction”, içinde: *South European Society and Politics* 10, 1, 1-15.
- Duran, Burhanettin, (2003) “Siyasette Değişen Parametreler” Sivil Toplum, Cilt 1, sayı 4, 2003, ss.85-104.
- Duran Burhanettin, Engin Yıldırım (2005) “Islamism, Trade Unionism and Civil Society: The Case of Hak-İş Labour Confederation in Turkey,” *Middle Eastern Studies*, vol 41, number 2, March 2005, pp. 221-241.
- Dünya Bankası (2002) Sosyal Adalet Raporu
- Dünya Bankası (2007) Gelişmişlik Göstergeleri
- Dünya Bankası (2008) GINI Katsayısı
- Dünya Bankası (2007) Yönetişim Veri Seti
- Edwards, Michael (2004): *Civil Society*, Oxford: Blackwell.
- Ersen, Tevfik Başak ed. (2010) “*Türkiye’de Derneklerin Örgütlenme Özgürlüğü Önündeki Engeller Türkiye’de Örgütlenme Özgürlüğünün Geliştirilmesi İçin Metodoloji Geliştirilmesi Projesi Bulguları*” İstanbul: TÜSEV Yayınları.

- Esmer, Yılmaz (1999) World Values Survey.
- Esmer, Yılmaz (2007) World Values Survey.
- Forbes Türkiye Dergisi Mayıs 2010 Sayısı
- Freedom House (2008) Sivil Özgürlükler Endeksi
- Freedom House (2008) Siyasal Haklar Endeksi
- Göle, Nilüfer (1994): "Toward an Autonomization of Politics and Civil Society in Turkey," Metin Heper ve Ahmet Evin içinde: *Politics in the Third Republic*, Boulder: Westview, 113-126.
- Gündoğan, Ertuğrul (2004) Yönetim Reformlarının Gerekliliği Bağlamında İyi Yönetişim ve Türkiye’de Uygulanabilirliği, Sivil Toplum Dergisi, 6-7. Sayı Nisan – Eylül 2004
- Hatemi, Hüseyin (1983): "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Derneklerin Gelişimi", içinde: *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 1. Cilt, İstanbul: İletişim Yayınları, 198-204.
- Hazama, Yasushi (1999): "Civil Society in Turkey," Ömer Faruk Gençkaya, Ruşen Keleş ve Yasushi Hazama içinde: *Aspects of Democratization in Turkey*, Tokyo: Institute of Developing Economies, 53-97.
- Heper, Metin (1994): *Strong State and Economic Interest Groups: the Post-1980 Turkish Experience*, Berlin: Walter de Gruyter.
- Heper, Metin, (1985): *The State Tradition in Turkey*, Beverly: Eothen Press.
- İçduygu, Ahmet (2007): "The Anatomy of Civil Society in Turkey: Locating It in the EU Context", E. Fuat Keyman içinde: *Remaking Turkey: Globalization, Alternative Modernities, and Democracy*, Oxford: Lexington Books, 179-200.
- İnsel, Ahmet. (2004). "Sivil Toplum, STK'lar ve Gönüllülük", *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları no. 5*. İstanbul Bilgi Üniversitesi STK Eğitim ve Araştırma Birimi.
- Kalaycıoğlu, Ersin (2002): "The State and Civil Society in Turkey: Democracy, Development and Protest", A.B. Sajoo içinde: *Civil Society in the Muslim World*, London: I.B. Tauris Publishers, 247-273.
- Keane, John (1988): "Despotism and Democracy", John Keane içinde: *Civil Society and the State*, London: Verso, 35-72.
- Keyman, E. Fuat (2006): *Türkiye’de Sivil Toplumun Serüveni*, Ankara: STGM Yayınları.
- Keyman, E. Fuat ve İçduygu, Ahmet (2003) "Globalization, Civil Society and Citizenship in Turkey", içinde: *Citizenship Studies* 7, 2, 219-234.
- Keyman, E. Fuat ve İçduygu, Ahmet (2005) *Citizenship in a Global World: European Questions and Turkish Experiences*, London: Routledge.
- Kurtaran, Nemutlu, Yentürk, Der. (2008) *Türkiye’de Gençlik Çalışması ve Politikaları* içinde "İstanbul Gençliği: STK Üyeliği Bir Fark Yaratıyor mu?" İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları 205, 331-343.
- Özbudun, Ergun (1994): "The Post-1980 Legal Framework for Interest Group Associations", Metin Heper içinde: *Strong State and Economic Interest Groups: the Post-1980 Turkish Experience*, Berlin: Walter de Gruyter.
- Özbudun, Ergun (2000) *Contemporary Turkish Politics*, Boulder, Lynne Rienner.
- Seçkinelgin, Hakan (2006): "Civil Society Between The State and Society: Turkish Women with Muslim Headscarves?", içinde: *Critical Social Policy* 26, 4, 748-769.
- Seligman, Adam B. (1992): *The Idea of Civil Society*, New York: The Free Press.
- Social Watch (2008) Temel Kapasite Endeksi.
- Şimşek, Sefa (2004): "New Social Movements in Turkey since 1980" içinde: *Turkish Studies* 5, 2, 111-139.
- Şimşek, Sefa (2004): "The Transformation of Civil Society in Turkey: From Quantity to Quality", içinde: *Turkish Studies* 5, 3, 46-74.
- TEGV – İnfakto (2008) Türkiye’de Gençlik, Gönüllülük ve Sosyal Sermaye Araştırması.
- Toksöz, Fikret (1983): "Dernekler", içinde: *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 2. Cilt, İstanbul: İletişim Yayınları, 366-386.

- Toprak, Binnaz (1996): "Civil Society in Turkey", Augustus Richard Norton içinde: *Civil Society in the Middle East*, Volume Two, Leiden: E. J. Brill.
- Toprak, Zafer (1983): "1909 Cemiyetler Kanunu", içinde: *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 1. Cilt*, İstanbul: İletişim Yayınları, 205-208.
- Toros, Emre (2007): "Understanding the Role of Civil Society as an Agent for Democratic Consolidation: The Turkish Case", içinde: *Turkish Studies* 8, 3, 395-415.
- Türkiye İstatistik Kurumu Verileri, 2008 www.tuik.gov.tr
- Türköne, Mümtaz'er (2003) Devletli Sivil Toplum, Sivil Toplum Dergisi, 2. Sayı Nisan - Haziran
- Türkiye Milli Kooperatifler Birliği İstatistikleri, 2007 verileri, www.turkiyemillikoop.org.tr
- TÜSEV (2006): *Türkiye'de Sivil Toplum: Bir Değişim Süreci*, İstanbul: TÜSEV.
- Uluslararası Dernekler Birliği Veritabanı - Union of International Associations, (2008) www.uia.be
- Uluslararası Şeffaflık Örgütü (Transparency International) (2008) Yolsuzluk Algısı Endeksi
- Yılmaz Yaman (2003) Gönüllülük Psikolojisi ve Gönüllü Yönetimi, Sivil Toplum Dergisi, 2. Sayı Nisan - Haziran 2003
- Yaşama Dair Vakıf (YADA), (2010) "Türkiye'de Gönüllü Kuruluşlarda Sivil Toplum Kültürü", yayımlanmamış araştırma raporu, Ankara.
- Yaresimos, Stefanos, Seufert, Gunterve Vorhoff, Karin (2000): *Civil Society in the Grip of Nationalism*, İstanbul: Orient-Institut.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Verileri, 2009.

Hızla gelişen üçüncü sektör (kar amacı gütmeyen sivil toplum kuruluşlarının oluşturduğu sektör) Türkiye'nin sosyal ve ekonomik kalkınmasına önemli katkılarda bulunmakta ve toplumun vazgeçilmez bir parçası haline gelmektedir. TÜSEV 1993 yılında aralarında ülkenin önde gelen vakıf ve derneklerinin de olduğu 23 sivil toplum kuruluşu tarafından Türkiye'de üçüncü sektörün yasal, mali ve işlevsel altyapısını geliştirmek amacıyla kurulmuştur. Bugün vakfın 100'ü aşkın mütevelliisi vardır.

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV)

Bankalar Caddesi Minerva Han No:2 Kat:5 34420 Karaköy, İstanbul - Türkiye
Tel: +90 (212) 243 83 07 Faks: +90 (212) 243 83 05 E-mail: info@tusev.org.tr
www.tusev.org.tr